

FRA
FREDERIKSBORG
AMT

ÅRBOG 1963

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

OMKRING
FREDERIKSBORG SLOTS
BRAND

17. DECEMBER 1859

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

ÅRBOG 1963

HILLERØD

C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
OSWALD TERKELSEN

1964

FORORD

I vinteren 1959–60 arrangerede Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg i anledning af 100-året for den ulykkelige slotsbrand en udstilling af billeder og genstande til belysning af slottets brand og genopførelse. Samtidig afholdt museet en foredragsserie med de tre indlæg, som indeholdes i denne årbog. Der var dengang ikke tænkt på en udgivelse af foredragene, men tanken om en publikation måtte alligevel ligge nær, fordi der under forarbejderne var sket visse efterforskninger af hidtil ikke benyttet materiale, som har både almen- og lokalhistorisk interesse. Frederiksborg Amts historiske Samfund er derfor glad for at kunne medvirke til udgivelsen af de tre foredrag. Disse har i hovedsagen bevaret deres form, men er blevet noget udvidet og bearbejdet. Der er truffet aftale mellem Historisk Samfund og Frederiksborg Museet om et samarbejde på den måde, at samfundet udsender publikationen som årbog, samtidig med at den fremkommer i en udgave med særligt omslag til forhandling gennem museet. Samfundet udtaler herved sin tak såvel overfor forfatterne som overfor Frederiksborg Museet for dette samarbejde.

FREDERIK DEN SYVENDE PÅ FREDERIKSBORG

Af H. D. SCHEPELERN

Slottet og byen

Da kong Christian VIII havde overtaget regeringen i december 1839, modtog han blandt mange andre henvendelser også en adresse fra Hillerød, hvis indbyggere benytter „den Adkomst, de troe at turde finde i Deres Majestæts Kjærlighed til hint Frederiksborg, som Byen skylder sin Oprindelse og Opkomst“ og udtaler ønske om, at den nye konge dér vil dvæle: „Hans Blik skal berede Byen og Egnen voxende Held. Gud bevare Kongen“. Søndag den 28. juni det følgende år kronedes og salvedes kongeparret i Frederiksborg Slotskirke. Det bragte et kortvarigt røre i byen, men dennes ønske om atter at blive residensby opfyldtes ikke under kong Christian VIII, trods nådig forsikring om, at Frederiksborg stedse ville være ham et kært sted, til hvilket han ville søge hen, når han kunne løsrive sig fra regeringens forretninger¹).

Siden Frederik IV's tid, altså i over 100 år, havde Frederiksborg ikke været meget benyttet som residens. Ganske vist havde Christian VI bekostet en nyindretning af slottet, men det blev dog Frederiksberg, Fredensborg, og navnlig Hørsholm, der blev foretrukket. Dronning Caroline Mathilde opholdt sig på Frederiksborg en periode i sommeren 1768, mens kong Christian VII

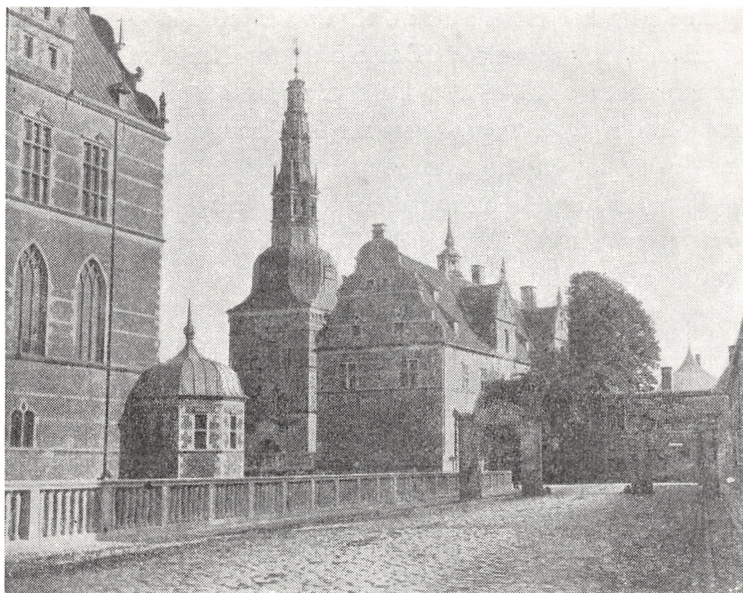
var udenlands²); omkring salvingshøjtidelighederne³) i 1730, 1746 og 1815 var der kortvarigt liv på slottet, men med anbringelsen af den kongelige portrætsamling herude i 1812 var egentlig dets karakter som historisk mindeborg blevet så tydeligt understreget, at Frederiksborg nu kunne betragtes som noget af et torneroseslot. Hillerød, der ofte benævntes „Frederiksborg“ ligesom slottet, var blevet en afkrog, som levede på minderne. Da derhos den store ildebrand i 1834 havde hærget byen, kunne det nok anses som en livssag for mere vidtskuende borgere at gengive byen noget af den glans og det økonomiske opsving, som hoffets ophold ville medføre.

I sin tronfølgertid havde dog Christian VIII vist slottet nogen bevågenhed og havde siden 1836 årligt opholdt sig herude et par uger i jagtsæsonen⁴). Da han i 1839 blev enevældig konge, kunne han imidlertid kun sjældent – for at bruge hans egne ord – „løsrive sig fra Regeringens Forretninger“, og det blev kun til enkelte korte besøg, bl. a. under den svenske kongefamilies ophold i juli 1846. Ved denne lejlighed optrådte fru Heiberg sammen med andre kongelige skuespillere for de fornemme gæster på en scene, der var indrettet i Audienssalen⁵). Også den prøjsiske kong Frederik Wilhelm IV fik samme år lejlighed til at bese den historiske kongeborg i Nordsjælland⁶).

Tronskiftet 1848

Hoflivet på Frederiksborg i 1850'erne må ses på baggrund af de helt ændrede betingelser, som frembød sig for Christian VIII's søn og efterfølger Frederik VII. Han efterfulgte sin fader den 20. januar 1848; umiddelbart efter udbrød oprøret i Hertugdømmerne og martsurolighederne i København, der medførte den nye konges løfte om en fri forfatning. Treårskrigen og det samtidige grundlovsarbejde markerer enevældeperiodens ophør.

Der er sagt og skrevet meget om Frederik VII's karakter. Man fortæller⁷), at lægen Ole Lundt Bang natten før Christian VIII's

Karruselgården ved Frederiksborg.
Fotografi fra 1850'erne.

død har besvaret tronfølgerens rådvilde spørgsmål: „Hvad skal jeg gøre som konge?“ med ordene: „De skal give en konstitution og lade andre regere“; men den direkte årsag til forfatningsændringen var dog næppe den nye konges påståede uegnethed til at være enevældig regent. Den danske enevælde havde stået urokket under svage monarker som Frederik V og Christian VII. Når den nu ophørte, skyldtes det først og fremmest tidens behov for nye politiske organer.

Hvorom alting er, Frederik VII fik i langt højere grad end sine umiddelbare forgængere tid til at løsrive sig fra regeringens forretninger. Dette stemte i mange henseender overens med hans natur; han holdt af landlige omgivelser, jagt og især fiskeri, medens han kedede sig uskrømtet ved hofceremoniel og repræsentation.

En særlig hofjournal⁸⁾ blev påbegyndt juli 1848, og den har i arkivet fået betegnelsen „Dagjournal for Hoffets Ophold paa Frederiksborg 1848–1853“. De første større begivenheder, som heri omtales, fortsatte traditionerne fra Christian VIII's tid, idet der den 8. juli 1848 holdtes taffel for kong Oscar I af Sverige: „I Haven var opreist en Pyramide paa hvilken veiede de danske, svenske og norske Flag . . . Taffelet holdtes i Riddersalen paa 68 Couverts . . . Kl. 9 var The og derefter Souper hos Kongen⁹⁾. Sangforeningen fra Frederiksborg¹⁰⁾ var i Baade forsamlede paa Søen foran Slottet for at synge for Deres Majestæter“. Næste formiddag, søndag den 9. juli, ledsagede kongen sine høje gæster omkring i slottet for at bese samme. Derefter gjordes en tur til stuttoriet, hvilket også toges i øjesyn, ligeledes slotshaven. Kl. 12¹/₂ dejeuneredes i Jourværelset, kl. 2¹/₂ rejstes til Humlebæk, hvorfra den svenske konge med følge indskibede sig.

28. september 1848 ankom de svenske husarer, som havde opholdt sig i Fyn og nu på gennemrejse modtoges af kongen. I adjutantværelset holdtes stort taffel for officererne og 2 frivillige, (påklædningen var pikkelhue, skærf og sabel), for de menige var arrangeret bespisning af koldt køkken etc. ved marketender Andersen i „Rosen“, et særskilt bord for vagtmestrene holdtes i den indre „Rose“¹¹⁾.

De skildrede begivenheder rummer intet, der væsentlig adskiller sig fra tilsvarende under den forrige konge, bortset fra, at den lokale sangforening viser majestæterne deres hyldest, medens lokalbefolkningen synes at have holdt sig ret passiv under kongebesøg i fyrreerne.

I sommeren 1848 boede kongen ofte herude, for endelig i oktober definitivt at flytte residensen fra Christiansborg til Frederiksborg. Det skete med en for hele Frederik VII's livsførelse typisk hast. Den 10. oktober kl. 11¹/₂ gaves ordre, at Hans Majestæt kongen kl. 3 ville til hest begive sig til Frederiksborg slot, i hvilken anledning alle betjente og al bagage øjeblikkelig

Frederik VII som kronprins iført jagtuniform.
Tegnet af J. V. Gertner, Frederiksborg slot den 5. december 1841.
Frederiksborg Museet.

måtte besørgeres til afgang med befordringer dels fra stalden og dels fra vognmand Gundersen.

Denne residensforlæggelse stod nok i en vis relation til de enevældige funktioners afvikling. 23. oktober sammentrådte den grundlovgivende rigsforsamling, og i november dannedes det andet ministerium Moltke, i hvis møder kongen kun sjældent deltog¹²). Disse rent håndgribelige muligheder for kongens løsrivelse fra regeringens forretninger kan have været medbestemmende for hoffets tilbagevenden til Christian IV's gamle slot; Christian IV's sene efterkommer, Frederik VII, nærrede stor beundring for sin navnkundige forfader, hvem han gerne ville ligne: Han holdt af at færdes på søen, han havde Christian IV's umiddelbare evne til at omgås folk; både kongens personlige tilbøjeligheder og tidens forkærlighed for romantiske ridderborge måtte skabe yndest omkring Frederiksborg. Men også visse omstændigheder i kongens privatliv gjorde lange ophold udenfor hovedstaden ønskelige.

Nu er der blandt vore konger næppe nogen, hvis privatliv har ligget så åbent for offentligheden, som netop Frederik VII's. Utallige er de anekdoter, der verserer, ikke mindst i Nordsjælland, om kongen og grevinde Danner. Det er ingen påtrængende nødvendig opgave at forøge anekdoternes tal, og når der i det følgende gang på gang omtales private forhold, skyldes det, at kongens og grevindens samliv fik gennemgribende politisk betydning; kongens privatliv måtte betyde meget for bestridelsen af hans repræsentative pligter.

Carl Berling og Louise Rasmussen

Tre uger efter tronskiftet, den 9. februar 1848, skrev arveprins Ferdinands adjutant, oberstløjtnant F. G. Müller i sin dagbog: „Louise Rasmussen boer hemmelig paa Christiansborg; om Aftenen har Kongen Whistparti med hende“¹³). Det var ikke noget

Frederik VII og medlemmer af hans personlige hofstat i tiden omkring tronbestigelsen. Fra venstre ses livlægen dr. J. J. G. Lund, kabinetssekretæren H. M. W. Lunding og to af adjutanterne, P. M. V. Bülow og C. L. E. Irminger. Daguerreotypi. Frederiksborg Museet.

nyt, at en fyrstelig person havde en elskerinde, og ingen tog sig deraf (undtagen den aldrig slumrende sladder), når blot facaden blev holdt udadtil. Men Frederik VII's regeringstiltrædelse var

mere end et kongeskifte, den var samtidig et indgribende systemskifte. Kongen var ikke mere et symbol på en overmenneskelig enevoldsmagt af Guds nåde, han blev en konstitutionel konge, der kun kunne regere gennem ansvarlige ministre; hertil kom nu den ejendommelige omstændighed, at denne nye konge ønskede, at hans folk, officielt og uofficielt, skulle anerkende den kvinde, med hvem han havde valgt at leve, som deres konges hustru. Det gik dog snart op for ham, at midt i hovedstaden på det officielle residensslot Christiansborg kunne han ikke lade hende optræde som kvindelig hovedperson, og denne erkendelse må have vejet tungt ved beslutningen om at flytte hoflivets tyngdepunkt til Frederiksborg.

Blandt kongens omgangsfæller var den velstående bogtrykker-søn Carl Berling¹⁴) ikke den ringeste. Han viste senere i livet et udmærket forretningstalent og fik som chef for civillisten en modererende indflydelse på kongens tankeløse gavmildhed. Gennem tidligt knyttede forbindelser indenfor det kvindelige balletpersonale havde Frederik VII som prins stiftet bekendtskab med Louise Rasmussen, som dengang stod i forhold til vennen Carl Berling. Dette ejendommelige trekløver blev de centrale skikkelser i 50'ernes hofliv på Frederiksborg.

Louise Rasmussen var født udenfor ægteskab i 1815. Moderen var en slidsom, hæderlig vaskekone. Datteren blev balletbarn og opnåede i 1835, 20 år gammel, fast ansættelse ved den kongelige ballet. Når fru Heiberg i sine erindringer kalder sin jævnaldrende balletkammerat for „en af de ringeste og talentløseste figuranter ved balletten“¹⁵), ligger der nok en god del ondskab i karakteristikken, men også det gran af sandhed, at Louise Rasmussen næppe havde talent nok til at blive en af de kunstnere, som erobrer verden med sin genialitet. I Robert Neiiendams bog om grevinde Danner understreges det, at jomfru Rasmussen hørte til de „duelige, flittige og velfortjente Subjekter, som særlig ere værdige til Direktionens Opmærksomhed“. Neiiendams egen karakteristik er: „paa Teatret var hun uden Ambition, et menigt Medlem af

Gården bag Amtmandsflojen på Frederiksborg.
Farvelagt tuschtegning af H. G. F. Holm ca. 1852. Frederiksborg Museet.

corps du ballet, en navnløs, der pligtopfyldende gjorde sin Gerning⁽¹⁶⁾). Når hun samtidig omtales som „en sjov Pige med kaade Indfald“, er der intet besynderligt i, at en ung rigmand som Carl Berling og hans ven prinsen kunne more sig i hendes selskab.

Forholdet til Berling satte en stopper for hendes teaterkarriere. I januar 1841 optrådte hun for sidste gang på teatret, og i juni samme år, under en længere orlov med landophold, fødte hun Berling en søn, der blev sat i pleje, og som hun først genså, da han var blevet voksen. Offentligheden vidste ikke, at hun havde en søn med Berling.

Imidlertid skaffede Berling sin elskerinde et ophold i Paris, hvor hun med dygtighed uddannede sig til modehandlerinde. Hun vendte hjem 3 år efter som en sprogkyndig verdensdame og fik, atter ved Berlings hjælp, bevilling til at drive en modeforret-

ning på Amager Torv. I nogle år var hun nu en meget dygtig forretningsdame. I disse år må det være sket, at Berling har – om man kan udtrykke det således – „overladt“ kronprinsen sin tidligere elskerinde, „det højeste man kan ofre for en Ven“, som kongen senere yndede at udtrykke sig. Ejendommeligt virker det nok på eftertiden, at kongen herefter knyttede Berling endnu nærmere til sig, og at han efter sin tronbestigelse først gjorde ham til sin privatsekretær, derefter til chef for den kongelige civilliste, kammerherre og sin nærmeste fortrolige.

Louise Rasmussens forhold udviklede sig imidlertid således, at hun efter en ildsvåde i 1846 afhændede sin forretning og i foråret 1847 vides at have boet på Odense Slot, hvor kronprinsen residerede. Vejen herfra til Christiansborg ved Frederik VII's tronbestigelse 20. februar 1848, var altså ganske banet og direkte. Fra Christiansborg kom hun med kongen til Frederiksborg.

Livet på Frederiksborg 1848–50

Livet på Frederiksborg i de første par år, indtil kongen og Louise Rasmussen, der først ophøjedes til „Baronesse Danner“, senere til lensgrevinde, fejrede deres bryllup den 7. august 1850, er ret fyldigt oplyst, dels gennem hofjournalen, der giver de rent konkrete meddelelser, dels gennem general Müllers¹⁷⁾ dagbogs-optegnelser, der giver udmærkede bidrag til forståelsen af stemningen ved hoffet. Som adjutant hos arveprins Ferdinand ledsagede han ofte sin herre herud til statsråd.

Juleaften 1848 fejrede kongen i en meget snæver kreds¹⁶⁾ bestående af ham selv, den jourhavende adjutant, kammerherre Bibow¹⁹⁾, etatsråd Berling og „Fruen“. Desuden havde man inviteret skuespillerne Foersom²⁰⁾, Knudsen²¹⁾ og Mantzius²²⁾ samt kammersangerinde Catharina Simonsen²³⁾, der var jævnaldrende med Louise Rasmussen. Kongen havde „Fruen“ tilbords, bagefter var der juletræ med mange smukke præsenter. Müllers referat hviler her ikke på selvsyn, men hans oplysninger bekræftes som så ofte gennem hofjournalerne.

Over for det officielle hofliv gik man meget forsigtigt tilværks. Ikke før 13. oktober 1849 findes „Baronessen“ omtalt i hofjournalen, og 27. januar 1850 spiste hun for første gang ved kongeligt taffel²⁴) med gehejmekonferensråd Bluhme²⁵) og amtmand, greve Knuth²⁶).

Imidlertid fæstnede man sit dagligliv. 5. maj 1849 fordelte kongen og hofmarskallen²⁷) i fællesskab boliger i slottets sidebygninger til de forskellige hofbetjente. Nu skulle altså den faste stab knyttes nærmere til stedet. Grevinden fik sine gemakker på 1. sal i Prinsessefløjen med den egentlige opgang ad Prinsessetrappen, hvorfra man kom ind i hendes „Forgemak“, den nuværende stue 63, medens der til venstre fra trappen var passage til den store, såkaldte „Valdemarsal“, der oftest brugtes til store tafler. Den lå, hvor nu stue 67, 68 og gennemgangen (stue 33) er placeret. Grevindens mere private værelser lå helt henne i syd-gavlen af Prinsessefløjen, medens der fra „Valdemarsalen“ var direkte adgang til Kongefløjen; her lå det såkaldte „Stenværelse“ eller „Minerværelse“ i den nuværende stue 31, som benævntes grevindens salon. Denne stødte umiddelbart op til kongens store arbejdsværelse, svarende omtrent til den nuværende stue 30. Kongen boede i Kongefløjens førstesal og på dens andensal boede bl. a. Berling²⁸), overceremonimesteren²⁹) og grevindens selskabsdame frk. Dreyer³⁰). I 1848–50 ser vi altså „trekanten“ således indlogeret, at kongen, hans elskerinde og dennes tidligere elsker lever under samme tag; det kunne nok vække forargelse i aristokratiet og vanskeliggøre forholdet til de udenlandske diplomater, hvis fruer og døtre aldrig kunne sætte deres fod ved et hof, hvor sådan umoralitet gik i svang.

Det falder udenfor rammerne af vort emne her at gøre detaljeret rede for 1850'ernes bevægede danske indenrigspolitik. Dette er senest sket gennem Erik Møllers tobindsværk „Helstatens Fald“³¹). Han mener, at grevinden og Berling ikke direkte har ført politik, kongen for så vidt heller ikke, men at sidstnævnte i høj grad har måttet lade sine sym- og antipatier bestemme af,

hvem der ville anerkende hans Louise. Kongens vanskelige opgave var jo den at tilpasse kongebegrebet til en ny tid, hvor kabinettet ikke var hans personlige ministre og forbundsfæller mod folkets repræsentanter, men tværtimod talerør for disse. Ifølge grundloven valgte imidlertid kongen sine ministre, og han benyttede især i 50'ernes begyndelse sin myndighed til at true ministrene med afsked eller med sin egen abdikation. Ofte fremkaldtes disse svingninger af en eller anden sag, som direkte eller indirekte berørte forholdet til kongens hustru, hvem Københavns borgerskab viste enig og demonstrativ foragt. Indirekte spillede hendes stilling således en politisk rolle, idet bondevennernes parti, rigsdagens folkelige venstrefløj, i al stilfærdighed anerkendte kongens valg af hustru fra folkets midte. Da hele den officielle „verden“ og en stor del af hoffolkene kun viste hende tvungen høflighed, må man forstå det nervepres, hvorunder både hun og kongen måtte leve i 15 år, samt at hun derigennem måtte nære visse personlige interesser i at få ministre, som ville behandle hende høfligt. Heri lå nok hendes egentlige politiske ledemotiv, hvortil kom, at hun følte sig uundværlig for kongen.

Ser vi på forholdene alene ud fra de seneste tiders fordomsfri samfundssyn, forekommer fordømmelsen af kongens hustru meningsløs. Hun var ikke den, som fastholdt kongen i dårlig livsførelse, tværtimod – og dette var vel den egentlige grund til, at ministerierne ofte måtte komme tilkort overfor kongen: Man kunne ikke undvære Frederik Folkekær, grundlovens giver, og han kunne ikke undvære sin hustru. Hun kunne dæmme op for de dårlige tilbøjeligheder, som rummedes i hans sammensatte karakter. Hun kendte ham ud og ind og var lige så fordomsfri og bramfri, som han til tider kunne være. Det er derfor af betydning at betragte, hvorledes kongeparrets liv formede sig på Frederiksborg Slot, når kongen i lange perioder følte sig løsrevet fra regeringsbyrderne.

Friluftsliv og arkæologi

Først kan det ses, at en af de positive sider i kongens sind blev imødekommet gennem friluftsliv. I foråret 1849, det første i Frederiksborgtiden, spiste hoffets intime kreds den 8. maj 1849 for første gang i fri luft, i et telt i haven ud for Audienssalen, den nuværende „Tehave“. Der fandtes dengang en direkte nedgang hertil fra Audienssalen på 1. sal gennem en vindeltrappe i salens nordvesthjørne. Haven blev et af deres yndlingsopholdssteder. Samme efterår omtales taffelmusikken anbragt i „den nye Hauge ved Møntporten“ under et større taffel i Audienssalen, der ofte benyttedes ved officielle lejligheder i disse første år. Allerede næste år nævnes en „Havestue“, hvori der holdes „Kammerspise“ den 22. juli 1850. 28. maj 1852 spiste Hs. Maj. og grevinden alene i „Lysthuset i Haven ved Vejen“. Med disse lokaliteter menes utvivlsomt de nuværende „Testuer“³²).

Straks i foråret 1849 begyndte også de talrige udflugter i Nordsjælland, som prægede hoftilværelsen i dette årti. I maj var der udflugter til Gribsø og Nødebo, i juni til Nakkehoved og Tisvilde; det resulterede i, at kongen ligefrem lå „i lejr“ i Tisvilde³³) i 7–8 uger fra 9. juni til 28. juli 1849. Disse sommerlejre lagdes ofte i forbindelse med kongens arkæologiske udgravninger. I sådanne perioder kom kongen kun på hastige besøg, oftest lørdag–søndag, til Frederiksborg, hvor der holdtes audiens, undertiden efterfulgt af statsråd og ministertaffel om søndagen. I sommeren 1850 lå kongen i lejr og udgravede Søborg ruin lige fra 30. maj til 21. juli, i 1851 i Nødebo Holt fra 26. juni til 22. juli.

Kongens interesse for arkæologi må ikke blot betragtes som en af hans pudsige særheder. På dette som på flere andre punkter var han et barn af sin tid og et tidstypisk udtryk for, hvad der ventedes af en fyrste. Den franske revolution, Napoleonstiden og genskabelsen af det monarkiske system i Frankrig gav en helt anden baggrund for de kongelige personers selvstændige virke-trang end den gamle tid, hvor de var hyllet i et halvguddomme-

ligt skær som fødte herskere. Napoleon havde gennem sit kejserdømme vist, at herskerens position kunne skabes af hans personlige dygtighed, som ikke behøvede støtte fra fødselsprivilegier. Inden for de gamle arvefyrstehuse måtte denne nye situation præge den opdragelse, man gav de unge prinser. Herskeren skulle for fremtiden være det højeste udtryk for tidens dannelse; i Danmark får vi i Christian VIII en konge, som i interesser og væremåde kunne danne forbillede for den ideelle borger: En dannet, kunstinteresseret, akademisk præget embedsmand. Prøjsens Frederik Wilhelm IV og – måske i noget mindre grad – Sveriges Oscar I lå ikke langt fra samme idealtipe.

Det var vanskeligt at opdrage Frederik VII i denne ånd; han var friluftsmenneske, men denne tilbøjelighed har kunnet frugtbargøres, da det lykkedes at vække hans interesse for arkæologien, som synes virkelig at have vundet hans hjerte og givet ham mulighed for alvorlig beskæftigelse. I 1834 blev han som prins æresmedlem af Det kongelige nordiske Oldskriftselskab; interessen for oldsager fulgte ham hele livet, og ikke mindst fik den betydning for opholdene på Frederiksborg, og dermed for slottets skæbne.

Hofjournalen fortæller under lørdag den 26. marts 1853, at etatsråd Thomsen, inspektør Worsaae og „Tegner Petersen“ ankom og blev indlogeret på slottet. De to førstnævnte er velkendte nok. Christian Jürgensen Thomsen, eller „gamle Thomsen“, som han kaldtes, er en hovedskikkelse inden for dansk museumsvesen og oldforskning. Det er ham, som har opstillet „Tredelingen“ i stenalder – broncealder – jernalder som grundlag for de arkæologiske perioder. Som direktør for det oldnordiske museum havde han siden Frederik VII's ungdom været hans trofaste hjælper i arkæologiske spørgsmål og deltog med ham i udgravningerne, bl. a. i Tisvilde i juni 1849. J. J. A. Worsaae var dengang „Inspektør for de antikvariske Mindesmærker“ og endnu en ung mand på et par og tredive år. Han blev efterhånden kongens nære medarbejder og i den følgende menneskealder dansk muse-

Christian Jürgensen Thomsen.
Tegnet af J. V. Gertner 1860. Frederiksborg Museet.

umsvæsens store mand. Den tredje hofgæst i 1853, „Tegner Petersen“, er mindre kendt for eftertiden, og var i 1853 en ganske ung mand. Han blev arkæologernes trofaste hjælper, og hans

nøjagtige tegninger havde stor betydning, da fotografiet endnu ikke var taget i brug af videnskaben. Han er tillige den af de tre, som har efterladt skriftlige optegnelser om Frederiksborgtårnen³⁴). Anledningen til denne var et stort bronzealderfund, som var gjort i 1851 ved Smørumovre³⁵). Det var kommet i kongens hænder og blev indlemmet i privatsamlingen på Frederiksborg. Det var den, de to videnskabsmænd skulle studere, medens Magnus Petersen skulle aftegne de vigtigste stykker. Petersen fortæller, at de boede på Frederiksborg en hel uge og spiste ved taflet, hvor der den første aften serveredes „ægte Skildpaddesuppe og andre Rariteter“. I de følgende dage gennemgik man samlingen, der bestod af 170 stykker, men slotsforvalteren viste også stor venlighed med at vise Magnus Petersen malerisamlingen.

Besøget faldt i påsken, som var tidlig og meget kold, så at Audienssalen, hvor oldsagerne opbevaredes, med sit stengulv var et ubehageligt opholdssted i den „utaalelige Frost“, skønt hele favnestykker glødede i kaminen.

At skovture har været stemmende med grevinde Danners natursans, kan næppe betvivles, ellers ville ikke hendes fødselsdag flere gange være blevet fejret med sådanne udflugter. Den 21. april 1850, hendes 35 års fødselsdag, står der i hofjournalen: „Hs. Majestæt Kongen tog idag med Suite til Nakkehoved, hvor der dineredes 12 Couverts, retourneredes kl. 7¹/₂ Aften. The Kl. 10 hos Hs. Majestæt for samtlige herværende Cavallerer. (Baronessens Fødselsdag)“³⁶). Det må desværre tilføjes, at det som regel i de følgende år var dårligt vejr på grevindens fødselsdag; en tur til Arresødal på hendes fødselsdag 1851 foregik i regnvejr, og det følgende år blev en fødselsdagsudflugt til Fredensborg aflyst p. gr. af snevejr.

Om vinteren foretoges kaneture, til Fredensborg, Marianelund og andre steder. I nyere tid er det da på en vis måde Frederik VII, der har „opdaget“ Nordsjælland som udflugtsdistrikt, længe før man kunne tænke sig en turisme af vor tids dimensioner.

Brylluppet 7. august 1850

I årene 1848–50 havde der været ret stille omkring kongefamilien. Krigsårene gav jo andet at tænke på. Kongen foretog et par rejser til krigsskuepladsen, men „Fruen“ blev hjemme. Der holdtes de sædvanlige jagter på Frederiksborg om efteråret og vinteren, men til kongehusets, aristokratiets og diplomatiets damer var forholdet køligt.

Det er sandsynligt, at kongen har næret et personligt ønske om at bringe sine private forhold ud af dette dødvande ved at lade sig vie til Louise Rasmussen. Et par gange slog han derpå, men hans nærmeste venner fik ham fra det. For ham selv var der intet valg, og rent menneskeligt set kan dette ikke siges at stille hans karakter i et ufordelagtigt lys. På mange måder var Frederik VII en åben og ligefrem natur, men naturligvis har det for omgivelserne været vanskeligt, at en mand, der var født til kongegerningen, ikke følte sig bundet af de mange fordomme og formaliteter, som overtoges fra ældre tiders klassesdelte enevoldssamfund. Den „victorianske“ borgerlighed, som i disse årtier fæstnedes såvel i dronning Victorias England som i det øvrige Europa, tålte ingen brud med vedtagne morallove; samtidig drev den danske konge sin „borgerlighed“ så vidt, at han praktiserede en såre jævn moralopfattelse gennem ægteskab med en af sine venners elskerinde, en kvinde af det brede folk.

Vielsen³⁷⁾ fandt sted et par uger efter sejren ved Isted, da kongen selv stod som samlingsmærke for en sejrrig nation. Brylluppet fejredes dog i største stilhed, uden forudgående godkendelse fra statsrådets side, og uden at det bagefter blev officielt kundgjort. Det fandt sted i Frederiksborg Slotskirke den 7. august 1850, for hvilken dag hoffoureren gjorde følgende indførsel i hofjournalen: „Arveprinsen og Hofcavalererne kom hertil. Kl. 1 sreveredes Chokolade, Vin etc. i Kongens Gemakker. Kl. 5 var Taffel 27 Couverts i Arveprinsens forrige Værelse³⁸⁾. Efter Taffelet tog enhver til sit“. Så vidt hoffoureren. Med en anden hånd er tilføjet. „Hs. Majestæt Kongen blev idag formælet til

venstre Haand med Hds. Naade Grevinde Danner. Biskop Mynster forrettede Vielsen i Frederiksborg Slotskirke. Ingen uden Cavalererne vare tilstede (Arveprinsen førte Kongen og Overhofmarskallen Grevinden til Alteret)“.

Grevinde Danner

Nogen egentlig lettelse i kongens forhold til sine officielle omgivelser synes dog ikke at være indtrådt. Arveprinsen skriver til sin tidligere adjutant³⁹), som er ved hæren, at kongen har lovet ham personlig, at grevinden ikke skal blive præsenteret for enkedronningen og hoffets damer. De fremmede ministre havde erklæret, at deres fruer og døtre aldrig skulle komme ved hoffet, dersom hun skulle komme frem. Ikke desto mindre aflagde dog kongen kort efter brylluppet visit hos sin stedmoder enkedronning Caroline Amalie på Sorgenfri Slot og præsenterede sin gemalinde, men der var ingen tilstede, og visitten blev hverken gentaget eller gengældt.

Det spændte forhold ved hoffet afspejler sig levende og uhyggeligt gennem general Müllers skildring af en jagtmiddag på Frederiksborg i november 1851, hvori han deltog sammen med arveprinsen⁴⁰). Ved deres ankomst var jagtselskabet endnu ikke vendt hjem, og de modtoges af en adjutant, der i temmelig taktløse vendinger opfordrede arveprinsen til at komme og „afløse“ kongen, „der lod sig plukke af Grevinden, som ved, at hvis hun forlader ham, drikker han sig ihjel“. Den rettænkende Müller tilføjer: Hans Udtalelser om sin Herre og Konge vare mig pinlige at høre paa, selv om jeg i mit stille Sind kunde give ham Ret i, at Landets Stilling og Udsigter er sørgelige“. Müller ender sin skildring med ordene: „Det gør mig ondt for Kongen. Jeg fandt ham som Kong Erik (Glipping) forladt af alle og mange Ranc Kammersvende rundt om ham“.

Men nu grevinden, hvem den officielle verden viste den kolde skulder; var hun situationen voksen? Forløb hun sig, var hun taktløs påtrængende? At hun en kort tid havde troet, at alt skulle

blive godt, når hun var kongens ægteviede hustru, tør vel ikke bestemt benægtes, men at det ikke gik således, måtte hun i hvert fald snart erfare. For så vidt har det næppe i sig selv været hende et større savn ikke at skulle bære en officiel kongehustrus repræsentative byrder; meget tyder på, at ydre ceremonier har interesseret hende lige så lidt, som de interesserede kongen. De havde begge et oprindeligt behov for menneskelig kontakt, og kunne den ikke opnås med den fine verden, søgte de til jævner kredse. Også her kommer hofholdningen på Frederiksborg til at spille en principiel rolle.

Som et modstykke til Müllers triste skildring af ånden ved hoffet kan man i denne forbindelse læse admiral H. B. Dahlerups skildring af et besøg på Frederiksborg i efteråret 1851, da han havde modtaget Storkorset af Dannebrog⁴¹): „Siden reiste jeg ud til Frederiksborg for at takke og blev indbudet til Taffelet, hvor jeg præsenteredes for Grevinde Danner, ved hvis Side jeg fik Plads ved Bordet. Hun forekom mig at spille sin Rolle med bedre Tact, end man havde givet mig Grund til at vente. Uden at kunne gjøre Fordring paa Skjønhed eller Ungdom, hendes Alder var efter Udseendet ikke langt fra de Fyrretyve, var hun paa ingen Maade ubehagelig af Person, og paa hendes Væsen og Conversation var der intet at udsætte, tvert imod viiste hun god Anstand og ikke ringe Dannelse foreenet med Livlighed og en fordringsløs Utvungethed. Hvad jeg netop maatte finde en rigtig Tact af hende, var, at der ikke var ringeste Spor til en Bestræbelse efter at spille Dronning i hendes Væsen og Holdning . . . Taffelet var fortræffeligt besørget, endog hvad de fortrinlige Vine angik, bedre end i Christian den VIII's Tid, og Tonen var fuldkommen hofmæssig og dog behagelig fri og utvungen.“

Dahlerup var barnefødt i Hillerød, søn af hospitalsforstander Hans Dahlerup⁴²), og fortsætter med betragtninger over de forandringer, hoffet har medført: „Slottet, der før altid var øde og mørkt, laae nu straalende i Lys fra hvert et Vindue; paa den indre Slotsgaard herskede der det Liv og den Bevægelse, som Nærvæ-

Grevinde Danner.

Akvarel af E. Young 1855. Frederiksborg Museet.

relsen af et kongeligt Hof fører med sig, paa den ydre raslede Equipager og Vogne, som bragte eller afhentede de Besøgende.“

Fra vinteren 1853 findes der opbevaret nogle interessante op-

Frederik VII.

Akvarel af E. Young 1855. Frederiksborg Museet.

egnelser fra grevindens egen hånd; de viser vel hendes uofficielle
jeg, og må antages at være skrevet uden tanke for offentligheden.
De findes på Jægerspris og blev i 1915 offentliggjort af dr. phil.

L. Moltesen⁴³). I disse dagbogsoptegnelser røber grevinden, at hun blandt Hillerøds embedsfruer har fundet den kvindelige omgang på lige fod, som de fornemme damer nægtede hende. Navnlig stod kongeparret i et nært venskabsforhold til latinskolens rektor, etatsråd Flemmer⁴⁴) og hans hustru. Om sidstnævnte skriver grevinden den 7. februar 1853: „Fru Flemmer behager mig meget, hvilken fornuftig Kone“; og 25. marts: „Etatsraad Flemmer og hans Kone, det er følende og begavede Mennesker, hvilken Modsætning til mine daglige Omgivelser“. Om fru Frederikke Ferslew⁴⁶), gift med kammerråd Ferslew på „Christians Mølle“ skriver hun: „Hvergang jeg paany seer min kjære Fru Ferslew, føler jeg mig meer tiltrukken af det ædle og skjøne i hendes Charakter“. Grevinde Danner havde på sin udenlandsrejse og senere hen dannet sin smag ved læsning – hun talte og skrev i hvert fald fransk og tysk med fuldt så megen færdighed som mange damer af den dannede klasse – og havde fået behov for at omgås „følende og begavede“ mennesker. Hun har efter evne søgt at få sin høje gemal under sådanne menneskers påvirkning, og f. eks. om rektor Flemmer vides det fra anden side, at han var en åndrig og interessant selskabsmand. Småbyernes embedsstand har også lettere kunnet omgås grevinden uafhængigt af den officielle hovedstadsverden.

Omgang med byens borgere

Det ville ligge helt uden for det dengang mulige, om kongeparret havde omgåedes den jævne bybefolkning; denne ventede det næppe heller, men lod sig nøje med at råbe hurra i slotsgården; inden for murene kom kun embedsstanden, det mere velhavende borgerskab, borgerrepræsentanterne, kort sagt de „dannede“ klasser. Kun på Jægerspris tillod pladsforholdene senere hen at samle hele egnens befolkning til store bespisninger i fri luft og fejre høstgilde, hvor grevinden dansede med sognefogden, kongen med konerne og pigerne.

Inden for de givne rammer udfoldede kongen dog en ret stor-

slået gæstfrihed over for byen. Den 16. september 1849 havde han første gang embedsmændene og borgerrepræsentanterne til taffel på Frederiksborg. Kort efter, den 5. oktober, fejrede han sin fødselsdag i hovedstaden, men vendte få dage efter, den 11. oktober, tilbage til Frederiksborg og fandt Hillerød by illumineret i anledning af fødselsdagstaflet på Frederiksborg.

Hvem deltog nu i de mere intime tafler? Ikke altid byens spidser, men ofte sådanne embedsmænd af jævner grad, som kongen personlig satte pris på. I sommeren 1850, den 14. juli, altså nogle uger før kongens bryllup, var den brave gamle byskriver, kancelliråd Kinch⁴⁵), distriktslægen, kammerråd Ewertsen⁴⁷) og lægen, krigsassessor Arntz⁴⁸) inviteret til taffel sammen med ministrene, de kongelige prinser og hofkavallererne.

Snart efter fandt brylluppet sted, og derefter var grevinden regelmæssigt med til taflerne. Et sådant fandt sted allerede den første søndag efter brylluppet; ved den lejlighed var ikke andre af stedets personer tilstede end slotsforvalter Gyllich⁴⁹); desuden hoffets snævraste personkreds foruden ministrene og – teaterchefen Johan Ludvig Heiberg⁵⁰), hvis hustru, skuespillerinden Johanne Luise Heiberg, i sine erindringer har været en af de hårdeste i bedømmelsen af grevinde Danner; mon hun trods alt har følt det som en ære, at hendes gemal flere gange blev inviteret til taffel, selv om det var sammen med grevinden?

Ved nytårstaflet 5. januar 1851 deltog fra byen amtmand, grev Knuth, kammerherre Lerche⁵¹) fra „Carlsberg“, byfoged, justitsråd Arboe⁵²), rektor Flemmer, slotsforvalter, ritmester Gyllich, byskriver Kinch, distriktslæge Ewertsen, dr. Arntz samt borgerrepræsentationens formand kæmner Erslev⁵³) og de to borgerrepræsentanter Petersen og Jørgensen; de har i antal næsten kunnet hævde sig mod de tilstedeværende ministre og 5–6 hofkavallerer.

Tilknytningen til Hillerød ytrede sig også senere hen, da grevinden skulle have en selskabsdame til aflastning for den svagelige frk. Dreyer; denne var tiltrådt i december 1850, og da hun var

opdraget i Frankrig som datter af Danmarks forlængst afdøde gesandt i Paris, kammerherre Dreyer, har hun vel været nogenlunde uafhængig af det hjemlige aristokrati. I marts 1858 tiltrådte tillige frk. Sophie Arntz, søster til distriktslæge Arntz i Hillerød og forøvrigt datter af en husarofficer, der i sin tid havde garnisoneret her; hun hørte altså til stedet⁵⁴).

Det faste program for kongeparrets modtagelse i Hillerød blev efterhånden, at der om efteråret, når vinterresidensen begyndte, foranstaltedes en særlig festlig tilkendegivelse af hyldest og loyalitet. 9. oktober 1853 ankom majestæten kl. 4¹/₂ fra København. Borger- og brandkorpset var opstillet i den ydre slotsgård, ligesom alle byens embedsmænd og flere var i den indre gård, for at modtage allerhøjstsamme. En sang af skolelærer Ingemann⁵⁵), på melodi af „Unge Gjenbyrds Liv i Norden“ blev af Frederiksborg Sangforening afsunget og et leve for Hs. Majestæt udbragtes. Tre dage senere holdtes der taffel for embedsmændene i Valdemarsalen kl. 5.

Når kongen så vendte tilbage fra hovedstaden et par uger efter nytår, efter at have overstået de officielle nytårsmodtagelser derinde, holdtes der en lokal nytårskur, og få dage derefter som regel atter et taffel for embedsmænd med flere. Som eksempel kan skildres modtagelsen i 1856, da kongen kom til Frederiksborg kl. 4 mandag eftermiddag den 20. oktober og modtoges i slotsgården af byens embedsmænd med flere. Tirsdag den 21. var der kl. 12 audiens og kur for embedsmændene og borgerrepræsentanterne, kl. 1 kur hos grevinden, hvor ca. 80 personer mødte. Kl. 8 aften forsamlede en stor masse mennesker sig i den indre slotsgård ledsagende en del af byens borgere m. fl., der bragte Hs. Majestæt et fakkeltog. Gardens musik drog i spidsen og brandkorpset i uniform. En sang blev afsunget og derpå udbragtes 9 gange lydeligt hurra for Hs. Majestæt og et do. for Hds. Nåde Grevinden, Hs. Majestæts gemalinde, derpå drog skaren ud af slotsporten, gardens musik foran spillende „Den tapre Landsoldat“ – Hs. Majestæt takkede mængden for den hjertelige og

ham kære modtagelse, som stedse vistes af Hillerøds indvånere. Endelig den 25. oktober kl. 5 var der stort taffel i arbejdsværelset (nu Chr. IV's sal i Kongefløjen), 71 couverts for samtlige byens embedsmænd med deres fruer og byens borgerrepræsentanter med deres koner m. fl. Købmand Sølling udbragte en skål for kongen og grevinden, og Hs. Majestæt et leve for Hillerød borgere og kommune.

Særlige aftenarrangementer for en mindre kreds har også bidraget til at knytte hof og by sammen. Disse arrangementer kan vel betragtes som et led i grevindens bestræbelser for at højne niveauet i kongens omgangskreds. At de har stemmet med hendes egen smag er givet, da de oprindeligt synes arrangeret i nær tilknytning til hendes fødselsdag. Denne var den 21. april, og før brylluppet i 1850 blev den ikke fejret officielt; allerede i 1850 holdtes der dog koncert den 19. april, umiddelbart før fødselsdagen, og skønt „Baronessen“ (som hun dengang var) endnu på dette tidspunkt ikke nævnes i hofjournalerne, må hun have været tilstede. Hofjournalen fortæller herom:

„Byens Embedsmænd med Fruer og voxne Døttre vare tilsagte Kl. 7 til The hos Hs. Majestæt Kongen. Hr. Leonari og Kone samt Italieneren Pozzoini gav Concert i Jourstuen, Dahl⁵⁶) accompagnerede. Paaklædningen var civil for dem, der ikke bare Jagtuniformen. Der serveredes med The Kl. 7 $\frac{1}{2}$, Iis, Punsch og Orangeade kl. 8 $\frac{1}{4}$. Kl. 9 $\frac{1}{4}$ var Concerten tilende, og der serveredes med Sallater og Gelleer samt Vine og Punsch. Kl. 10 var alt tilende, og Vognene, som vare bestilte Kl. 11 maatte ombestilles, da Hs. Majestæt trak sig tilbage i de indre Gemakker“.

Dette var indledningen til en lang række arrangementer i årenes løb for byens bedre borgerskab. Kort efter brylluppet var 34 personer den 6. september 1850 tilsagte til te og dr. Ottos⁵⁷) forestilling i mnemoteknikken i grevindens gemakker. November s. å. spillede den berømte norske violinist Ole Bull⁵⁸) ved en aftente hos grevinden for embedsmænd og flere fra Hillerød. Blandt talrige sådanne arrangementer i tidens løb kan, foruden

en del koncerter ved Det kongelige Teaters sangpersonale og kapelmusici, nævnes bugtaler Seidlers optræden 7. december 1851, aftenkoncert på grevindens fødselsdage i 1855 og 1856, koncert af de svenske „Naturesangere“ 2. februar 1857. 30. april–1. maj 1858 læste H. C. Andersen⁵⁹) højt for en snævrere kreds, idet han ved skrivelse og telegrafdepeche var tilsagt ved hoffouren at møde på slottet til H. M. kongens taffel kl. 5 og forblive om natten. Kl. 5 var taffel for 16 personer, kl. 8 te i Valdemarsalen for 10 personer, hvor professor Andersen forelæste sine nyere digterværker. Professoren aftrådte i amtmandsboligen⁶⁰). Næste dag kl. 11¹/₄ returnerede H. C. Andersen til byen.

Julefester og andre fornøjelser

Det årlige højdepunkt blev dog grevindens juleselskaber. De begyndte den første jul efter brylluppet, da der 1. juledag 1850 kl. 8 aften var tilsagt et selskab bestående af byens embedsmænd med fruer og børn fra 4 år og opefter. „I Grevindens store Værelse var Juletræ med Presenter for Børnene og Dans efter Fortepiano. Theen serveredes fra Grevindens Forgemak ligesom Smørrebrødet for Børnene og Geleerne, hvorimod de Voxne spiste ved Buffet i Valdemarsalen, Damerne sadde, de sædvanlige Retter gaves og Drikkevarer samt Champagne. 4 Spilleborde i det blaa Gemak. En Decoration af Colberg⁶¹) var anbragt paa Væggen i Dansesalen med Kongens Buste. Kl. 1¹/₂ alt forbi“.

Følgende år måtte et lignende arrangement udsættes på grund af kongens sygdom, men afholdtes så den 29. januar 1852 og gentoges trofast år efter år på 2. juledags aften for en stedse større kreds. I hofjournalens beskrivelse af festen 2. juledag 1854 fortælles det, at juletræet som sædvanligt var pyntet af slotsgartneren, forstråd Teisner⁶²), som overtog denne bestilling, efter at billedhugger Colberg var faldet i unåde for sin åbenmundethed om kongefamiliens privatliv. Der deltog 90 personer, og efter spisningen dansedes der livligt: „H. M. behagede at danse en Française med Frk. Pauline Flindt⁶³) med Hds. Naade Grevinde

Danner og Kammerherre Berling som vis à vis, de endte med en Gallopade med mange Toure og Inclinationer. H. M. udbragte ved Aftensbordet en Skaal for Damerne“. Dr. med. Victor Lange⁶⁴) har i sine barndomserindringer fra Hillerød fortalt, at han boede i hus med adjunkt Lowson⁶⁵), der sammen med sine drenge var gæster på slottet. „Det var ikke Smaating disse Børn hjembragte; alle Slags Lækkerier, fine franske Konfekter, Blodappelsiner o. s. v.: Ting som jeg ikke kendte uden af Navn; dertil kom kostelige Foræringer, dejligt Legetøj, de gammeldags Kukkasser, der var til at trække ud som en Harmonika, og som fremviste hele Panoramaer. Denne Kammeraternes Beskrivelse af de oplyste Sale med de mægtige pragtfulde Juletræer gjorde et saa stærkt Indtryk paa ens Fantasi, at man drømte om et Ferige – selv om Beskrivelsen gjorde det endnu større, end det var i Virkeligheden.“

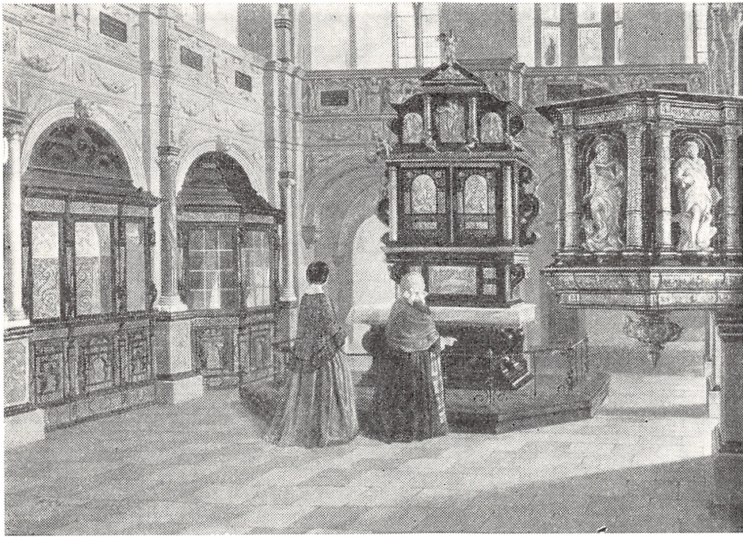
Førnævnte frk. Pauline Flindt var en officersdatter af god familie; faderen havde ligget i garnison i Hillerød, så hun kendte alle og var kendt af alle. Om hendes alsidige virke fortæller dr. Lange, at hun bl. a. bestyrede børneasylet i „Asylgade“, det nuværende Møllestræde. Til støtte for sine filantropiske foretagender tog hun initiativet til – efter samtidens forhold ypperlige – dilettantforestillinger, hvor man bl. a. opførte Hostrups komedier med en af byens læger, dr. Levin⁶⁶) som komisk førstekraft. Disse forestillinger bærede kongen og grevinden med deres besøg og stillede gardens musikkorps til rådighed til at musicere dertil. 20. februar 1855 overværede de „Soldaterløjer“ af Hostrup i „Fleischers Gjæstgivergaard“, det nuværende „Hotel København“. – Februar 1856 beretter hofjournalen: „Hs. M. Kongen m. Gemalinde overværede Forestillingen i Gjæstgiver Fleischers Locale, som Frøken Flindt forestod til Indtægt for et veldædigt Øiemed; der opførtes „William og Emma“, „Berthas Claveer“ og „Fastelavnsgildet“. De herværende Cavallerer ledsagede Hs. Majestæt og mødte Kl. 6³/₄ i Hds. Naades Forgemak med trekantet Hat“.

På mange andre punkter medførte hoffets nærværelse, at der kastedes glans over livet i den lille provinsby. Allerede under Treårskrigen deltog kongen efter indbydelse i den fest, som byens borgere foranstaltede den 8. september 1849 for andet jægerkorps, der var på gennemmarch⁶⁷); da korpset atter passerede den 6. februar 1851 efter krigens afslutning, deltog kongen i festen i stutteriets ridehus på Hillerødsholm. 12. april 1855 holdtes der bazar i „Rosen“ til fordel for trængende i Hillerød. Gardens musikkorps spillede, hvorfor der i disse to dage ikke var musik til vagtparaden eller taflet. Victor Lange fortæller⁶⁸), at denne bazar var den eneste lejlighed, han som skoledreng fik til at komme „ind i Helligdommen“. 9. juni 1855 var der koncert i Riddersalen af Studentersangforeningen, og kongen gav en „Sexa“ omkring flagstangen i den lille have, d. v. s. den nuværende tehave. Kommunen holdt aftenfest for sangerne i „Salonen“.

Frimurerhøjtidelighed. Slotskirken. Jagtselskaber.

Mere lukket var den frimurerfest, som kongen afholdt 12.–13. juli 1852 i anledning af den svenske kronprins' besøg⁶⁹). Prinsen var ledsaget af 9 svenske herrer, og en del danske frimurere indlogeredes i byen. Den 13. foreviste kongen personlig slottet og staldene, og fra kl. 14 spærredes passagen igennem Møntporten, som lukkedes både for kørende, ridende og gående, ligesom lakajerne fra den tid ikke måtte være i Hs. Majestæts forgemak. Festen holdtes i kirken og Rosen ved den svenske pastor Dahlfelt. Kl. 9 var der taffel i Audienssalen for dem, der var frimurere. Når skålerne skulle udbringes, måtte hele opvartningspersonalet forlade salen, indtil der ringedes. Ingen musik ved dette taffel.

Atter den 1. juni 1858 var en frimurerdeputation i audiens hos kongen; der anvistes dem værelser i Amtmandsfløjen, de blev tilsagt til taffel, og kongen viste dem personlig kirken, Riddersalen og den oldnordiske samling, som dengang havde sin plads

Parti af Frederiksborg slotskirke.
Akvarel af F. C. Lund 1858. Jægerspris.

i Audienssalen. Efter taflet beså man haven og det nærmeste anlæg.

Hvad angår kongens benyttelse af slotskirken, kan han næppe iøvrigt siges at have været nogen særlig ivrig kirkegænger. En gang eller to årlig tilsagdes som regel alle kavallererne til at deltage i altergangen; man samledes da i Joustuen (den østlige del af nuværende Valdemarsal), gik gennem Lakajforgemakket (den vestlige del af samme sal) og den herværende dør direkte ind i kongens bedestol, derfra over galleriet og ad den lille vindeltrappe ned til kirken, hvor der foran alteret var anbragt 17 stole. En enkelt gang var biskop Mynster ude for at forrette altertjeneste. Ved de store højtider overværede hoffet pastor Galskjøts⁷⁰) højmesse i slotskirken; efter en sådan skriver grevinden i sin dagbog⁷¹) 1. påskedag, 27. marts 1853: „Det er et ubeskriveligt Indtryk som Frederiksborg Kirke gør paa mig. Jeg er der saa festlig og saa hyggelig tilmode. Det glæder mig ret, at jeg har kunnet

forandre og fremme Sangen, jeg var ret tilfreds idag; Cantaten blev ret godt udført og Børnene havde forberedt sig særdeles meget“. Hofjournalen oplyser, at gardens musici den dag spillede til kantaten. Samme år spillede garden julemorgen choral fra kirketårnet kl. 8^{1/2}. Grevindens interesse for kirkesangen viser sig også gennem følgende notat i hofjournalen den 22. juli 1856: „De nye Psalmer bleve prøvede ved Cantor Erslew og Kirkebørnene i Provst Holtens⁷²⁾ og Fleres Præsence. Hds. Naade Grevinde Danner var tilstede og de herværende Cavallerer“.

Medens visse sider af Kongens selskabelighed tjente som bindeled mellem hoffet og borgerskabet, har jagttiden næppe spillet en så stor rolle for byen; så meget desto større betydning har den nok haft indadtil. De lystige jagtselskaber var i egentligste forstand kongens private; det var en selvfølge, at jagtherrerne – ved disse lejligheder deltog ingen damer – boede på slottet som kongens gæster. Der holdtes som regel to jagter inden for perioden oktober–december, undertiden atter en jagt i januar. Hvert selskab tilsagdes for en uge eller 10–14 dage ad gangen, enten på Frederiksborg eller – efter 1855 – på Jægerspris. Hofjournalens spredte oplysninger giver nok kun ufuldstændigt begreb om jagtens og jagtmiddagens skikke og ceremonier. Indledningen til et sådant selskab skildres under søndag den 16. oktober 1853 således: „Jagtselskabet ankom. Taffel Kl. 5. 32 Couverts i Jourstuen. Musik af Garden. Stegen blev præsenteret Overhofmarskallen (Entréretten) og Tusch gaves. Landgreven⁷³⁾ udbragte Hs. M. Kongens Skaal og 3 Gange „Ulurrr“ og Hs. M. Kongen udbragte derefter en Skaal for Jagtselskabet“. Denne jagt varede til 22. oktober, hvorefter kongen var i København indtil næste jagt fandt sted den 13.–20. november. Skikken med at præsentere stegen for hofmarskallen kan hvile på gamle traditioner med glemte begrundelse. Også ved andre lejligheder tales der om „Den sædvanlige Ceremoni med Stegen for Overhofmarskallen.“

Frederik VII's interesse for uniformer og mærkelige sidevåben er ikke ukendt i anekdotelitteraturen⁷⁴⁾ om ham. Det er troligt,

at den har givet sig særlige udslag i jagttiden. I sine erindringer fortæller finansminister Andræ⁷⁵), at han i oktober 1855 er tilsagt til statsråd på Frederiksborg: „Det var Jagttid, i hvilken en vis bestemt Maade at være paa finder Sted; forsynder Nogen sig herimod, erlægges Bøder, hvilket ramte alle Ministrene“. På Jægerspris slot opbevares stadig en større samling besynderlige dolke og andre beklædningsgenstande, som utvivlsomt er indgået i sådanne interne ceremonier – for en udenforstående eftertid tager det sig ud som en halvt spøgefuld blanding af selskabsleg og militært reglement. Også uden for jagttiden betegnedes en særlig påklædning som „Jagtdragt“, idet hofkavallererne ifølge hofjournalen undertiden tilsiges iført jagtdragt med rund hat med eller uden fjer.

Udendørs lokaliteter

Efter at palæet ved Skodsborg i 1853 var taget i brug og Jægerspris erhvervet på grevindens fødselsdag i 1854, blev opholdene på Frederiksborg efterhånden kortere. Man må desværre sige, at det blev slottets ulykke, at netop de lange vinterophold bibeholdtes. Julen fejredes hvert år herude, og bortset fra et kort københavnerophold ved nytårstid strakte residensen på Frederiksborg sig til godt ud på foråret. Som regel aflagdes også besøg herude i dagene omkring grevindens fødselsdag. Men Skodsborg, hvor lystkutteren „Falken“ siden 1858 kunne ligge stationeret og byde på afveksling, måtte, såvel som det landlige Jægerspris, lægge beslag på kongen i sommertiden. Korte afstikkere til Frederiksborg foretoges dog ofte, bl. a. for at fiske. Siden 1854 fandtes her et nyt fiskested, nemlig fra „den nye Ø“ ved Badstuen. Her var kongen den 12. oktober 1854 så uheldig at falde i vandet⁷⁶) ved landstigningen fra prammen; han reddede sig dog let op igen, bistået af fiskemanden Mørdrup⁷⁷) og adjutanten, kaptajnløjtnant Møller⁷⁸), der var Berlings svoger og senere blev chef på „Falken“. Øen ved Badstuedammen kaldes ofte i hof-

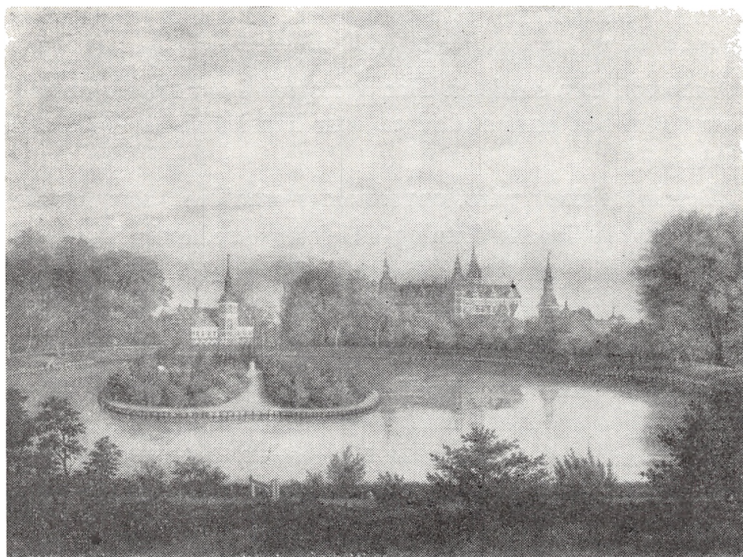
journalerne „Louiseøen“, et navn, som i vore dage synes at være gået aldeles i glemme.

Derimod nævnes hverken Badstuen eller den endnu eksisterende „Fantasien Ø“ i Præstevangen i hofjournalerne i tiden før slottets brand. Det mærkelige hus af østersskaller på fantasien er da også først bygget 1860 – en lignende østersgrotte fandtes ved Skodsborg – og badstuen er ligeledes indrettet de seneste år af Frederik VII's regeringstid; selv efter slottets brand har man her kunnet bibeholde et tilholdssted ved Frederiksborg.

Huslige vanskeligheder. Oldsagssamlingens flytning

Hoflivet på Frederiksborg i 1850'erne er nok et af de lysere kapitler i Frederik VII's historie, men himmelen var ikke skyfri. Vanskelighederne omkring grevindens manglende officielle anerkendelse mindskedes ikke, de tog tværtimod til. For kongen blev det et stadig mere påtrængende problem at få hende således placeret, at hun kunne yde ham den støtte officielt, som hun ydede ham privat. Fra 1856 optoges hun i statskalenderen som kongens morgonatistiske hustru; grevindens kraftigste talsmand i hofkredsene, landdrost Scheele⁷⁹) fremholdt, at når hun nu officielt omtaltes som kongens gemalinde til venstre hånd, behøvede ingen længere at befrygte hendes mulige ophøjelse til dronning, og heri har han sikkert haft ret. Men spændingen omkring hende vedblev, og kammerherre Berlings indflydelse gav også stadig næring til sladderens. Disse spændinger nåede deres højdepunkt i den vinter, da Frederiksborg slot brændte.

Netop kongens kæreste syssel på Frederiksborg, studiet af oldsagerne⁸⁰), skulle komme til at spille en sørgelig rolle i forspillet til ildebranden. Oldsagssamlingen var, som tidligere omtalt, opstillet i Audienssalen. I maj 1858 var Worsaae på slottet for at hjælpe kongen med at udpakke og opstille en forøgelse til samlingen. Han fortæller i et brev til sin hustru⁸¹), hvorledes han fik anvist bolig i „Grev Knuths forrige Hus“, altså Amtmandsfløjen; kongen ventede med utålmodighed på udpakning af sagerne og

Ødammen med „Louiseøen“ i Lille Dyrehave.
 I baggrunden Badstuen og Slottet.
 Gouache af I. F. Møller 1855. Frederiksborg Museet.

tilbragte en time sammen med Worsaae. Ved taflet kom denne til at sidde ved siden af grevinden, „og vi fik os en ganske jævn Passiar, hvor Kongen stadig deeltog“. Senere kørte Worsaae med kongen ud for at bese en stor stendysse i nærheden af byen og fik i tilgift en lille spadseretur over en pløjet mark med diverse grøfter. På hjemturen kørte han alene med kongen i hans vogn – „en Ære som ikke før er blevet mig tildeel“. Næste dag arbejdede han flere timer i kongens samling, hvor der var koldt, idet gulvet var lagt med gamle marmorfliser.

Næste år var der truffet foranstaltning til bekvemmere arbejds-
 vilkår. Worsaae ankom den 24. maj 1859 til Frederiksborg og fortæller i et brev til hustruen⁸²), hvorledes kongen straks efter ankomsten førte ham omkring i sine samlinger i over 2¹/₂ time. „Tilslidst gik han med mig helt op i den øverste Etage, hvor han lader indrette et Værelse til Oldsagerne ganske i gammel Stil med

udzirede Gibslofter og Egetræspaneler . . . Det er en stor Sjældenhed, at Kongen saaledes gaar omkring saa højt oppe. Men det morede ham særdeles. Han var ogsaa i et højst elskværdigt Lune, som han næsten altid er, naar han længe har syslet med Oldsager.“

Det har sikkert været opvarmningsforholdene, som har foranlediget samlingens flytning til slottets trediesal, hvor den i løbet af sommeren 1859 anbragtes i det værelse, som støder op til det nordvestre hjørnetårn, „Mønttårnet“. Her var det, ilden brød ud den 17. december samme år, just i den kamin, som var blevet indrettet i værelset, for at kongen kunne arbejde med sin kære samling under bekvemme forhold. Hvorvidt kaminen virkelig har været galt indrettet, og hvem der i så fald har haft ansvaret for dens benyttelse, skal ikke afgøres i denne sammenhæng.

Kunstnere på Frederiksborg

Oldsagssamlingens rolle som medvirkende årsag til slotsbranden kan på en vis måde siges at finde en modvægt i den positive betydning for det senere genopbygningsarbejde, som kan tillægges de mange kunstnere, der i forbindelse med hoflivet fik deres gang på slottet i denne residensperiode.

Allerede før Frederik VII's tid havde kunstnere som P. C. Skovgaard, Johan Thomas Lundbye, Christen Købke og Jørgen Roed valgt Frederiksborg som motiv for kendte og yndede landskabs- og eksteriørbilleder. Selv uden genopførelsesarbejdet ville erindringen om den romantiske kongeborgs udseende være blevet bevaret for eftertiden.

Hertil kom nu en række kunstnere, som – tildels protegeret af kongen og grevinden – fik deres gang inden for slottets mure og har efterladt sig både et portrætgalleri af hoffets personligheder og en del skitser og interiørbilleder, der fik stor betydning ved rekonstruktionsarbejdet efter branden.

Da billedhugger Colberg i 1853 var faldet i unåde, knyttedes portrætmaleren Edvard Young nærmere til hoffet⁸³). Ifølge hof-

Nedgangen til vinkælderen under Frederiksborg slots kongefløj.
Malet af J. V. Gertner 1841. Frederiksborg Museet.

journalen ankom han til Frederiksborg 4. maj 1854 og indlogedes i oldfruens forrige lejlighed. Samme dag spiste han med ved taflet. Han synes i den følgende tid at have været nært knyttet til den daglige og snævrreste kreds, og under 26. september 1854 melder hofjournalen, at han første gang spiste med mini-

strene ved taflet. Hans opgave har måske været at give kongen tegneundervisning. Allerede året i forvejen havde han udført de to kendte helfigurspasteller af kongen og grevinden.

Blandt hoffets private gæster nævner hofjournalen iøvrigt kunstnerne F. L. Storch, Gertner og frk. Westphal. Tirsdag den 17. april 1855 ankom „maler Storck“ og indlogeredes i kammermusicus Hansens værelse og erholdt forplejning; samtidig ankom kaptajn From Møller og aftrådte i nr. 15 i 4. etage. Storch havde året i forvejen på Frederiksborg malet et portræt af kongen bærende aluminiumshjelm, som opbevares på Rosenborg. Kaptajn From Møller⁸⁴), der i 1855 ledsagede ham til Frederiksborg, er en glemt skikkelse, men synes dog at have spillet en vis rolle som æstetisk rådgiver. Han aftegner sig blegt og skyggeagtigt for eftertiden; noget af en skønånd, der i sin ungdom havde forsøgt sig som digter. Hans smukke håndskrift genfindes i håndskrevne kataloger over Frederik VII's privatsamlinger, idet han ret tidligt synes at have forladt militærtjenesten for at blive knyttet til kongen og grevinden privat og få tilsyn med deres samlinger og med inventarerne på Jægerspris og Skodsborg. Efterhånden dekoreredes han med en række inden- og udenlandske ordener, men optræder sjældent i officielle kilder. Efter Frederik VII's død gled han ud i glemselen; dette kan måske forklares som en følge af personlig tilknytning til grevinde Danner.

Portrætmaleren I. Vilhelm Gertner havde allerede i 1840'erne udført en række udmærkede portrættegninger af hoffets nærmeste omgivelser, politikere, militærpersoner m. fl. Han fortsatte hermed under Frederik VII, og to tegninger, forestillende kammerherre Henrik Berregaard og kongens livlæge J. J. G. Lund er signeret og dateret på Frederiksborg slot i maj 1851. 24. november 1857 ankom han og indlogeredes i amtmandsboligen for at portrættere excellencen Scheele.

Frk. Frederikke Westphal (1822–61) hører afgjort til de små i kunstens verden, men synes at have fundet en beskytterinde i grevinde Danner. 1854–55 havde hun været knyttet til den kon-

gelige porcelænsfabrik; i 1856 købte kongen et af hendes udstillede billeder. 1. maj 1858 ankom hun til Frederiksborg og indlogeredes i amtmandsboligen „og gaves Forpleining ifølge Hds. Naade Grevindens Ordre“. Hendes ophold kan have strakt sig over længere tid. 22. maj noteres „Frøken Westphal, der var indlogeret i Amtmandsboligen for at male, reiste idag med Deligencen for at blive borte en 14 Dage.“

Større betydning for slottets videre skæbne fik dog en anden gruppe kunstnere, blandt hvilke arkitekturmaleren Heinrich Hansen og maleren F. C. Lund spiller den største rolle.

Sammen med arkitekten J. D. Herholdt træffes Heinrich Hansens navn senere i forbindelse med slottets genindretning efter branden. Et af hans hovedværker er maleriet af Frederiksborg slot med den rekonstruerede gengivelse af den forsvundne Neptun-brønd i ydre slotsgård. Hans billeder fra Bedestolen, Rosen og Riddersalen går tilbage til tiden før slotsbranden, og i 1858–59 udførte han i Riddersalen en serie farvelagte tegninger efter de vævede tapeter⁸⁵), som Christian IV havde ladet udføre med scener fra Kalmarkrigen efter forlæg af maleren Karel van Manders fader. Uden disse tegninger havde de nuværende vævede tapeter ikke kunnet genskabes, som det skete i årene 1898–1928.

F. C. Lund, der bl. a. udførte nogle små kopier efter ældre portrætter i den historiske portrætsamling, som stadig fandtes på slottet, men for en stor dels vedkommende gik tilgrunde ved branden, har også udført enkelte af tegningerne til tapeterne samt nogle akvareller fra slotsgården og karuselgården.

I Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger opbevares tegninger, som viser, at også arkitekterne G. Bindesbøll, Vilhelm Dahlerup m. fl. har arbejdet på Frederiksborg, Dahlerup således med aftegning af gulvet i riddersalen. Den bølge af interesse for ældre stilarter, som var forudsætningen for „europæernes“ historiske arkitekturretning, kom således efter branden til nytte for arbejdet med Frederiksborgs restaurering.

Med slotsbranden 17. december 1859 ophørte en epoke i Hil-

lerøds historie. For byen og egnen var tabet uoverskueligt, i hvert fald for så vidt som byens selvfølelse nu atter måtte savne den tiltrængte stimulans, den havde fået gennem slottets fornyede anvendelse som residensslot.

Skal vi ved siden heraf vurdere, hvad disse år betød for kongehusets stilling, står vi over for det paradoksale forhold, at den konge, som lod hånt om de repræsentative forpligtelser, der nu engang påhviler landets højeste repræsentant udadtil – og hertil hører unægtelig, at hans officielle husliv harmonerer med samtidens sædelighedsbegreber – at netop han indadtil blev den Frederik Folkekær, som i sine bedste øjeblikke formåede at lade svundne tiders kongelige værdighed kaste glans over det borgerlige samfund, der skulle blive fremtidens.

Grevinde Danners yderst jævne herkomst stod i stærk modsætning til den århundredgamle herskerslægt, hvortil hun knyttedes gennem sit ægteskab med dens sidste ætling. Men modsætningerne forenedes og fandt en væreform på Jyllandsrejserne, på Jægerspris og i hoflivet på Frederiksborg slot.

NOTER OG HENVISNINGER

- ¹⁾ Anders Uhrskov: Kulturbilleder fra Hillerød og Omegn 1801–48, Hillerød 1955, p. 82.
- ²⁾ Norman Hall Hansen: Caroline Mathilde, Kbh. 1947, p. 92.
- ³⁾ Christian VII's salving i 1766 fandt sted i Christiansborg slotskirke.
- ⁴⁾ Francis Beckett: Frederiksborg, II Slottets Historie, Kbh. 1914, p. 229. (I det følgende citeret „Beckett“).
- ⁵⁾ Jørgen Paulsen: En Teateraften paa Frederiksborg, Hillerød 1945.
- ⁶⁾ Beckett, p. 229.
- ⁷⁾ Robert Neiiendam: Bogen om Grevinde Danner, Kbh. 1956 p. 61. (I det følgende citeret „Neiiendam“).
- ⁸⁾ Rigsarkivet. Hofmarskallatets arkiv L. O. 13a.
- ⁹⁾ Jvf. Uhrskov: Nye Kulturbilleder fra Hillerød og Omegn 1849–1914, Hillerød 1956 p. 38, hvor der – på grundlag af referat i den lokale avis – gives en tilsvarende skildring af prins Oscar (II)'s besøg på Frederiksborg 3. august 1856.
- ¹⁰⁾ Frederiksborg Sangforening var stiftet 1845 og bestod til 1932. (Uhrskov: Kulturbilleder p. 123).

- 11) Ved ombygningen 1739–41 blev „Rosen“ delt i to rum. Beckett, p. 211. – Om byens fester for flere hjemvendende militærafdelinger, se Uhrskov: Nye Kulturbilleder p. 7ff.
- 12) Siden martsministeriets udnævnelse 22. marts 1848 deltog kongen i statsrådsmøderne 1. april, 24. maj og 16. juni (på denne dato samledes statsrådet første gang på Frederiksborg); endvidere 1. juli, 3. juli og 4. oktober (forelæggelse af grundlovsudkastet) og de to møder 9. og 12. oktober, da man behandlede kongens egne bemærkninger til grundlovsforslaget.
- Den følgende vinter blev kongens deltagelse i statsrådets møder endnu sjældnere. Han deltog 21. februar 1849 (ang. opsigelse af våbenstilstanden), 2. april, da han gav tilsagn om, trods sine personlige betænkeligheder, at ville underskrive grundloven, og 5. juni 1849, da grundloven blev underskrevet.
- Jvf.: Statsrådets Forhandlinger 1848–1863, udg. af Rigsarkivet ved Harald Jørgensen, Kbh. 1954 ff.
- 13) E. Bodenhoff: Hofliv under trende Konger. Uddrag af generalmajor Frederik Gotthold v. Müllers efterladte papirer, Kbh. 1913 p. 287.
- 14) Johan Carl Ernst Berling (1812–71) se Dansk Biografisk Leksikon.
- 15) Et Liv gjenoplevet i Erindringer af Johanne Luise Heiberg, 4. reviderede udgave ved Aage Friis, I–IV, Kbh. 1944. Den nævnte udtalelse er anført II p. 249.
- 16) Neiiendam p. 21, 24.
- 17) Frederik Gotthold Müller (1795–1882), adjutant hos arveprins Ferdinand 1833–56. Død som afskediget generalmajor i rytteriet. Jvf. note 13.
- 18) Bodenhoff: Hofliv p. 338.
- 19) August Carl Bernhard Bibow (1808–76), blev officer 1827 og adjutant hos kronprins Frederik (VII) i 1842 under prinsens ophold i Odense. Fortsatte som adjutant efter tronskiftet. Fik 1855 sin afsked som adjutant og udnævntes til oberstløjtnant.
- 20) Christen Martin Foersom (1794–1850) hørte til Det kongelige Teaters populære fremstillere af jævne, borgerlige typer. Se Dansk Biografisk Leksikon.
- 21) Niels Peter Knudsen (1819–54) var ligesom Foersom en yndet komiker.
- 22) Kristian Mantzius (1819–79) var den betydeligste af de tre tilstedeværende skuespillere, men dog ligeledes navnlig kendt som komiker. (Dansk Biografisk Leksikon).
- Hvorledes hans gode forhold til kongen og grevinden afbrødes, fortælles af Neiiendam p. 64.
- 23) Kammersangerinde Catharina Elisabeth Simonsen født Ryszländer (1815–49) var operaens fejrede sopransangerinde.
- 24) Dette taffel fandt sted i Jourværelset, og kun 13 personer deltog.
- 25) C. A. Bluhme (1794–1866) var 9. august 1849 blevet kong Frederik VII's kabinetssekretær.

- 26) Hans Schack Knuth (1787–1861) var amtmand over Frederiksborg amt 1836–55. Ved hans afgang blev den hidtidige amtmandsbolig i „Slotsherrens hus“ inddraget til hoffets brug.
- 27) Hofmarskal var på dette tidspunkt oberstløjtnant, kammerherre Adolph Otto Wilhelm Hedemann (1793–1849), der før tronskiftet havde været kronprinsens hofchef. Han døde 16. august 1849, og posten blev derefter ikke besat. Som overhofmarskal virkede siden 1845 Joachim Godsche Levetzau (1782–1859), der forblev som overhofmarskal til sin død.
- 28) Carl Berling blev ved tronskiftet kongens privatsekretær. 31. december 1848 udnævntes han til etatsråd og generalkasserer for Civillisten. 1849 blev han kammerherre og 1851 „rejssemarskal“.
- 29) Overceremonimester var siden 1826 den som teaterchef kendte general-løjtnant F. C. von Holstein (1771–1853); han synes ikke at have spillet nogen synderlig rolle ved hoffet efter 1848, og overceremonimesterembedet forblev ledigt efter hans død. Den nævnte bolig er måske snarere benyttet af ceremonimesteren, greve Carl Frederik Christoph Ahlefeldt-Laurvig (1792–1871), der først efter overhofmarskal Levetzaus død 1859 fik titlen overceremonimester.
- 30) Sophie Louise Dreyer (1797–1870) var født i Paris som datter af dansk gesandt i Paris, gehejmekonferensråd C. V. Dreyer (1738–1810) i dennes hemmelige ægteskab med spanierinden Maria Anguilina Mosquera (død 1805), hvis tre børn, to døtre og en søn, kort før faderens død legitimeredes og senere opdroges i Danmark, sønnen på landkadetakademiet, døtrene i huset hos fru Friederike Brun, gift med den rige storkøbmand, konferensråd Constantin Brun. Se: Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds VII, 1906 p. 383, X p. 59. Samme: Ida Brun, Kbh. 1932 p. 66 f.
- 31) I, Kbh. 1958 p. 82 jvf. p. 180 om forholdet til de fremmede diplomater.
- 32) Tehaven blev især benyttet i somrene indtil 1853. I de følgende år omtales hyppigere øen i „Badstuedammen“ (den nuværende Ødam), ligesom i det hele hoffets sommerophold på Frederiksborg efter denne tid var mere kortvarige.
- 33) Jvf. C. F. Wegener: Om Udgravningen af Asserbo og Søborgs Ruiner under Hans Majestæt Kongens Ledelse i Aarene 1849 og 1850. (Annaler for nordisk Oldkyndighed 1851 p. 215–376).
- 34) J. Magnus Petersen: Minder. Trykt som manuskript, Kbh. 1909, p. 37–42.
- 35) Jvf. J. J. A. Worsaae: Fund ved Smørumovre af en Metalarbejders Forraad fra Bronzealderen, tilhørende Hans Majestæt Kongen (Annaler for nordisk Oldkyndighed 1853 p. 121–140).
- 36) Grevinden skildrer selv dagens oplevelser i et brev, der er aftrykt af Neiiendam p. 74.
- 37) Flere enkeltheder omkring vielseshøjtideligheden findes omtalt hos Neiiendam, p. 76 ff.

- 38) „Arveprinsens forrige værelse“ var et stort rum på Prinsessefløjens 1. sal; det var på dette tidspunkt et af grevindens gemakker. Disse havde tidligere været benyttet af landgreven af Hessen under jagerne og var behængt med vævede gobeliner med jagtscener. Salen kaldes derfor undertiden også „jagtsalen“. I 18. århundrede havde Frederik IV's ugifte datter, prinsesse Charlotte Amalie (1706–82) boet her; efter hende har formentlig „Prinsessefløjen“ fået sin benævnelse. I slotsinventaret 1794–98 nævnes i „Prinsessens Forgemak Nr. 4“: „Nie Stk Tapeter, vævet med Jagter og Landskaber udi, 5¼ al. høi og 29 alen breed“. De nævnes endnu i inventarium 1850–55 og er sikkert brændt med slottet. Jvf. general Müllers notits under 18. maj 1851 (Bodenhoff: Kongesorger p. 15): „... paa Frederiksborg til Middag. Man samlede i Grevindens Værelser – i de som Landgreven tidligere benyttede ved Jagerne – og Taflet var i Prinds Ferdinands Forværelse, det store med Gobelinerne, som forestille Skove, Bjerge, Hjorte og Jomfruer...“
- 39) General Müller, se Bodenhoff: Hofliv p. 374 f.
- 40) Bodenhoff: Kongesorger p. 21.
- 41) Hans Birch Dahlerup: Mit Livs Begivenheder, udgivet af Joost Dahlerup, IV, 1912 p. 251 f.
- 42) Jvf. Uhrskov: Kulturbilleder fra Hillerød og Omegn 1801–48, 1955 p. 17 f.
- 43) Historisk Tidsskrift 8. rk. bd. VI, 1915–17 p. 83–126. Dr. Moltesens her fremførte positive syn på grevinde Danners personlige egenskaber blev under overskriften „Hendes Naades Glorie“ skarpt imødegået af H. C. Bering Liisberg i „Kvinder i Dansk Historie“, Kbh. 1916 p. 149–72.
- 44) Etatsråd, dr. phil. Hans Morten Flemmer (1797–1864), rektor ved Frederiksborg lærde skole 1836–64.
- 45) Fru Frederikke Ferslew, født Meyer (1816–70), var en veloplært dame; således havde hun i sin ungdom lært signetstikkerkunsten hos sin svoger, senere hofgravør William Ferslew; 1847 ægtede hun dennes halvbroder, senere kammerråd og landinspektør Jens Ferslew (1819–63), der 1847–52 ejede „Christians Mølle“ ved Hillerød (se: Anna Levin: Ferslew-Slægten fra Skagen, Kbh. 1927 p. 273).
- 46) Kancelliråd cand. jur. Otto Peter Kinch (1785–1852) var byskriver i Hillerød fra 1830 til sin død. Han boede i „Posen“ i Byskriverstræde, som er opkaldt efter ham. (Se: H. D. Schepelern: Den gamle Kro ved Frederiksborg, Hillerød 1956, p. 56 ff).
- 47) Johan Henrik Adolph Ewertsen (1795–1861), student fra Frederiksborg lærde skole 1813, praktiserende læge i Hillerød fra ca. 1823 til sin død. Distriktslæge 1825, kammerråd 1845. Han boede tilleje hos købmand Brandt i Slotsgade.
- 48) Georg Arnold Arntz (1803–1869), student fra Frederiksborg lærde skole 1822, praktiserende læge i Hillerød indtil 1856, da han udnævntes til distriktslæge i Ringkøbing. Han udnævntes på kongens fødselsdag 6. ok-

- tober 1851 til kammerråd. Ligesom byskriver Kinch boede han tilleje i „Posen“. Hans hustru var søster til nedennævnte kammerherre Lerche på Carlsberg.
- 49) Ritmester Geert Sørensen Gyllich (1793–1872) havde været officer ved den i Hillerød garnisonerede eskadron af gardehusarerne. 1836 fik han afsked med ritmesters karakter og udnævntes til slotsforvalter ved Frederiksborg slot. Samme år ægtede han Margrethe von Flindt, datter af den i Hillerød bosiddende enke efter oberst Christian von Flindt. Om slotsforvalterens gæstfri hjem i slottets kancellifløj fortæller dr. med. Victor Lange i sine „Gamle Minder“, særtryk af Nordsjællands Venstreblad, Hillerød 1919 p. 28.
- 50) Jvf. Neiiendam p. 65 f.
- 51) Georg Flemming Henrik Lerche (1799–1871) havde været ritmester ved husarerne og tog sin afsked 1842 efter i 1834 at have arvet „Carlsberg“ ved Hillerød efter sin fader, oberstløjtnant Ferdinand Lerche. Han blev konsumptionsforvalter og branddirektør i Hillerød og udnævntes 1848 til kammerherre.
- 52) Niels Peter Arboe (1791–1867) blev 1840 byfoged i Hillerød og birkedommer i Frederiksborg distrikt; samme år fik han titel af justitsråd. 1. januar 1860, altså ganske kort efter slottets brand, blev han etatsråd og nåede kort før sin død at blive konferensråd, en titel, der yderst sjældent blev provinsembeds mænd til del. Samtiden omtaler ham som retsindig og pligttopfyldende.
- 53) Hans Høegh Erslev (1805–1891) var 1834–87 andenlærer ved Hillerød borgerskole samt kæmner i Hillerød; fra 1841 tillige kantor ved Frederiksborg slotskirke og sanglærer ved Frederiksborg lærde skole. Han var formand for borgerrepræsentationen.
Se: Jacob Erslev, et Mindeskrift, 1904, p. 57.
- 54) Ved skrivelse af 31. marts 1858 approberede overhofmarskal Levetzau, at der i „Frederiksborg Slots 4de Mezzanin Etage indrettes to værelser til frk. Ahrentz.“ Der foretoges en forandring af ruderne og anskaffedes gulvtæpper til værelserne.
- 55) Ole Ingemann (1805–72), en fættersøn af salmedigteren B. S. Ingemann, var siden 1834 skolelærer i Nørre Herlev. Se: Personalhistoriske Samlinger I, 1906, p. 193–95.
- 56) Peter Waldemar Emil Dahl (1823–72), en ældre broder til den senere kendte Tivoli-dirigent Balduin Dahl, var kort efter tronskiftet udnævnt til hof-pianist.
- 57) Den internationale eventyrer Carl Christian Otto (1817–73) var født i Køge; han havde studeret i Kiel, hvorfra han flygtede p. gr. af deltagelse i en duel. Under navnet C. O. Reventlow berejste han i 1840'erne Europa, holdt forelæsninger og udgav bøger om mnemoteknik (hukommelses-kunst). En tid var han yderliggående demokrat og opholdt sig i 1850'erne i Amerika, hvorfra han dog vendte hjem; han døde i Tyskland.

- ⁵⁸⁾ Ole Bull (1810–80), en af det 19. århundredes største violinister, havde koncerteret i Europa og Amerika siden 1830. Også han var af type lidt af en eventyrer; blandt udøvende kunstnere indtager han omtrent samme stilling som H. C. Andersen blandt digterne.
- ⁵⁹⁾ Om H. C. Andersens forhold til hoffet, se bl. a. Neiiendam p. 157 f. og litteraturhenvisninger ssts. p. 218.
- ⁶⁰⁾ Således kaldes den stadig i hofjournalen, skønt amtmandsfløjen efter grev Knuths afgang i 1855 var overtaget af hoffet som gæstefløj.
- ⁶¹⁾ Andreas Johnsen Kolberg (1817–69) var billedhugger og underviste kongen i tegning, indtil han faldt i unåde og 1854 sendtes på studierejse til Rom på ubestemt tid. Se Neiiendam p. 67 og 103.
- ⁶²⁾ Christian Frederik Teisner (1791–1871) var blevet konstitueret som slotsgartner i 1823 og fik officiel udnævnelse til embedet efter F. L. Holbølls død i 1829. Han fik titel af forstråd, blev ridder af dannebrog m. m. og fik under Frederik VII tilsynet med de kongelige private haver. Ved kongens død blev han pensioneret, og Frederiksborg slotshave indlemmedes blandt statshaverne. Se Johs. Tholle: Haveanlægene og Gartnerne ved Frederiksborg Slot, Kbh. 1958 p. 52., 65 f., 68.
- ⁶³⁾ Poulina Bothilde Cathrine von Flindt (1802–88) var søster til fru slotsforvalter Gyllich; hun var født i Hillerød og boede hos sin moder i en af slottets udbygninger. Efter moderens død i november 1857 fik hun ved kgl. resolution af 3. december tilladelse til at beholde moderens lejlighed, som hun beboede til sin død. Se Victor Lange: Gamle Minder p. 14.
- ⁶⁴⁾ Den kendte københavnske ørelæge dr. med. Victor Lange (1847–1936), hvis moder som enke var flyttet til Hillerød i 1852, fik 1919 trykt sine ungdomserindringer i „Nordsjællands Venstreblad“ (se note 44). Ved folketællingen 1860 boede han med sin moder og ældre broder samt en faster tilleje i tømremester Abbens gård i Helsingørgade; på første sal boede adjunkt Lowson med familie.
- ⁶⁵⁾ Johan Georg Lowson (1812–94), cand. theol. 1837, adjunkt ved Frederiksborg lærde Skole 1839–72.
- ⁶⁶⁾ Louis Emil Levin (1819–84), praktiserende læge i Hillerød fra 1847; læge ved Frederiksborg amts sygehus 1862–79. Han boede tilleje i papirhandler Culmsee's ejendom i Slotsgade.
- ⁶⁷⁾ Uhrskov: Nye Kulturbilleder, Hillerød 1956 p. 7 ff.
- ⁶⁸⁾ „Gamle Minder“ p. 26.
- ⁶⁹⁾ Edgar Collin: Fremragende danske Frimurere, Kbh. 1872 p. 104 f. Inden for kongens nærmeste kreds var bl. a. Berling, Trap og Levetzau frimurere; desuden skuespiller Foersom, distriktslæge Ewertsen, skolelærer Ingemann og kapelmester Balduin Dahl.
- Ifølge E. Collin var „Rosen“ i anledning af festen 1852 sat i direkte forbindelse med slotskirken ved en murgennembrydning.
- ⁷⁰⁾ Johannes Galskjøt (1804–80), senere kendt som udgiver af B. S. Inge-manns „Levnedsbog“, var sognepræst i Hillerød–Herlev 1850–62; 4. de-

cember 1854 fik han tillagt prædikat af slotspræst ved Frederiksborg slot. 1862 blev han præst i Magleby på Stevns og efterfulgtes som slotspræst af digteren J. Chr. Hostrup.

- 71) Se note 38.
- 72) Hans Christian Holten (1800–73), sognepræst i Skuldelev–Selsø fra 1827 til sin død; fra 1850 tillige provst for Horns-Ølstykke–Lyngø–Frederiksborg herreders provsti.
- 73) Landgreve Wilhelm af Hessen–Kassel (1787–1867) gift med kong Christian VIII's søster prinsesse Charlotte og svigerfader til den senere Christian IX. Han beboede det nordøstlige af de 4 Amalienborgpalæer (Brockdorffs Palæ, nu kong Frederik IX's residens). Han var general i den danske hær, 1834–48 guvernør i København og betragtede i det hele taget Danmark som sit hjemland.
- 74) Generalmajor C. F. Holtens erindringer udg. af W. Bloch, Kbh. 1899 p. 143.
- 75) Geheimerådinde Andræs politiske dagbøger, udg. af Poul Andræ, I, Kbh. 1914 p. 115.
- 76) I hofjournalen berettes hændelsen således: „Hs. M. Kongen havde det Uheld at falde baglænds ud af Baaden, der tabte Ballancen ved Ilandstigningen efter endt Fiskeri i Søen ved Badstuen, hvor den nye Ø findes; da det var nær ved Land, skeete ingen Ulykke videre, end at Hs. Majestæt blev endeel vaad. En Fiskemand Mørdrup, som var i Baaden for at roe, steg strax i Vandet for at hjælpe Allerhøjstsamme saameget som muligt. Cpt. Lieutenant Møller, Adjutant, var ligeledes tilstede“. Jvf. N. A. A. Westergaard: Blade af Jægerspris Historie, Kbh. 1939 p. 28.
- 77) Niels Mørdrup boede ved folketællingen 1850 i Bakkegade med hustru og to døtre; han var dengang 51 år gammel, så det er næppe rigtigt, når Westergaard (se note 76) omtaler ham som veteran, en af „dem fra 48“.
- 78) Christen Hee Møller (1812–78) var kongens adjutant 1854–63; han ægtede i 1849 kammerherre Berlings søster Johanne Augusta Berling.
- 79) Ludvig Nicolaus Scheele (1796–1874) stammede fra hertugdømmerne, men var som embedsmand, bl. a. fra 1852 som landdrost i Pinneberg, en stærkt kongetro helstatsmand og modstander af Slesvig-Holstenismen. Både politisk og personlig, ikke mindst ved sit nære forhold til grevinde Danner, stod han dog både de konservative helstatsmænd og de national-liberale fjernt. Han var udenrigsminister 1854–57, hvorefter han atter virkede i hertugdømmerne indtil krigsudbruddet 1. februar 1864.
- 80) Efter kongens død forfattede gehejmearkivar C. F. Wegener sit „Mindskrift over Kong Frederik den Syvende“, som oplæstes i det kongelige nordiske Oldskriftselskab 12. december 1864 og tryktes i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1866, p. 1–106.
- 81) J. J. A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve 1848–1885, udg. af Victor Hermansen, Kbh. 1928 p. 89 f.
- 82) Sammededs p. 95 f.

- ⁸³⁾ Jvf. Neiiendam p. 98. Først under 24. november 1854 noterer general Müller (Bodenhoff: Kongesorger p. 99): „Maleren *Yong* er ankommet til Frederiksborg, hvor 2 Værelser ere indrettede for ham, smagfuldt deco-
cerede og meublerede“.
- ⁸⁴⁾ Albrecht Carl Adolph From Møller (1803–84): Se: Erslews Forfatter-Lexicon II, 1847, p. 379 f. og Suppl. II, 1864, p. 475 f., hvor han kaldes „Directeur for H. M. Kongens particulaire Maleri- og Konstsamlinger“. Han dyrkede selv saavel Landskabsmaleri som Digtekunst.
- ⁸⁵⁾ I Frederiksborg slots inventar 1794–98 nævnes i Riddersalen: „Toe store Stk Tapeter af Silcke og Ulden vævet, $7\frac{1}{2}$ al. i Høiden og i Breeden, det eene $9\frac{3}{4}$ alen, det 2det $8\frac{1}{2}$ alen, begge fremstillende C4ti Kroning med Aarstallet 1596 den 29. August. – Tree og Tyve Stk dito, som fremstiller den svenske Kriig udi 1611, 1612 og 1613. De 21 Stk ere af $7\frac{1}{2}$ al. Høide og tilsvarende 120 bred; de 2 Stk hver 4 alen høi og begge $8\frac{3}{4}$ alen breed.“

En tilføjelse meddeler, at de anførte gamle tapeter, som er meget beskadiget af ælde og tildels i stykker, er blevet nedtaget og henlagt i møbelkammeret efter overhofmarskal Hauchs ordre af 15. april 1796, hvorefter Riddersalen er behængt med skilderier. Men at dømme efter inventarium 1850–55 er gobelinerne atter ophængt i Riddersalen, dog nævnes nu ikke 23, men kun 19 stk. med billeder fra Kalmarkrigen. Alle disse tapeter brændte i 1859.

BRANDKATASTROFEN PÅ FREDERIKSBORG DEN 17. DECEMBER 1859

Af JØRGEN PAULSEN

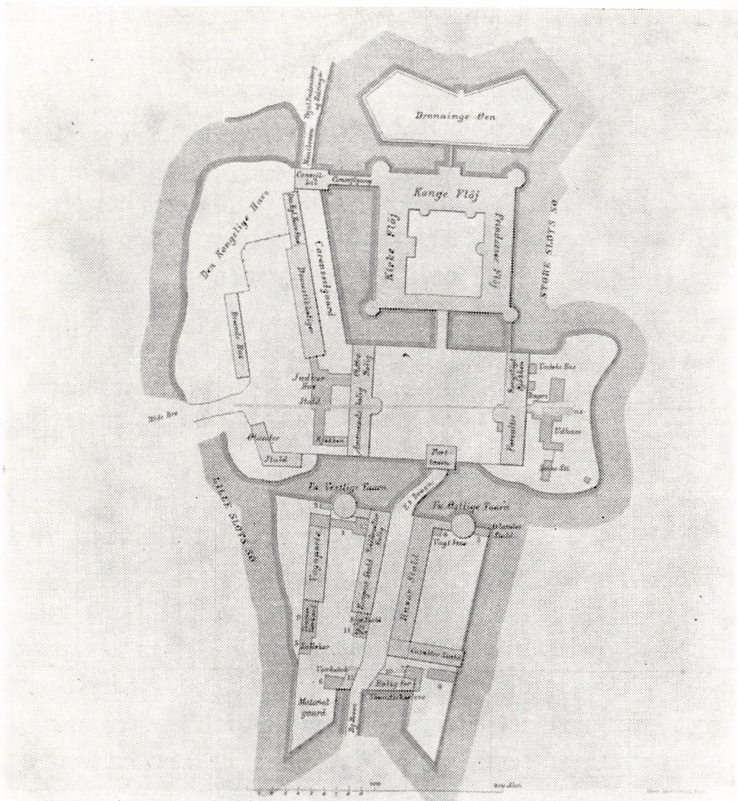
Frederik VII's beslutning om at gøre Frederiksborg til sin hovedresidens var især dikteret af hans ønske om at begrænse sine ophold i hovedstaden til det mindst mulige. Han trivedes dårligt i det københavnske miljø, hvor ikke blot den gamle hofkreds og aristokratiet, men lige så vel borgerskabet og mange af politikerne viste en åbenbar uvilje mod hans forhold til Louise Rasmussen. Det var derfor Christiansborg, han søgte afløsning for, og det var navnlig vintrene, han agtede at tilbringe på Frederiksborg. Efter erhvervelsen af Skodsborg Palæ 1852 og Jægerspris 1854 som sine personlige ejendomme blev dette forhold endnu mere åbenbart.

Sædvanligvis rykkede kongen med følge ind på hovedresidensslottet hvert år i oktober eller november måned for så at blive boende til langt hen på foråret. At anvendelsen år efter år gennem hele fyringssæsonen af det dengang henved 250 år gamle slot indebar en afgjort brandfare, synes man ikke at have hæftet sig synderligt ved, uanset at der under disse ophold daglig blev tændt op og fyret i henved 75 kakkellovne og 15 åbne kaminer i selve hovedslottet.¹⁾

Slottet og dets faste beboere.

På den tid af året, da hoffet ikke var på Frederiksborg, vogtedes det store bygningskompleks af en personalestab, som næsten helt og holdent havde til huse i forbygningerne.²⁾ Hovedslottets tre fløje stod ubeboet. Kun i den lave forbindelsesbygning mellem Kirkefløjen og Prinsessefløjen, den såkaldte Terrassebygning, var der ved siden af portgennemkørslen dels en vagtstue, dels en lille mørk lejlighed for slotsportneren. Her boede i 1859 kgl. husgerådsbetjent Chr. Werner med hustru, datter og en tjenestepige. Han havde tjent på slottet i 27 år og kendte lokaliteterne bedre end nogen anden. Under slotsforvalterens overopsyn vågede han over adgangen til den indre slotsgård og førte tilsyn med hovedbygningens gemakker, møbler og husgeråd. Var det store hus i brug, skulle han tillige – med den ekstrahjælp, der da var nødvendig – sørge for belysningen på trapper, gange og i værelser samt for stuerne opvarmning og desuden se til, at skorstene, kakkelovne og kakkelovnsrør blev regelmæssigt fejlet og rensat af den lokale skorstensfejer og den dertil beskikkede murer. Fra kl. 8 aften til 8 morgen afløstes husgerådsbetjenten af portnerkarlen Peter Hansen, som boede i Nyhuse. Den natlige brandbevogtning af slotsområdet varetoges af de på slottet boende fire vægtere eller skansekarle, som havde tjeneste på skift. Når hovedslottet var beboet, kom hertil en særlig brandvagt, der da logerede i et værelse i loftsetagen. Det var den 48-årige Jens Petersen, som ellers havde sit hjem i Nyhuse. Ved sin ansættelse i 1848 havde han fået en nødtørftig mundtlig instruktion, men hverken dengang eller senere nogen skriftlig forholdsordre. Han blev aflønnet med 4 skilling i døgnet, så for at opretholde livet for sig, kone og to børn måtte han ved siden af ernære sig som skomager.

Slotsforvalteren boede dengang som nu i Kancellibygnings stueetage, på østsiden af den ydre slotsgård. Det var ritmester Geert Gyllich³⁾, som var blevet udnævnt til denne stilling i 1836 efter 23 års tjeneste ved gardehusarerne. Han var gift med Grethe

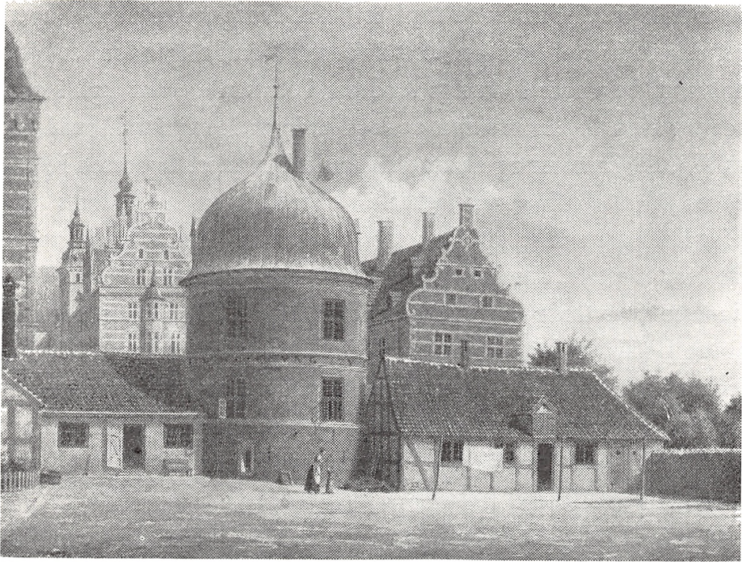
Grundrids af Frederiksborg slot ved kong Frederik VII's regeringstiltrædelse. Bilag til Beretning om: Frederiksborg Slots Gjenopførelse og Restaurering efter Branden d. 17. December 1859. (1887).

f. Flindt, en datter af oberst Christian v. Flindt, hvis enke i mange år havde boet på slottet. Husstanden bestod iøvrigt af tre børn og to tjenestepiger. I samme bygnings anden etage var to lejligheder i nordenden beboet af henholdsvis kgl. mundskænk Niels Chr. Olsen og kgl. kammerlakaj og garderobeforvalter Søren Lassen, hvis husstande begge omfattede hustru, fire børn og en tjenestepige.

Slotsherrens Hus ved vestsiden af den ydre slotsgård havde

indtil 1855 været amtmandsbolig i god overensstemmelse med traditionen lige fra Christian IV's tid. Ved amtmænd, greve H. S. Knuths afgang det nævnte år havde Frederik VII imidlertid bestemt, at denne bygning fremtidig skulle stå til kongens egen rådighed og bruges til aftrædelsesværelser ved kortere besøg på slottet. På første sal i dens nordre ende boede i 1859 oldfruen Christine Sætter (eller Zetter) sammen med en søster og en tjenestepige. Formentlig i en til huset hørende udbygning havde stafetten Jørgen Sørensen Nejede og hustru deres lejlighed. Den lange Fadeburslænge, også kaldet Domestikboligerne⁴), ved Carrousselplassen var ligeledes tyndt befolket. I dens nordre ende var indrettet telegrafstue, og i en tilstødende lejlighed boede telegrafbestyrer Søren Praëm med hustru og datter samt en telegrafaspirant. I den sydlige ende var der lejlighed for kgl. livskytte Christian Herman Jørgensen med hustru, fire børn og en tjenestepige. Han var en betroet mand, så at sige stedets antikvar, idet Frederik VII havde tildelt ham det ærefulde hverv at føre tilsyn med og bistå ved ordningen og nyopstillingen af kongens private oldsagssamling, der havde sin plads på Frederiksborg. Den havde i en årrække været anbragt i Audienssalen, men var nu i løbet af sommeren 1859 blevet flyttet op i hovedslottets 4. etage, hvor nogle værelser ved Mønttårnet var blevet nyindrettet og fint udstyret i Christian IV's stil med udsirede gipslofter og egetræspaneler. I hovedsalen var der som pendant til den gamle kamin blevet opmuret en ny og de var blevet forsynet med henholdsvis Frederik VII's og Grevinde Danners navnetræk⁵). Efter opbygningen havde der vist sig visse vanskeligheder med den nye kamins aftræk, men det var i efteråret lykkedes at få afhjulpet disse ved en ændring af røgkanalsystemet i den bagved liggende mur⁶).

På den forreste slotsholm, d. v. s. i bygningsanlægget fra Frederik II's tid, havde siden 1848–49 hele den østlige del med undtagelse af det nærmest Byporten liggende parti været reserveret for et detachment af den kgl. livgarde til hest, som under

Prospekt af et parti af Frederiksborg slot set fra Ridebanen. Malet af en ukendt amatør. I forgrundens midte Frederik II's østre tårn, flankeret af udbygninger i bindingsværk. Til højre for tårnet den såkaldte islænderstald. Billedet, der tilhører Frederiksborg Museet, blev senere af maleren Chr. V. Nielsen benyttet som forlæg for et træsnit i Illustreret Tidende, nr. 787, 1874, s. 40.

kongens ophold forlagdes til Frederiksborg for at forrette vagt-tjeneste der⁷⁾ tillige med et kompagni af den kgl. livgarde til fods, hvis mandskab indkvarteredes hos borgere i Hillerød⁸⁾.

I det runde tårn boede kgl. livberider, krigsassessor Jens Hoff med hustru og to tjenestepiger; i den nordre gavl en officer af hestgarden, i den lange længe var der dels hestestald, dels belægningsstuer for det menige mandskab, medens underofficererne havde deres kvarter i Herluf Trolles Tårn⁹⁾. I den vestre halvdel af anlægget boede i gavllejligheden ved S-broen toldforvalter, kammerherre G. F. H. Lerche med hustru, en husjomfru, en tjenestepige, en tjenestedreng samt en kontorist, i tårnet frøken Pauline Flindt, der var søster til slotsforvalterens frue og hos

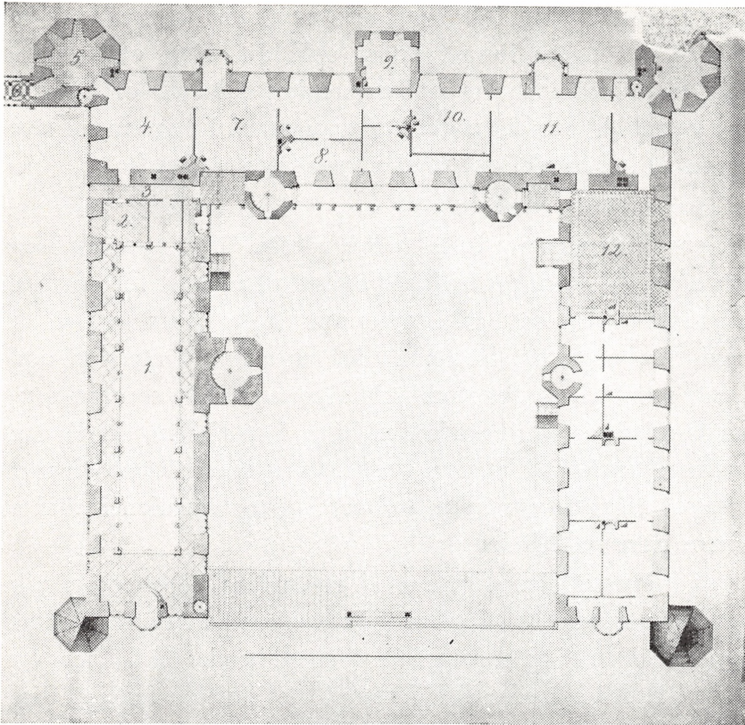
sig havde en tjenestekone med to børn. Længere ned imod byen var der dels i staldlængen, dels i vognstalden boliger for kongens nok som bekendte livknægt Andreas Petersen¹⁰), for kgl. staldbetjent Henrik Christensen og kgl. livkusk H. Eriksen, samt for en kgl. vognmester og en materialkusk. Nærmest Byporten havde på østsiden de fire „skansekarle“ eller vægttere hver deres lille lejlighed, som ikke altid harmonerede med familiens størrelse. De var slottets altmuligmænd, som ved siden af deres vagt-tjeneste forrettede alt forefaldende arbejde. De skulle navnlig holde slotsområdet rent og ryddeligt, under hoffets ophold endvidere bære brænde til de mange kakkelovne og kaminer i hovedslottet, hjælpe med ved opstilling og nedtagning af taffelborde, samt bære mad fra køkkenet i Prinsessefløjens stueetage til taffelnerne i Kongefløjten.

Alt i alt var slotsbygningerne i den tid, hoffet ikke opholdt sig på Frederiksborg, beboet af en snes husstande, omfattende ialt henved 80 personer. I tiden umiddelbart forud for kongens ankomst kom dertil en del løsere, kvindelig medhjælp til hovedrengøring af lokalerne, opredning af senge. m. m. Her var de to gangkoner Ane Sørensdatter og Karen Marie Jensdatter begge gamle i tjenesten og begge gift med mænd, der også arbejdede på slottet. Deres arbejdstid var normalt fra kl. 5–6 om morgenen til 6 om aftenen, under kongens ophold skiftevis endnu længere af hensyn til deres tjeneste i den kgl. etage.

Forspillet.

Hoffets indtog.

Søndag den 27. november 1859 kom Frederik VII og grevinde Danner med følge fra Jægerspris til Frederiksborg for som sædvanligt at tilbringe vinteren på hovedresidensslottet¹¹). Ved ankomsten, der fandt sted om eftermiddagen lidt før kl. 3, var efter god gammel skik embedsmændene og en række borgere fra Hillerød og Frederiksborg slotssogn mødt op for at hilse maje-

Plan over hovedslottets anden etage (1. sal) før branden i 1859. Fra 19. år hundredes første årtier. Findes i den kgl. bygningsinspektørs arkiv.

Til venstre Kirkefløjen, i midten Kongefløjen, til højre Prinsessefløjen. Af værelserne i Kongefløjen anføres: Jourstuen (4), Det store Forgemak (7), Kongens Sovegemak (10), Kongens store arbejdsværelse (11) samt Grevindens Salon (længst mod højre). I Prinsessefløjen: Valdemarsalen, med karnap ud mod indre slotsgård og med flisegulv (12). Grevinde Danners lejlighed omfattede værelserne i fløjens sydlige halvdel, fra trappetårnet hen til gavlen.

stæten velkommen. De stilsfærdige og fredelige sommer- og efterårs måneder afløstes nu af en tid med myldrende liv i og omkring slottet. Den kgl. livgarde til hest under kommando af ritmester J. A. v. Bardenfleth var med til at bringe farve og fest over de særlige begivenheder, der af og til udspandt sig under hoffets ophold. Dertil bidrog også det kompagni af den kgl. livgarde til fods – 75 mand under kommando af kaptajn Cornelius Krieger

med premierløjtnant Kirchhoff som næstkommanderende –, der udgjorde kongens livvagt under opholdet. Dets officerer og mandskab var som nævnt indkvarteret hos Hillerød-borgere, men for vagtholdet var der etableret en vagtstue i Kongefløjens stueetage, og her havde også vagtkommandøren et værelse.

Hovedslottets beletage – d. v. s. Kongefløjens og Prinsessefløjens første sal – var forbeholdt Frederik VII og grevinde Danner alene¹²). Kongens lejlighed omfattede bl. a. et forgemak, et adjutantværelse, der også brugtes som daglig spisestue, flere arbejdsværelser, hvoraf det største (den nuværende Vinterstue) også tjente som taffelsal for større selskaber; endvidere sovegemak og nogle mindre rum til forskelligt brug. I et af dem, der lå nærmest sovegemakket, logerede kongens personlige tjener, kammerassessor Hans Sørensen Løitved for i givne situationer altid at kunne være ved hånden.

På Prinsessefløjens første sal lå grevindens saloner og gemakker i den søndre halvdel, hvortil man kom ad Prinsessetrappen gennem en entré og et forgemak. Mellem hendes og kongens lejlighed lå den såkaldte „Valdemarsal“, et stort og festligt, flisebelagt rum, som ved mange lejligheder benyttedes til selskabelige sammenkomster¹³). Gennem den var der nem og bekvem adgang direkte til kongens daglige opholdsværelser i Kongefløjen.

Ved indlogeringen af kongens følge blev der naturligvis taget hensyn til rangfølgen, men den personlige tilknytning til majestæten og grevinden spillede også ind. På anden sal i Kongefløjen boede således kammerherre Berling ene og alene i tre værelser henne ved Jægerbakketårnet, d. v. s. lige oven over kongens suite. Ad en snæver vindeltrappe i muren ved tårnet kunne han komme direkte ned i den kongelige etage uden at blive bemærket af nogen. Den øvrige del af etagen rummede en række gæsteværelser, bl. a. for kongens farbroder, arveprins Ferdinand, og for tronfølgeren, prins Christian af Lyksborg, når de en sjælden gang overnattede på slottet. Længst henne ved Møntttårnet

var der en billardstue, et spilleværelse samt et forværelse ved Kongetrappen.

På samme etage i Prinsessefløjen havde dels den fornemste af hofkavallererne, nemlig chefen for kongens adjutantstab, overceremonimester, greve C. F. C. Ahlefeldt-Laurvigen, dels grevinde Danners første og mest betroede hofdame, frøken Dreyer, deres værelser.

Slottets tredie sal var noget tættere belagt, idet følgende havde deres opholds- og soveværelser her: kongens fortrolige ungdomsbekendt og nu hans opvartende kammerherre Henrik Berregaard, den kgl. livlæge, etatsråd J. J. G. Lund, kabinetssekretæren, etatsråd J. P. Trap (alle i Prinsessefløjen); endvidere (i Kongefløjen): kammerjunker Georg v. Schøller af staldetaten, grevinde Danners anden hofdame, frk. Sophie Arntz samt kongens to tjenstgørende adjutanter, orlogskaptajnerne, kammerherre P. H. C. Smidth og Chr. Møller. De to sidstnævnte havde fælles opholdsstue, men hver sit soveværelse, der for den førstnævntes vedkommende stødte op til de nyindrettede oldsagsværelser.

Det underordnede hofpersonale blev indlogeret – for det meste to og to sammen – dels i en række kamre i loftsetagen, dels i mindre rum omkring køkkenregionen i Prinsessefløjens stueetage. Loftskamrene husede således 1 mundskænk, 1 kok, 1 husgerådsbetjent, 1 køkkenkone, 2 lakajer, 1 liberist, 1 betjent, 1 arbejdsmand, 1 jæger og 1 løber, samt den tidligere omtalte brandvagt; endvidere grevindens tjener, de to hofdamers dame-tjenere og kammerjomfruer, kammerherre Berlings bud Bertel Iversen, samt henholdsvis livlægens, kabinetssekretærens og de to adjutanter tjener. I stueetagen indlogeredes 1 kammertjener, 1 taffeldækker, 1 sølvkammerbetjent, 1 konditor, 1 gemakspige, 2 kammerjomfruer, 1 kammerlakaj, 1 garderobetjener samt hof-fourer, kammerassessor Frederik Christensen, der var hoffets daglige regnskabsfører. Hertil kom endelig i kælderens 1 svejtser, 1 vinkælderbetjent, 1 arbejdsmand og 1 køkkenkarl.

Alt i alt rummede hovedslottet i den tid, hoffet var på Frede-

riksborg, normalt omkring 50 personer, hvortil ved særlige lejligheder kunne komme et antal indbudte gæster, som der var god plads til i ubenyttede værelser i bygningens 3. og 4. etage. Der var kakkelovne i så at sige alle de benyttede rum; kun kælderrummene var uden opvarmingsmulighed.

I slottets forbygninger indkvarteredes: i Kancellibygningen hoffouer Olivarius og køkkenmester Viale, i Porttårnet 1 kusk og 1 biløber, i staldgården på forreste slotsholm 2 kuske, 6 biløbere, 4 forridere, 3 materialkuske, 2 stafetter og 2 ekstramænd.

For hele slotskomplekset medførte hoffets indflytning en forøgelse af det daglige antal bosiddende til ca. 150, hvortil må føjes officerer og mandskab af henholdsvis hestgardens detachement i „kasernen“ på den forreste slotsholm og fodgardens vagthold i vagtstuen i hovedslottets Kongefløj.

Umiddelbart efter ankomsten til Frederiksborg plejede Frederik VII at indbyde til stort gallataffel på slottet. I 1859 holdtes dette taffel den 1. december kl. 5 om eftermiddag¹⁴). Der var dækket 62 kuverter i kongens store arbejdsværelse og 14 i Jourstuen (den østre halvdel af den nuværende Sommerstue). Det første sted spiste foruden majestæten og grevinden alle de fremtrædende hofkavallerer, grevindens to hofdamer, købstadens og amtets overordnede embedsmænd med amtmand Rotwitt i spidsen, en række fremtrædende borgere fra byen med formanden for dens borgerrepræsentation, købmand C. L. Møller som førstemand, samt præsterne og latinskolens lærere. Gæsterne fra Hillerød havde deres fruer med. Derudover deltog to fornemme fremmede i taflet her, nemlig den tidligere konsejlspræsident, gehejmekonferensråd L. N. Scheele, der var kongens og grevindens betroede ven og politiske rådgiver, samt baron C. A. Blixen-Finecke. Ved marskalstaflet i Jourstuen præsiderede overceremonimesteren og omkring bordet her sad staldmesteren, to kaptajner af kongens adjudantstab, hofinspektøren, fire kammerjunkere, de to forstråder Teisner, af hvilke faderen var slotsgartner og overhaveinspektør, sønnen skovrider, slotsforvalter

Gyllich, købstadens kæmner Erslev og adjunkt Kopp. Det bemærkes i taffeljournalen, at kabinetssekretær Trap og godsejer Westenholz spiste alene. De har utvivlsomt været optaget af de formelle forberedelser til morgendagens begivenhed. Taflet forløb som sædvanligt, men opbruddet er nok sket lidt tidligere end normalt, for situationen var i virkeligheden højst unormal. Den 1. december 1859 var nemlig slutdagen på en pinlig ministerkrise, der havde varet siden den 22. november, og som havde berørt kongen og grevinden meget ilde¹⁵).

Den politiske baggrund.

Gennem adskillige måneder havde der været et latent politisk spændingsforhold mellem kongen og ministeriet Hall. Uviljen mod kammerherre Berlings og grevinde Danners indflydelse på kongen havde nået et højdepunkt, og regeringen krævede først og fremmest Berling fjernet, fordi han efter dens mening øvede en forstyrrende påvirkning på dens udenrigspolitiske kurs, navnlig i forholdet til Sverige-Norge. Man forlangte endvidere, at grevinden skulle afholde sig fra enhver offentlig optræden ved Frederik VII's side som hans ægtefælle, idet man mente, at kronens anseelse derved svækkedes både udadtil og indadtil. Kongen var rasende over disse krav. Han ville ikke give slip på sin mest fortrolige ven, end mindre svigte grevinden i hendes ambitioner. Spændingen havde medført, at den mest uforsonlige af ministrene, indenrigsminister Krieger, allerede den 2. november var trådt tilbage. Den 22. november var hele ministeriet gået af som følge af kongens ubøjelighed. Hvor dårligt det end behagede majestæten at lade sin husfred på Jægerspris forstyrre, havde han måttet forlægge residensen til Frederiksborg for at kunne være i nærheden af København under de forhandlinger, der var nødvendige for at få en ny regering. Det viste sig nemlig meget svært at få dannet et nyt ministerium uden om de Nationalliberale. Den eneste mulige løsning blev en snæver kontakt med Bondevennerne. Gennem drøftelser med kongens og grevindens

to fortrolige – L. N. Scheele og Berling – på den ene side, Balthasar Christensen som Bondevennernes leder på den anden, nåede man frem til udnævnelsen den 2. december af et nyt ministerium med amtmanden i Frederiksborg, Folketingets formand, kammerherre Rotwitt som konsejlspræsident. Han havde et godt kendskab til de interne forhold ved hoffet. Det var denne politiske situation, der afspejlede sig i Scheeles og Blixen-Fineckes deltagelse i og Traps og Westenholz' fraværelse fra gallataflet den 1. december.

Den følgende dags eftermiddag holdtes der atter taffel på Frederiksborg. Da samlede kongen for første gang omkring sit bord det nye ministeriums seks medlemmer: konsejlspræsident, justitsminister og minister for Holsten og Lauenburg C. E. Rotwitt, udenrigsminister og minister for Slesvig baron C. A. Blixen-Finecke, finansminister R. Westenholz, minister for kirke- og undervisningsvæsen V. A. Borgen, indenrigsminister J. C. Jessen samt krigs- og marineminister H. N. Thestrup. Tilstede var endvidere L. N. Scheele, general Schøller, Berling, general Fensmark, Berregaard, staldmester Scheele, Trap, kaptajnerne Moltke og Holten, etatsråd Schlegel, overceremonimesteren samt grevinden og hendes ene hofdame, frk. Dreyer, – ialt 20 kuverter¹⁶). Samtidig med at dette selskab udgjorde en højst repræsentativ og officiel forsamling, kan man sige, at det var en intim kreds, som bevidst sluttede op omkring kongen og grevinden i en trængselstid. Det blev de følgende måneder nemlig i voldsom grad. Den nye regering blev den 3. december forestillet for rigsdagen, som herefter genoptog den afbrudte mødesession. Bondevennerne mødte de nye ministre med bifald og forventning, de Nationalliberale derimod med udpræget mistillid og mangel på respekt. I den københavnske offentlighed vakte meddelelsen om den nye regering en storm af harme imod hvad man kaldte „Grevindens særlige Ministerium“. Forfatteren Erik Bøgh, der da var direktør for „Casino“, forstod at udnytte situationen til en teatersensation ved direkte spekulation i aristokratiets og det kø-

Carl Berling (1812–71), bogtrykker og avisudgiver. Ved tronskiftet 1848 blev han som ungdomsven af Frederik VII straks udnævnt til hofembedsmand, først som kongens privatsekretær, snart som generalintendant for civillisten. Maleri af Aug. Schiøtt 1850. Jægerspris.

benhavnske borgerskabs had til grevinde Danner og kammerherre Berling¹⁸). Få dage efter ministerskiftet satte han et af ham selv oversat fransk lystspil på sit teaters program. Dets titel var „Grevinden og hendes søskendebarn“ og det omhandlede en række pi-

kante scener fra Ludvig XV's elskerinde, madame Dubarry's optræden ved det franske hof. Stykket virkede efter hensigten som en politisk forestilling – med åbenbare hentydninger til de hjemlige forhold, stærkest i Vicomten's sang:

*Jeg hader den, som steg fra dybet
bedækket med et lands foragt,
som nu bebersker hele krybet
ved stjålet guld og ranet magt,
som frækt fortrænger, hvad vi ejer
af hædret navn og ædelt blod
og med sin skare lydige lakajer
en skanse slår om tronens fod.*

Ved premieren sad de afgående ministre Hall og Krieger i parkettet. Skuespillet blev modtaget med stormende bifald, og teatret fyldtes aften efter aften.

I denne atmosfære var det, at Frederiksborg slots brand indtraf natten til den 17. december. Da meddelelsen om den dramatiske og ulykkelige begivenhed nåede frem, blev den i vide kredse opfattet ikke blot som en national katastrofe, men tillige som en gudsdom over det liv, der var ført på slottet i Frederik VII's tid. Havde branden end intet med de politiske forhold og ministerskiftet at gøre, gav den dog anledning til de værste rygter og bidrog stærkt til at øge forbitrelsen mod Berling og grevinde Danner.

Dramaet.

Fredag den 16. december 1859 blev der som sædvanlig holdt taffel på Frederiksborg kl. 5 om eftermiddagen. Der var den dag dækket 12 kuverter. Deltagerne i taflet var foruden kongen og grevinden, frøkerne Dreyer og Arntz, kammerherrerne Berling, Berregaard og Smidth, etatsråd Trap, kammerjunker Schøller, greve Ahlefeldt-Laurvigen, chefen for adjudantstaben, general Fensmark og orlogskaptajn Møller¹⁹).

Efter taflet var der et spilleparti hos kongen, hvori bl. a. Trap deltog. Han beretter i sine memoirer, der ganske vist er skrevet mange år senere²⁰) og derfor kan indeholde ikke uvæsentlige erindringsforskydninger, at han efter spillepartiet kom op på sit værelse og lagde i kakkelovnen, forinden han gik til sengs, for at der kunne være lunt om morgenen; han plejede nemlig at stå tidligt op. Han sov ikke godt, troede at mærke røg, som han antog kunne komme fra kakkelovnen, hvorfor han stod op for at se efter, om ilden brændte. Kort efter faldt han i søvn. Overceremonimesteren kørte efter taflet en tur til Fredensborg, hvorfra han vendte tilbage kl. 11¹/₄. Hverken i slotsgården, på trappen eller gangen mærkede han da brandlugt eller røg, og straks efter at være kommet op i sine værelser gik han til sengs.

Som sædvanligt faldt der fuldkommen ro over slottet ved 12–1 tiden²¹). Hofliberist Larsen slukkede lamper og lys i majestæters værelser, såsnart denne havde trukket sig tilbage til sit sovegemak. I billardstuen slukkedes camphinlamperne²²) kl. 12; på trapper og gange blev en del af lamperne slukket, en del sat på halvt blus indtil kl. 5 om morgenen. Det var skansekarlen Søren Petersen, som besørgede dette. Kun i gardens vagtstue i stueetagen brændte der herefter fuldt blus. Hveranden time – kl. 12, 2 o. s. v. – udgik der herfra afløsning til de to poster, der opretholdtes natten igennem, een i indre slotsgård uden for vagtstuen og een ved Møntporten. I slottets indre var der ingen naturlig afpatruljering, efter at brandvagt Jens Petersen ved 12-tiden havde været på sin sædvanlige runde. Han gik i seng et kvarter før 1 i sit kammer i loftsetagen. I portvagten ved indkørslen til hovedslottet sad portnerkarl Peter Hansen og udenfor gik skansekarl Jens Andersen Brønshøj med visse mellemrum sine runder. Det var en kold decembernat med 8–10 graders kulde, efter årstiden altså ret hård vinter. Søen omkring slottet var allerede tilfrosset. Vejret var iøvrigt stille med svag vind fra nordøst.

Den første, der opdagede noget urovækkende, var den ene af adjudanterne, kammerherre Smidth, hvis soveværelse i Konge-

fløjens 4. etage lå umiddelbart op til den såkaldte mindre oldsagssal²³). Han vågnede, bemærkede lugt af røg, tændte lys og så, at klokken var nogle minutter i 3^{1/2}. Hans første tanke var, at et spjæld var for i hans kakkelovn, som gangkonen hver morgen lagde i, førend det blev lyst. Imidlertid fandt han ovnen kold og uden ild. Så først blev han urolig, anede en ulykke og ilede ud på gangen, hvor han åbnede døren til Kongetrappen. Her kom røg ham i møde. Der kunne ikke være tvivl om, at noget måtte være galt. Han skyndte sig tilbage, ringede stærkt på tjenerklokken og gik gennem adjutanernes fælles opholdsstue ind for at purre sin kollega, kaptajn Møller. Efter i hast at have kastet noget tøj over sig gav de sig skyndsomst til at undersøge sagen nærmere fra korridoren uden for deres værelser. Jo nærmere de kom oldsagssalen, des mere røg mærkede de. Døren der til var imidlertid aflåst, så de kunne ikke komme ind. Kun kongen, livsytte Jørgensen og slotsforvalteren havde nøgle til oldsagsværelserne, der blev betragtet som noget af en helligdom.

Kaptajn Møller ilede ned ad trappen til 3. etage, hvor røgen tiltog, jo nærmere han kom til billardstuen. Han åbnede døren lidt, og en kvælende røg slog ham i møde, så han straks igen måtte lukke. Skønt han intet kunne se, var det hans bestemte indtryk, at loftet derinde var antændt; han mente også at have hørt gibsdækket knække. Blindet og halvkvalt af røg fik han et vindue i korridoren åbnet og råbte – næsten samtidig med kammerherre Smidth fra etagen ovenover – ned til skildvagten, at her var brand, og der måtte gøres alarm. Derefter løb han ned i vagtstuen, beordrede vagtmandskabet til at holde sig rede, vækkede garderunderofficeren og løb op igen til 4. etage. Her havde kammerherre Smidth en stund stridt imod at åbne vinduer, da „det stred imod princippet for at slukke og kvæle ild“, men selvopholdelsen gjorde det uundgåeligt; røgen var stinkende og kvælende.

Nu kom tjenerne til, gangens beboere blev vækket, der blev sendt bud til slotsforvalteren, bl. a. for at hente nøglen til old-

J. J. G. Lund (1801–84), kongelig livlæge, tit. professor. Tegnet af J. V. Gerner 1851 på Frederiksborg. Frederiksborg Museet.

sagssalen, og snart myldrede kavallerer og tjenere frem fra alle sider. Brandvagt Petersen skaffede to kabinetssprøjter til veje, men deres stempler lod sig ikke røkke, de var fastfrosne. Gardere og tjenerskab blev sat til at bære vand op i spande, og da man lidt senere havde fået døren til „Antikvitetsalen“ åbnet, kastedes den ene spand vand efter den anden ind over det sydende gulv. Slotsforvalteren kom hurtigt til stede, men i sin iver ænsede

han ikke røgen og måtte halvt besvimet bæres bort. Kabinetssekretær Trap var tidligt på pletten og ærgrede sig over, at man endnu et kvarter efter at have opdaget branden stod ved den aflåsedede dør og ventede på en nøgle. Han undlod ikke „på det indstændigste at opfordre til at sprænge den foranmeldte dør“. I sine memoirer føjer han senere til: „ . . . Man kan spørge, hvad blev der da gjort for at standse ilden. Jeg må sige, at der hvilede et ansvar på kammerherre Smidth og kaptajn Møller, der boede umiddelbart ved siden af Antikvitetssalen og først mærkede, at der var ild, at de ikke straks sprængte døren; men de troede, at det var farligt, at der kom luft til og ville derfor også først have kongens samtykke. Der gik nogle minutter, inden nøglen til værelset kom. I denne tid kunne han [!] have sørget for, at der kom vand til stede, men det forsømte han. Ingen tænkte jo også på, at faren var så overhængende . . .“. Livlæge Lund blev vækket omtrent kl. 4 af sin tjener, som sagde, at der var ild i slottet, at han troede, det var i billardværelset, og at man nu bragte vand derop. Livlægen blev liggende, da han antog, at det var en ubetydelighed, og gav tjeneren ordre til at vække ham påny, dersom ilden greb om sig. Omtrent $\frac{1}{4}$ time senere kom Trap ind til ham og bad ham stå op, da der allerede var en hel del røg på gangen i 4. etage, og ilden syntes ham at være ikke ubetydelig. Han stod nu straks op og var nogle minutter senere ude på gangen i Prinsessefløjen, hvor han lukkede et vindue op til den indre slotsgård; i mørket kunne han da se en hel del røg stige op i krogen, hvor Kirkefløjen og Kongefløjen støder sammen. Han var derefter ovre ved indgangen til oldsagssalen, senere nede i 3. etage, hvor han fra forværelset på hænder og fødder krøb lidt indenfor i billardværelset; her nåede han lige at se hele loftets længde i fuld brand i flere alens bredde, inden røgen tvang ham tilbage.

Omkring kl. 4 begav kammerherre Smidth sig ned til Hans Majestæt, som netop var blevet vækket af sin flinke kammertjener og var ved at stå ud af sengen. Kongen følte sig lige fra begyndelsen stærkt engageret i begivenhedernes ulykkelige udvikling.

I begyndelsen troede han – som de fleste –, at faren ikke var så overhængende. Han var inde hos grevinden for at berolige hende og sagde da, at hun godt kunne blive liggende, da der ikke var nogen fare på færde²⁴). Da han lidt senere havde sat sig ind i forholdene og havde talt med nogle få af kavallererne, blev han klar over alvoren. Han spurgte utålmodigt kaptajn Møller, hvorfor der ikke trommedes, og han foreslog, at der blev slået hul på taget over selve brandstedet, for at røg og ild kunne slå lige op og derved mindre hurtigt udbrede sig til siderne²⁵)!

Efterhånden stod det de fleste klart, at ilden ikke kunne overvindes med de midler, der var for hånden, uagtet folkene og garderne gjorde deres bedste. Slottets egne brandsprøjter, som blev hentet i sprøjtehuset ved staldbygningerne, nåede af mangel på mandskab og vand ikke at komme i funktion, førend Hillerøds og slotssognets større sprøjter var kommet til²⁶).

Der var nemlig i mellemtiden sendt bud efter tambouren, skorstensfejerer og brandmajoren. Selveste kammerherre Berling, der ved 4-tiden var blevet vækket af sit bud og derefter først havde overbevist sig om, at kongen var ved at stå op, løb ned ad Slotsgade i Hillerød og gjorde alarm ved at ringe på gadeklokkerne og banke på vinduerne samt råbe: brand, brand på slottet! Efter at have mødt brandtrommen, en sprøjte samt brandmajoren og byfogeden på vej til slottet, vendte han om, idet han på vejen gjorde flere mennesker opmærksomme på det ønskelige i at medtage vandspande. Også byens vægtere havde nu slået alarm, og der blev klemtet med klokken i rådhusets lille spir. Der var tre vægtere i Hillerød, nemlig Anders Mogensen i Slotsgade, Ole Olsen i Helsingørgade og Fr. Nielsen i Mørkegade (nuværende Østergade), endvidere een – Hans Nielsen – i Nyhuse. Den førstnævnte mente senere under brandforhøret at have mærket røg allerede kl. 1 og endnu stærkere kl. 2, da den kom ham i møde, når han gik fra Torvet ned mod slottet. Han talte med kollegaen i Nyhuse om det og ytrede over for ham, at der måtte være noget galt på færde, og at de nok fik ekstraordinært

arbejde henad morgenstunden. De enedes om at holde godt ud-kig. Alt mens Anders Mogensen var i færd med at råbe tiden kl. 4, hørte han en garder råbe, at der var ildløs på slottet, og at han ufortøvet måtte pibe i sin fløjte og råbe brand. Det turde han imidlertid ikke, da han ikke selv kunne se ild. Garderen sagde så, at han havde fået ordre til at få vægteren til at råbe brand, hvorefter denne råbte, omend i ængstelse for en fejlta-gelse. Han fik samtidig sendt en mand til rådhuset for at for-anledige klemning med rådhusklokken, men også dette voldte vanskelighed, idet arrestforvarer Sundstrøm, da manden kom og hilste fra vægteren, om han ville klemte, fordi der var ild på slottet, nok gav sig til at klemte, men kun 12 slag. Så blev han ængstelig for at sætte købstaden i uro uden grund. Først da han ude på torvet havde fået bekræftet meddelelsen, genoptog han klemningen, som han derefter fortsatte til kl. 6¹/₂.

På slottet blev situationen alt imens mere fortvivlet. Ilden greb om sig, og den smule vand, der blev kastet og sprøjtet over den, kunne slet ikke dæmme op for dens fremtrængen. Alle var nu vækket, både kavallererne og tjenerskabet, mange gjorde sammen med garderne deres bedste for at bringe vand op ad trapperne, som i begyndelsen blev glatte, fordi vandet frøs; andre var mere optaget af at pakke deres egne sager sammen. Fra lidt over kl. 4 kunne luerne ses gennem vinduerne i slottets nordvestre hjørne. På dette tidspunkt ankom de første sprøjter udefra, slotssognets under brandinspektør Chr. Østergaard og byens under brandkap-tajn Wolsted, der overtog kommandoen. Man førte sprøjterne ind i den indre slotsgård og satte slangerne på, men det viste sig, at disse ikke kunne nå op til 3. etage, og det forslog ikke. Wolsted fik en af sprøjterne op ad Klokketårnets trappe til Rid-dersalen i den hensigt derfra at dænge vand ind i den tilstødende billardsal. Da han forsøgte at skubbe døren dertil op, faldt denne tilbage i flammerne, han selv snublede på trappen ved døren, hvilket bevirkede, at hans hat og fjer blev svedne. Snart måtte både sprøjte og mandskab trækkes tilbage. Ved halvfem-tiden

slog luerne ud gennem nogle af vinduerne, på to steder tillige op gennem taget. Ilden bredte sig derefter ind over Kirkefløjens loft og til Riddersalen samt mod øst hen i Kongefløj. Nogle brag og stødvis opblussen forkyndte de første sammenstyrtninger og etagebrud.

Byfoged Arboe, der var kommet til stede på slottet omtrent samtidig med sprøjterne, fik kl. 4^{3/4} gennem adjudant Møller bemyndigelse til at telegrafere til konsejlspræsidenten og indenrigsministeren for at give dem meddelelse om den ulykkelige brand, samt til Københavns politidirektør for at påkalde hjælp fra hovedstadens brandvæsen. Kun dér havde man slanger, som kunne nå op over 4. etage. Men denne hjælp var rigtignok langt borte, og enhver kunne forstå, at den umuligt ville nå frem så betids, at den kunne bidrage til slottets redning. Der ankom sprøjter fra omegnens landsbyer, Staunsholt, Bloustrød, Tjæreby, Fredensborg, Slangerup og Hørsholm, men alt forgæves. Enkelte af sprøjterne fik dog lejlighed til at øve en fortjenstfuld indsats, således slotssogets og Staunsholts, som fik til opgave at hindre brandens udbredelse over Consejlgangen til Audienshuset. Samtidig med at der blev sprøjtet her, brød man gangens tag af.

Løvrigt samledes opmærksomheden efterhånden om at søge reddet, hvad reddes kunne. På dette område gjorde kabinetssekretær J. P. Trap sig særlig bemærket ved på et tidligt tidspunkt at organisere redningsarbejdet, så godt det nu lod sig gøre i al forvirringen. Allererst – mens han var i færd med at klæde sig på – puttede han kongens og sine egne vigtige papirer, der lå på hans værelse, i sin portefølje og befalede sin tjener at bringe dem i sikkerhed. På sin vej ned gennem slottet til brandens arnested tog han C. A. Jensens portræt af H. C. Ørsted og på gangen nedenunder Abraham Wuchters' billede af Griffenfeld under armen²⁷). Disse træk viser, dels at han allerede på brandens tidligste stadium frygtede det værste, dels at han var betænkt på så vidt muligt at søge de vigtigste ting bragt i sikkerhed. I sine memoirer skriver han: „Jeg var selv fra det første øjeblik af, at

ilden udbrød, påmindet ikke af hævnfølelse netop, men af denne ejendommelige dunkle følelse af en højere magt, der rammer det onde. Jeg tvivlede så at sige intet øjeblik om, at slottet ville brænde, og jeg greb da også straks til at redde, hvad reddes kunne af historisk værdi.“ Han var også nede hos kammertjener Løitved for at forsikre sig om, at kongens papirer var i sikkerhed. „Jeg traf nu kongen selv“, fortæller han, „som jeg spurgte, om der ikke var noget, han særlig ønskede at få reddet. Han svarede mig, at han ville anbefale mig at redde et lille billede af hans moders grav i Rom, der hængte over hans skrivebord. Jeg sørgede selv for, at såvel dette som alt andet, der stod på skrivebordet, blev reddet. Fra kongen gik jeg ind til grevinden, som vistnok var kommet meget pludselig op af sengen . . . Hun bad mig redde Scheeles portræt af Gertner . . .“

Da folk fra byen kom og tilbød deres assistance, overleverede kaptajn Møller dem til Trap, der – som han siger – „med megen ro søgte at træffe det rette valg, i hvad man fortrinsvis burde bjerge«. Navnlig nogle af latinskolens lærere, blandt dem først og fremmest overlærer Kønigsfeldt, ydede – bistået af nogle af skolens disciple – en fortrinlig indsats under redningsarbejdet. Fra deres deltagelse i hoffets tafler og selskaber havde de et vist stedkendskab, som nu kom dem til gode under forhold, de aldrig havde tænkt sig. Fra samtlige etager i Prinsessefløjen, der sidst blev angrebet af ilden, og fra Kongefløjens 2. etage samt fra Riddersalen reddedes ialt 250–300 malerier, deriblandt navnlig mange portrætter fra „Den historiske Portraitsamling“, som var blevet etableret på Frederiksborg i årene efter 1812 og siden havde udviklet sig stærkt. I mange tilfælde tog man i hast billederne ud af rammen, i enkelte skar man lærredet ud. Af de rigtig store malerier fik man naturligvis ikke reddet så mange. De fleste af billederne i Kongefløjens 3. og 4. etage – hvoraf mange særdeles værdifulde – måtte lades i stikken, fordi ild og røg simpelthen udelukkede indgriben. Med rette kunne dog Trap til den af kunsthistorikeren N. L. Høyen efter branden rejste kritik

J. P. Trap (1810–85), kabinetssekretær, topografisk forfatter. Fotografi fra tiden omkring 1860. J. Petersen, Odense, fot.

over, at det stort set var de ringeste billeder, der blev frelst fra undergang, i sine memoirer notere: „Der kunne . . . ikke reddes malerier og andre genstande fra disse etager, og professor Høyens dadel med hensyn til, at mange fortrinlige malerier var blevne ureddede, er ikke træffende“²⁸).

Også de gamle, værdifulde møbler i kongens og grevindens

værelser var genstand for Traps omsorg. Mange af dem blev bragt i sikkerhed. Han giver i sine memoirer udtryk for megen ærgrelse over grevinde Danners anstrengelser for at få reddet sit flygel, der stod i Valdemarsalen, og som man forsøgte at få ned ad den ret snævre vindeltrappe i Prinsessetårnet, hvor det da også kom til at sidde fast og for en tid blokerede al passage. Da det så at sige var den eneste passable vej ud af slottet under hele branden – på grund af røgen i Kongefløjen – kom denne affære til at sinke redningsarbejdet. Det kan her indskydes, at grevinden ifølge Traps egen beretning fortalte ham, at kammerherre Berling i den skæbnsvangre nat „var gledet på stentrappen og havde stødt sin ryg, hvorved han fik den skade, som han hele sit liv derefter led af. Ingen andre vidste noget af dette Berlings fald. Det er derfor sandsynligt, at den trappe, han er faldet på, var den lille, smalle og stejle vindeltrappe af sten, som førte i de tykke mure ned fra hans til grevindens værelse . . .“

Samtidig med at Trap og hans hjælpere bestræbte sig på at bringe malerier og møbler i sikkerhed, var der redningsaktioner i gang på andre områder. I kirken, som takket være sine hvælvinger helt undgik luernes hærgen, var slotsforvalter Gyllich og mange andre virksomme ved redningen af det værdifulde inventar, først og fremmest alteret, prædikestolen og sølvstagerne, senere også de store malerier på galleriet og stolestaderne med de rige indlægninger og udskæringer. Det nordligste parti af kirken nærmest op mod Kongefløjen undgik dog ikke ødelæggelse. Begge bedekamrene gik helt til grunde sammen med deres uvurderlige udstyr fra Christian IV's tid, herunder hele serien af nytestamentlige malerier, udført af nederlandske kunstnere. Ligeledes det over bedekamrene anbragte orgel med sin farverige staffering på den fantasifuldt udskårne facade. Under overceremonimesterens opsyn sørgede sølvkammerets to betjente og tafeldækkeren for sammenpakningen og redningen af alt sølvtoj. Derimod stod vinkælderen ikke til at redde, idet de tunge hvælvinger både over denne og „Våbensalen“ i stueetagen (nu

Henrik Berregaard (1783–1876), tjenstgørende kammerherre hos kong Frederik VII. Tegnet af J. V. Gertner 1851 på Frederiksborg. Frederiksborg Museet.

Rosen) blev gennembrudt ved tyngden af oldsagssamlingen og kaminerne i 2., 3. og 4. etage. Derved blev ca. 4000 flasker vin ødelagt²⁹).

Henimod kl. 6 måtte adjutant Møller gå den tunge gang ind til majestæten for at melde, at slottet ikke stod til at redde, og

at kongen straks måtte forlade det. Efter at majestæten, som udviste en eksemplarisk ro og fatning, nøjere havde udspurgt ham, hentedes grevinden, og begge gik ned ad tårntrappen for at begive sig over i slotsforvalter Gyllichs bolig i Kancellibygningen. Kl. 6 slog kirkeuret for sidste gang, hvorefter skildvagten inddroges, og hovedslottet samt den indre slotsgård ryddedes for folk. Ti minutter senere gik uret i stå. Kl. 6³/₄ styrtede kirketårnets spir omtrent lige ned.

Telegrafens i Fadeburslængen havde nogle travle timer, indtil det mellem kl. 6 og 7 meldtes, at den var afbrudt. Kongen gav da ordre til adjudanten om at se efter, hvorledes det hang sammen, og om at handle efter konduite for hurtigst muligt at få den igang igen. Kaptajn Møller fandt taget over bureauet fuldt af gløder, vinduesruderne hede, en del af det omstændelige apparat indpakket. En vogn blev tilvejebragt for at flytte telegrafens over i „Den kongelige Have“ (ved Thestuerne), hvor man gjorde flere forgæves forsøg på atter at få den galvaniske strøm igang. Da taget over Kirkefløjen var faldet og faren for bureauet derigennem blevet mindre, blev apparatet ført tilbage til sin plads, og snart kunne man telegrafere videre.

I den ydre slotsgård overtog kongen i egen person ledelsen af sluknings- og redningsarbejdet, hvilket gjorde vældigt indtryk på det store publikum. Det var her den teatraliske scene forefaldt, som Trap beretter om i sine memoirer: „Hendes Nåde ville også spille en rolle. Med ængstelig hast – det udslagne hår manglede – ilede hun over til sin gemal, og med hylende stemme kaldte hun ham fra det fjerne: Kære Fritz, udsæt ikke dit dyrebare liv for fare; jeg beder dig, jeg bønfaller dig ved alt hvad helligt er, skån dig! Hans Majestæt lod heller ikke situationen falde til jorden, men vendte sig med højtidsfuld mine og dybt alvorsblik til sin gemalinde og sagde: Jeg beder dig Louise, gå bort; afhold mig ikke fra at opfylde min pligt. Hendes Nåde fjernede sig, sønderknust og dybt bedrøvet“³⁰). Trap fortæller ligeledes, at kongen på et vist tidspunkt ville se branden fra den anden side søen

„Frederiksborgs Brand. (Optaget Lørdag Middag den 17de December 1859)“.

Træsnit i Tillæg til Illustreret Tidende for d. 25. december 1859.

Hovedslottet vises endnu brændende. Fra indre slotsgård sprøjtes op imod Riddersalens vinduer. Tage og spir er faldet, men Prinsessefløjens sydgavl står endnu. I ydre slotsgård ses et talrigt redningsmandskab, bærende på malerier, møbler m. m., samt flere hesteslæder med vandtønder.

og pålagde ham at følge med sig. Det har utvivlsomt været et helt fantastisk syn, for netop ved daggry stod hele slottet i lys lue; nu var også hele Prinsessefløjen omspændt af flammerne.

Kl. 9¹/₂ dejeunerede Hans Majestæt og grevinden med en del af kavallererne og begge hofdamerne i „den forreste stue“ i Slotsherrens Hus (amtmandsboligen). Dagjournalen i overhofmarskallatets arkiv melder i denne forbindelse, at „serveringen ligesom vinen måtte tildels tages fra byen, da alt var tilintetgjort eller umuliggjort at komme i besiddelse af ved ilden“. Hendes Nåde grevinden gav lidt senere sammesteds en slags kur for „alle dybtnedbøjede og skæbneramte“.

Kl. ca. 11 faldt en kvist ned over kirken og gennembrød den nordligste hvælving. Herved kvæstedes 4–5 af redningsmand-

skabet, de 3 blev så lemlæstede og forbrændte, at de døde – den ene straks, den anden samme dags aften, den tredje næste dags morgen. Det var tømrersvend Jørgen Madsen samt murersvendene Ole Jacobsen og Lars Olsen³¹). En halv time før denne sørgelige ulykke var vicebrandmajor Blom tillige med politiadjutant Thomsen og en del betjente ankommet fra København. De kunne melde, at sprøjter var på vej, men på grund af det glatte føre kunne de ikke komme hurtigt af sted. Først ved godt 11-tiden nåede de frem til Frederiksborg. Herefter overtog vicebrandmajoren kommandoen over det fortsatte sluknings- og redningsarbejde, medens politiadjutanten sørgede for ordenens opretholdelse på stedet. Nu var der endelig hjælp nok, men alt var til gengæld nytteløst. Som et kuriosum kan tilføjes, at Helsingør brandvæsen først blev alarmeret tidligt på formiddagen og nåede til slottet hen på eftermiddagen. Kl. henved 12 ankom fra København hofinspektør Sally og telegrafinspektør Faber, den første for at få en oversigt over og træffe de nødvendige dispositioner med hensyn til den foreløbige opbevaring af det reddede inventar.

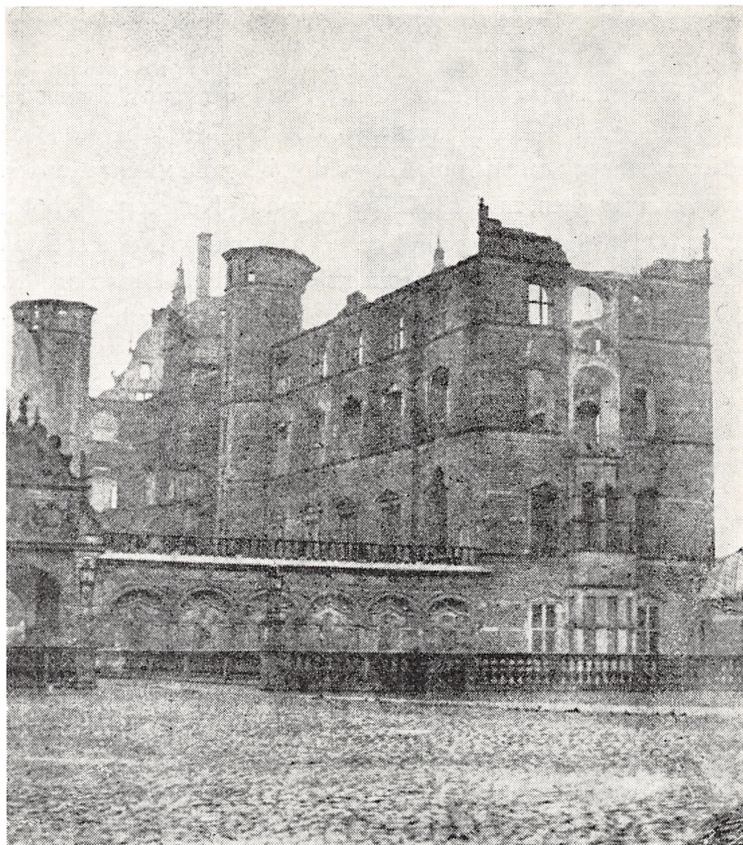
Kl. 2¹/₂ om eftermiddagen forlod Frederik VII med gemalinde og følge Frederiksborg. Hovedslottet stod da som en rygende ruin, med ilden endnu luende i bunden af Konge- og Prinsessefløjen. Imod sædvane kørte den kongelige kortege gennem byen for ligesom at tage afsked med borgerne, blandt hvilke både kongen og grevinden i den forløbne halve snes år havde befundet sig så vel. Ankomsten til Christiansborg fandt sted ved 7-tiden.

I Folketingets møde samme dag afgav formanden under almindelig bevægelse en meddelelse fra indenrigsministeren om den ulykkelige brand, der var overgået residensslottet. Han udbad sig og fik naturligvis bemyndigelse til at bevidne Hans Majestæt tingets medfølelse.

*Efterspillet.**Ødelæggelsens værk.*

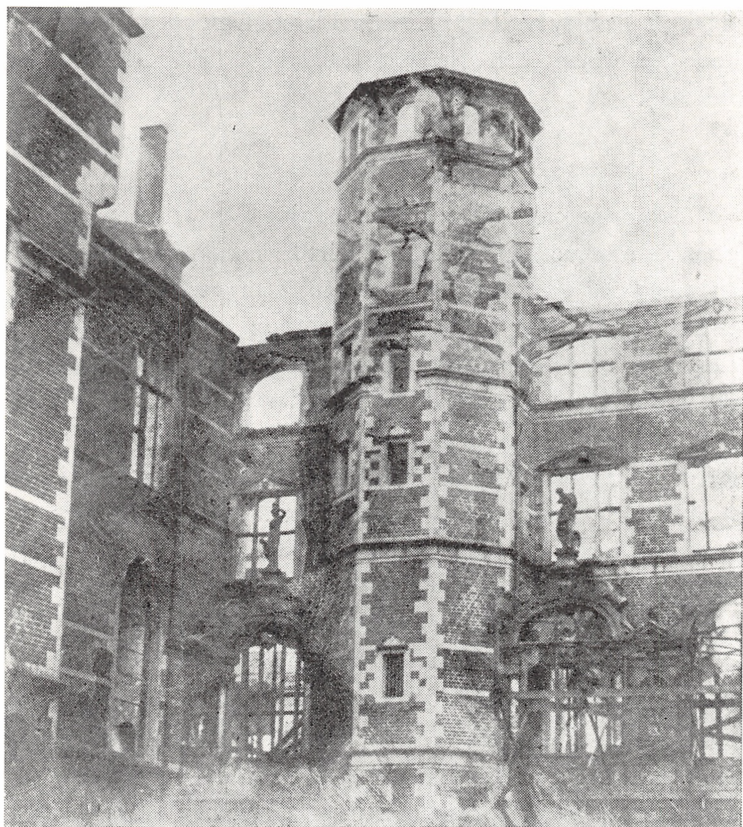
På Frederiksborg fortsatte branden endnu nogen tid sit ødelæggende værk³²). Om søndagen den 18. december styrtede Prinsessetrappen sammen med et vældigt brag. Dronningetrappen var gået i forvejen, medens Kongetrappen og Kirketrappen holdt stand. Den følgende dag faldt en del af Jourstuens murværk på Kongefløjens 1. sal ned og sønder slog broen til Dronningeøen ud for slottets nordfacade; ved denne lejlighed blev begge kongens både ødelagt. Om onsdagen den 21. december blæste der en stærk storm fra syd, som gjorde god nytte i den forstand, at alt det murværk, der stod og rokkede – især kviste og gavle – styrtede i grus. Denne dags morgen faldt en kvist og en skorsten i Prinsessefløjen ned og slog hvælvingen i underetagen itu. Om eftermiddagen blæste to kviste på Kirkefløjen ned; de faldt ind efter og gennembrød dele af hvælvingspartiet over alteret. Kl. 6 styrtede hele det øverste parti af Prinsessefløjens høje endegavl ud mod den ydre slotsgård, efter at det hele eftermiddagen havde stået og svajet for vinden. Den slog igennem helt ned til kælderen, hvilket medførte, at den ulmende ild fik luft og flammede så stærkt op, at man måtte tage sprøjterne i brug. De havde dog nu let spil, også fordi der aftenen før var faldet en masse sne. Juledags formiddag sank en kælderhvælving i Prinsessefløjen sammen, hvorved der opsteg en kulsort røgmasse. Natten til den 28. december faldt en del af kirkens midterste loftshvælving, og samme dag måtte man endnu engang tage sprøjter i anvendelse i Prinsessefløjen. Dermed var endelig ødelæggelserne endt, omend ilden blev ved med at ulme et godt stykke ind i det nye års første måned.

Hovedslottet stod som en uhyggelig ruin i det sneklædte landskab. Kongefløjen og Prinsessefløjen var så at sige brændt ud fra kælder til kvist. I Kirkefløjen gjaldt det samme for alt det, der lå over kirkens hvælvinger, heri indbefattet det høje kirketårn. Selve det pragtfuldt udsmykkede kirkerum var, takket være sit

Prinsessefløjen som ruin. Set fra ydre slotsgård. Fotograferet nogle dage efter branden. Medens endegavlen mod ydre slotsgård og de øverste etager af dennes karnap samt den ene af frontispicerne mod indre slotsgård er styrtet ned ses den modstående endegavl og en frontispice mod slotssøen at være i behold. En del af vinduerne er brændt helt ud, andre har deres sandstenssprosser og trekantgavle bevaret. Den lave Terrassebygning er tilsyneladende ubeskadiget. Fotografiet findes i Nationalmuseet.

hvælvede loft, gået fri af ilden, men de gentagne gennembrydninger af hvælvingspartier som følge af nedstyrtende kviste havde sat tydelige spor. Overalt stod det massive murværk tilbage med udbrændte vinduer; mange af trekantgavlene over vinduerne var faldet ned og stengalleriet foran Kongefløjen var ilde med-

Det nordvestlige hjørneparti omkring Konge-trappetårnet som ruin. Set fra indre slotsgård. Fotograferet nogle dage efter branden. De fleste af vinduerne har deres sandstensprosser og trekantgavle i behold, kun enkelte er helt udbrændt. Den synlige del af Marmorgalleriet – med undtagelse af buepartiet længst mod højre – står endnu med de oprindelige sandstensfigurer på plads. Afstivningsarbejdet ses at være påbegyndt. Fotografiet findes i Nationalmuseet.

taget, idet store partier af selve opbygningen og de fleste figurer og relieffer var blevet slemt molesteret.

Der blev fra begyndelsen sat et stort oprydningsarbejde igang, hvorved bl. a. såvel fodgardens som hestgardens mandskab øvede en god indsats. Man harpede store dele af murbrokkerne for at finde rester af metal, som tillige med de fra tagene nedstyrtede

kobberplader blev nedlagt i Kirkekælderen. Omegnens landmænd kunne frit afhente den afharpede kalk for at bruge den til deres jorder³³).

Det reddede inventar.

På kabinetssekretær Traps foranledning blev allerede den 18. december museumsmændene C. J. Thomsen og Worsaae kaldt til Christiansborg til møde med kongen, som personlig følte sig mest berørt ved tabet af sin oldsagssamling³⁴). Worsaae fik her ordre til allerede den næste morgen at begive sig til Frederiksborg for at få en oversigt over, hvad der var reddet. Ad spejlglatte veje kørte han sammen med konservatorerne Petersen og Steffensen ud til slottet. Den følgende dags morgen, altså den 20. december, kunne han give majestæten behørig melding om de reddede sager, hvorefter Frederik VII tilsagde Thomsen, Trap, Petersen og Worsaae til at drikke the hos sig om aftenen, for at man kunne tale om, hvad der videre skulle ske. Trap og Worsaae gik omgående igang med udarbejdelsen af udkast til et kgl. reskript, der samme aften som en overraskelse blev forelagt og underskrevet af kongen. I virkeligheden var det et kup imod grevinde Danner, hvis interesse for gamle møbler og ting var vel kendt af de indviede. I henhold til reskriptet fik Worsaae under 21. december bemyndigelse til at foretage den undersøgelse på Frederiksborg, som han allerede havde gennemført to dage forinden. Den 22. december skrev Worsaae til slotsforvalter Gyllich og bemyndigede ham til efter en vedlagt liste at udlevere til Steffensen, hvad der ønskedes bragt ind til Rosenborg. Selve transporten blev udsat til efter julehelligdagene. Men 3. juledag var Worsaae atter på Frederiksborg. Han skriver derom til sin hustru: „. . . Mine forretninger i Frederiksborg gik meget heldigt af. Jeg fik en sådan mængde dejlige og yderst mærkværdige gl. møbler, at du vil blive ganske forbavset ved at se dem. Steffensen blev dernede, for i dag at samle dem, og i morgen håber jeg at få dem her til byen. I aften sender jeg nemlig en stor luk-

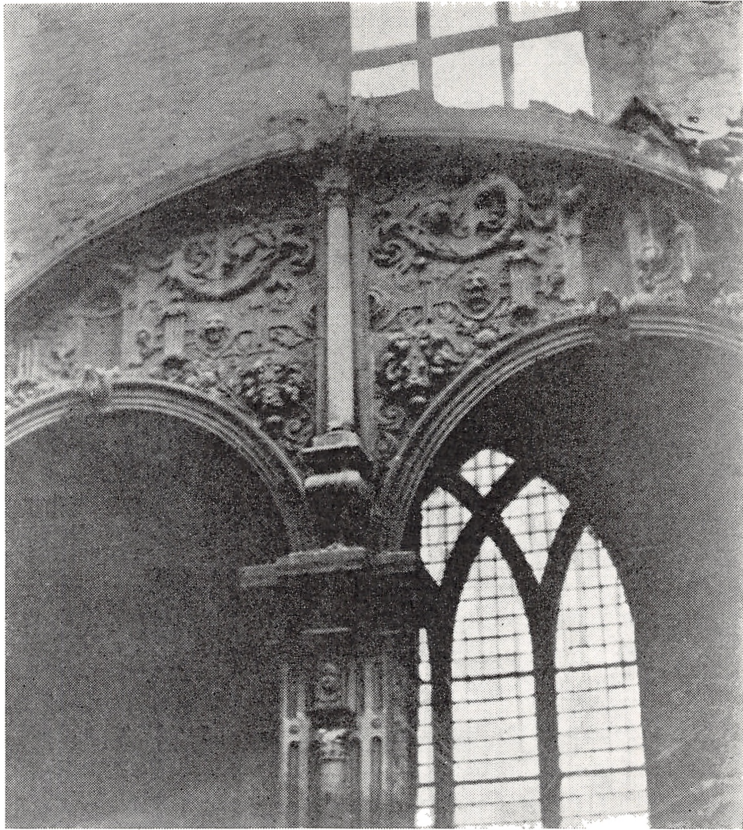
ket meubelomnibus og en meubelvogn til ned for i morgen tidlig at tage alt. Også af malerierne venter jeg i morgen at få det vigtigste. — — — Ruinerne af slottet ryge endnu, men udgravningen går dog rask for sig. En heel del af kongens oldsager vare fundne i gruset, jeg så arbejderne optage flere, som var ganske varme. I kirken er der uheldigvis styrtet endnu en hvælving ned foran alteret. Men der er dog så meget tilbage, at hvis det bliver stående, ville det være en stor skam, ikke at restaurere det igien.“ Man fornemmer Worsaae’s uforblommede glæde ved at kunne berige Rosenborg gennem det, der var levnet af malerier og møbler fra Frederiksborgs brand. I et brev af 9.–10. januar 1860 anfører han veltilfreds: „. . . Det er nu også alt her, hvad jeg ønskede fra Frederiksborg . . .“³⁵).

Af de reddede 250–300 malerier hørte de fleste ikke til slotsinventaret, men til Den historiske Portrætsamling. Om dem blev der truffet den beslutning, at de skulle føres til København for at restaureres ved Det kgl. Billedgalleri og derefter indlemmes i De danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg.

For menighederne i Hillerød købstad og Frederiksborg slotsogn fik slottets brand den umiddelbare følge, at man pludselig stod uden kirke. Julegudstjenesterne blev derfor henlagt til det lille kapel i Hillerøds gamle hospital. Et par dage efter branden gav Frederik VII tilladelse til, at Consejsalen i Audienshusets 2. etage over Møntporten indtil videre måtte benyttes som kirkerum. Adgangen dertil var ad en smal vindeltrappe i det lille rum i stueetagen, hvortil man kom ind gennem den høje dobbeltdør i selve portgennemkørselen. Salen kunne rumme 2–300 mennesker og var temmelig højloftet, så den var ret godt egnet til sit nye, midlertidige formål. Den blev første gang taget i brug som kirkesal nytårsdag 1860³⁶).

*Brandforbørene*³⁷).

Allerede på brandstedet havde byfogeden i Hillerød, justitsråd Arboe, som ikke var berettiget til at optage forhør over slottets

Udblik over et gennembrudt hvælvingsparti i slotskirken. Set fra den vestre gallerigang over imod de modstående buer og op imod et af Riddersalens vinduer. Fotograferet nogle dage efter branden. Nationalmuseet.

beboere uden allerhøjeste bemyndigelse, allerunderdanigst henvendt sig til majestæten om tilladelse til at optage forhør angående ildebrandens årsag, opkomst m. v. Kongen ønskede imidlertid ikke nogen retslig undersøgelse indledet, da han – som de fleste øjenvidner blandt hoffets kavallerer og betjente – mente at vide, at branden var opstået i oldsagssalen ved den nyopførte kamin. Ja, han påtog sig endda selv ansvaret for ulykken, idet han under selve branden til slotsforvalter Gyllich, som var dybt

Udblik over et parti af slotskirkens gennembrudte hvælvinger. Set fra kirkens nordende. Over de molesterede hvælvinger ses Riddersalens østmur og en del af klocketårnet med døråbningen til Trompeterstolen og salens hovedindgang.

Fotograferet kort efter branden. Nationalmuseet.

nedbøjet, ytrede følgende: „De har ikke forsømt noget, det veed jeg, men jeg – Kongen – er årsag til den store ulykke“. „Hvad Majestæten hermed mente, kan jeg ikke godt forklare mig“, skriver slotsforvalteren i sin dagbog. „Nok er det, at ulykken er skeet; det er Guds villie, og dermed kan ingen gå irecte; kun må man søge trøst i sætningen, at der er intet ondt, der skeer, som ikke er godt for noget; nu vil den gode tid vise, hvad godt

det betyder. Jeg kan ikke indsee det endnu . . .³⁸).

Dagbladet gengiver nogle dage senere kongens udtalelser således: „Trøst Dem med, gode Gyllich, at De ingen skyld har i ulykken. De har udtrykkeligt bedet mig om at lægge et solidere grundlag under kaminen i Antikvitetssalen, og jeg har selv svaret, at det var for kostbart.“

Imidlertid begyndte rygterne at svirre umiddelbart efter branden. Man fortalte, at ilden var opstået i billardsalonen ved et drikkegilde sent på natten, hvorunder nogle hofkavallerer havde moret sig med at slå lampernes spritbeholdere i stykker; derved var væggenes gobelinbeklædning samt paneler og loft blevet antændt. Det forlød også, at branden i al hemmelighed var blevet påsat af nogle højstående personer ved hoffet³⁹). Kun 3 dage efter branden udkom en lille pjece, hvori det bl. a. hedder: „Hvorledes mon denne skrækkelige ildebrand er opkommet? Hvorledes var det dog muligt, at ilden i så kort tid kunne gribe så voldsomt om sig i en så massiv steenbygning? Mon denne ild ikke skulle være påsat? . . . Så nødigt, som vi ville troe, at noget menneske kunne være istand til at begå en så afskyelig forbrydelse som attentat på sin konge ved mordbrand, så kunne vi, ligesom så mange af vore medborgere, ikke bortmane mistanken herom . . .“⁴⁰).

I København hed det sig, at en husar aftenen før branden havde indfundet sig på hestgardevagten i kasernen ved Frederiksholms Kanal og berettet, at Frederiksborg slot brændte, hvorefter han havde forladt vagten⁴¹). Disse rygter og mange andre blev kraftigt nærret af den spændte stemning mod Berling og grevinden; de vandt tiltro viden om og vakte i det hele taget megen uro i befolkningen. Hertil kom en udbredt opfattelse af brandulykken som en skæbnens straffedom. I sine memoirer siger

Papirark med datering fra dagen efter branden og påskrift: „Ser Guds Dom i Frederiksborgs Brand. Kom ihu At jeg har Brøder!“ Må være skrevet af kong Frederik VII selv. Henligger blandt Traps papirer på Det kgl. Bibliotek.

Den 18 December 1859

Der Gude Dine
i
Fredriksbergs Brand
Kone isse
Och jeg saa Brøder!

Trap således: „ . . . Man må forøvrigt erindre, at meningen blandt mange af dem, der opholdt sig dengang på Frederiksborg, var en sådan, at de så en Nemesis i denne brand, at medens de vel elskede dette gamle slot, så var den følelse af hævn over dem, der herskede der – og man måtte frygte derfor ligefrem en straffedom –, den fremherskende hos dem . . . “. Biskop Martensen skrev tre dage efter branden: „ . . . Og nu Frederiksborg slots brand! Det hele fortæret og henvejret i et par timer! Hvor varselsfuldt, typisk og prægnant er dog ikke dette! Vi alle rammes jo med, thi det hørte jo til vore bedste fædrelandske herligheder. Men hvo, der ikke seer Guds hånd i dette, seer den ingen steder i de jordiske begivenheder . . . “⁴²).

Alt taget i betragtning er det let at forstå, at byfogeden presede på for at få en retslig undersøgelse iværksat. Brandulykken havde da endelig også kostet tre menneskeliv. I en skrivelse til kabinetssekretær Trap anmodede han under 18. december endnu engang om kongens tilladelse til at optage forhør. Det ser ud til, at Trap har støttet Arboe bravt, for allerede den 19. december foredrager han brevet for kongen, og kl. 1,34 om eftermiddagen kan han telegrafere til byfogeden og meddele ham kongens bemyndigelse til at optage forhør. To timer senere indledes den retslige undersøgelse med afhøring af slotsforvalteren, ritmester Gyllich. I den følgende månedstid foretoges derefter ialt 86 afhøringer, dels i Politiretten i Frederiksborg Birk, dels i Københavns Kriminal- og Politirets 3. Kriminalkammer. I tingstuen i Hillerød fremstilledes de af slottets faste beboere og løst tilknyttede medhjælpere, der enten havde oplevet branden som øjenvidner eller på grund af deres tjeneste kunne oplyse enkeltheder, der kunne være af betydning for en eventuel opklaring af brandårsagen. Endvidere mødte her cheferne for de lokale brandkorps, håndværkere, der havde haft med hovedslottets kaminer og kakkelovne at bestille, vagtkommandøren og enkelte menige af fodgarden, byens og slotssognets vægttere samt enkelte andre, der enten i embeds medfør eller af helt tilfældige årsager kunne

meddele oplysninger af interesse. I København fremstilledes alle de hofbetjente, der brandnatten havde været på Frederiksborg, men iøvrigt havde bopæl i København. Det kan i denne forbindelse anføres, at af hofkavallerer mødte kun kongens to adjutanter til personlig afhøring, medens de øvrige – d. v. s. Berling, Berregaard, Ahlefeldt-Laurvigen, Lund og Trap – anmodedes om at indsende skriftlig forklaring om, hvad de vidste om branden, dens opkomst og årsag. Disse beretninger blev, efterhånden som de indkom, oplæst i retten og indført i protokollen. Som kuriosum nævnes endelig, at grevinde Danners to hofdamer hverken afæskedes nogen forklaring eller mødte til afhøring i retten.

Det vil føre for vidt her at referere samtlige forklaringer, som iøvrigt for de flestes vedkommende forekommer ret enstonige og interesseløse. Men nogle træk fra de afhøringer, som kan tjene til lidt nærmere belysning af begivenhederne, skal dog meddeles.

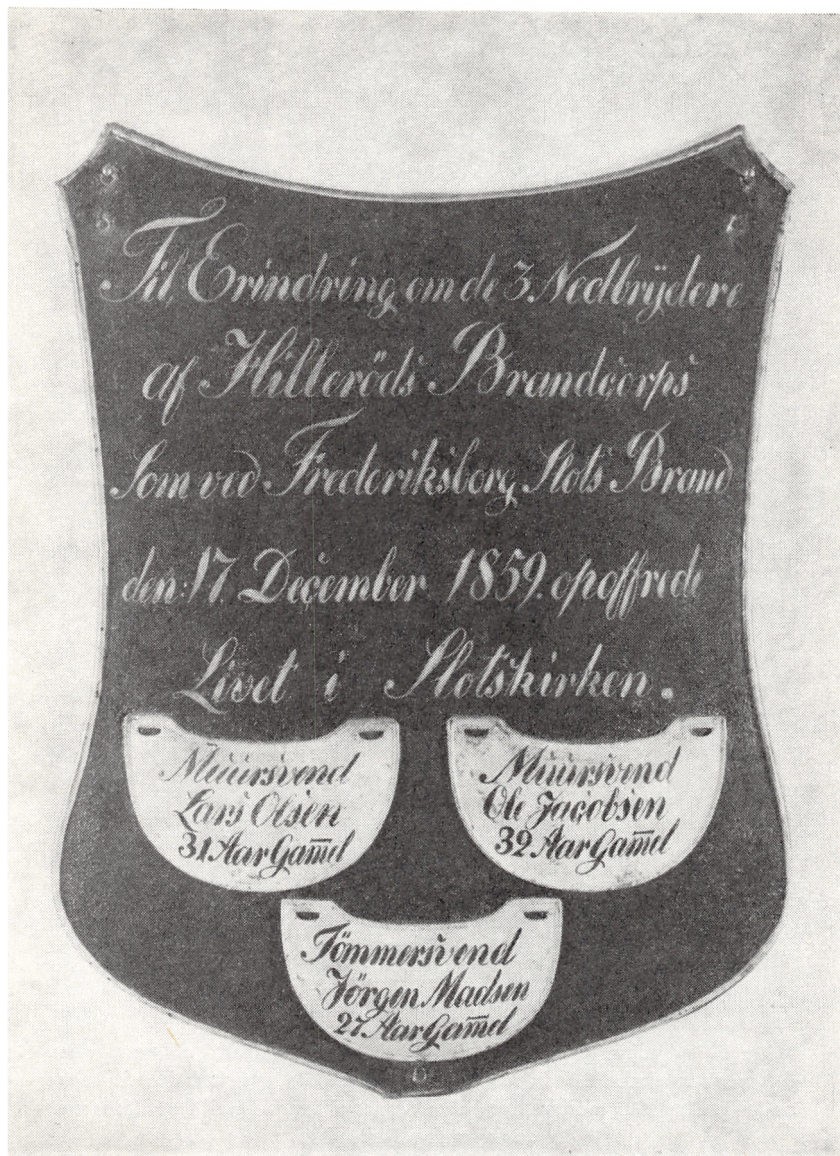
Slotsforvalteren forklarede navnlig om opførelsen af den nye kamin i oldsagssalen og om ændringen i dennes røgaftræk kort før kongens ankomst. Han meddelte, at han havde foreslået anbringelsen af en såkaldt kaminskærm – en jernplade – skudt ind over det opmurede stenlag, så ilden ikke umiddelbart kom til at berøre dette, men en sådan foranstaltning var ikke blevet realiseret. Det var hans opfattelse, at ilden måtte være opstået ved denne kamin.

Efter Gyllich fremstilledes først brandvagt Jens Petersen, dernæst husgerådsbetjent Werner. De forklarede begge i enkeltheder om deres færden og virksomhed, efter at de var blevet vækket og havde erfaret, at der var ild i slottet. Den følgende dag afhørtes gangkonerne Ane Sørensdatter og Karen Marie Jensdatter, der dagen forud for brandnatten havde gjort tjeneste i henholdsvis 4. og 3. etage. Den første havde været inde i oldsagsværelserne kl. 3 om eftermiddagen. Efter den tid var der hverken lagt brænde på kaminen eller i kakkellovnen. Ved 6-tiden havde murer Bendix Petersen rensat sod ud af etagens kakkellovnsrør, navnlig i oldsagsværelserne. Hun havde da holdt lyset

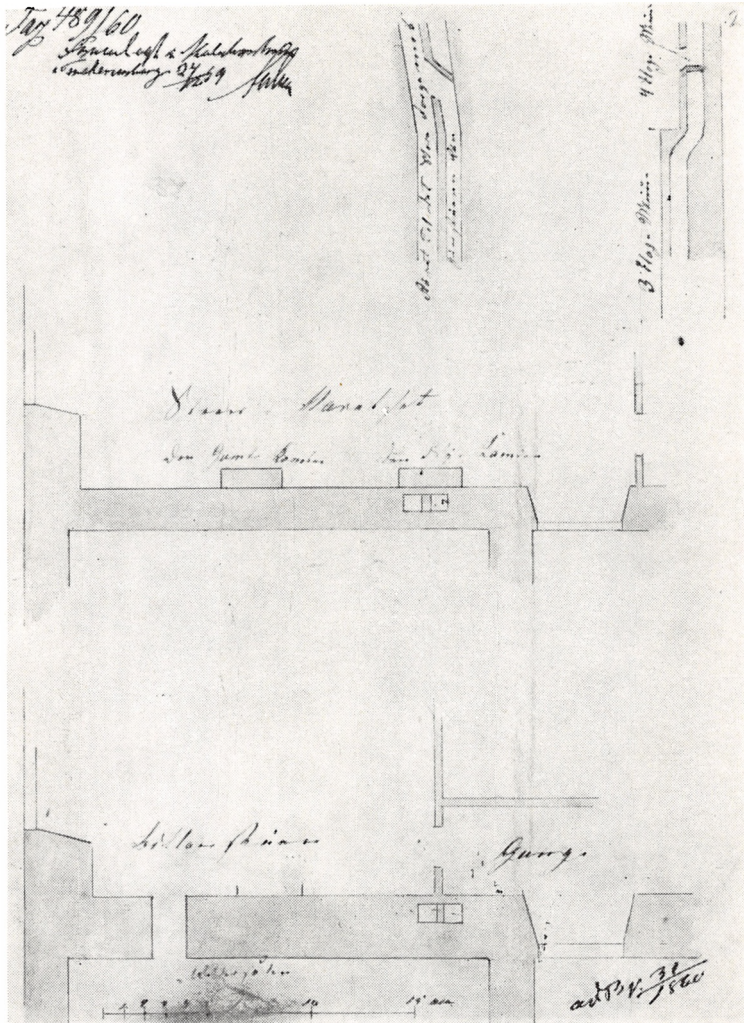
for ham. Lidt senere var hun gået hjem uden at have bemærket røg. Hendes kollega i 3. etage berettede, at hun sidste gang var inde i billardstuen kl. 6¹/₂, på hvilket tidspunkt alt var i orden. Hun fortalte endvidere, at en prins, formentlig af Lyksborg, var til taffel den pågældende aften; han havde sit aftrædelsesværelse i 3. etage, og hans tjener opholdt sig kun i dette under hans herres ophold på slottet, der den dag kun varede kort tid. Denne forklaring holder ikke stik, hvilket bl. a. fremgår af listen over taffel-deltagerne den pågældende dag. Muremester Svendsen afhørtes samme dag om opmuringen af den nye kamin og om henføringen af dens aftræk til en anden skorsten end den oprindelige. Efter hans mening måtte ilden være opstået i billardværelset og ikke i oldsagssalen! Endvidere oplæstes rapporter fra Frederiksborg slotssogns brandinspektør vedrørende brandkorpsets indsats mod ildebranden.

I dagene den 21., 22., 24. og 27. december fortsattes trods juletiden med afhøringer af gardere, som havde haft vagt den omhandlede nat, af skorstensfejeren, som bl. a. forklarede om aftræksforholdene for kaminerne og oplyste, at skorstenene ikke var blevet rensede siden den forandring, der var foretaget med hensyn til aftrækket fra den nye kamin, af murer Bendix Petersen, af de fire skansekarle, af vægterne i Hillerød og slotssognet samt af arrestforvareren, der havde klemtet med rådhusklokken, af brandinspektør Østergaard, brandkaptajn Wolsted m. fl.

Vægteren i slotssognet kunne oplyse, at han brandnatten kl. 4,10 havde anråbt brandvagt Petersens 15-årige søn og 8-årige datter på vej hjem fra faderen på slottet, hos hvem de havde sovet, til moderen i Nyhuse. I fortsættelse heraf forklarede drengen under afhøringen, at han og søsteren plejede at ligge hos faderen, hvem de hjalp med skomager-arbejde og andet. Natten til den 17. var de blevet vækket først af en liberist, derefter af portnerkarlen med påbud om at skynde sig. Han selv og søsteren var da blevet sendt hjem til moderen med en pakke, indeholdende søste-

Mindeskjold for de ved branden omkomne 3 brandmænd. Udført kort efter branden. Tilhører Hillerød brandkorps.

Skitse til oplysning dels om placeringen af de to kaminer i oldsagsværelset, dels om aftræksforholdene for den nye kamin før og efter den foretagne ændring. Tegnet af murermester Johan Svendsen som bilag til brandforhørene.

Landsarkivet for Sjælland m. v.

Forneden plan af billardstuen på 2. sal, gangen derved og muren ind til Ridder-salen. I midten plan af oldsagsværelset på 3. sal med angivelse af den gamle kamin (til venstre) og den nye, hvoraf det ene viser de to skorstenrør i muren fra henholdsvis Det store Forgemak og Jourstuen på 1.

rens tøj og faderens overfrakke. Senere havde han været henne og hente skomagerredskaber.

Livskytte Jørgensen forklarede, at ilden i oldsagssalens kaminer næsten havde været udbændt om eftermiddagen kl. 3, da han forlod sit arbejde. Der var aldrig henlagt brænde i værelserne, da man ville undgå urenlighed dér, og da brændebærerne ikke skulle have adgang til disse værelser. Kun kongen, slotsforvalteren og han havde nøgle.

Et spørgsmål, som også søgtes belyst under afhøringerne, var adgangen til slottet ad trappen ved Audienshuset, hvorfra man uden nogen kontrol kunne komme til værelserne i Kongeetagen. Herom afhørtes husgerådsbetjent Werner, samt forstråderne Teisner, henholdsvis slotsgartneren og hans søn skovrideren. Af byens og slotssognets borgere afhørtes enkelte, som tilfældigvis syntes at være blevet opmærksomme på branden på et meget tidligt tidspunkt. Bagersvend Wilh. Hildebrandt var stået op kl. 3^{1/2} om natten for at tage fat på sit arbejde i moderens bageri. Han påstod, at han allerede da havde observeret en lysning inden for de vinduer på slottet, hvor billardstuen var. Han var gået derhen og havde observeret sagen nærmere. Lysningerne vekslede med mørke, og han havde bl. a. bemærket, at stuens rullegardiner ikke brændte. I den inderste slotsgård havde han hørt orlogskaptajn Møller sige, at man troede snart at blive herre over ilden, hvortil en anden havde svaret, at så var det vel ikke værd at gøre alarm. Derefter var han gået hjem for at hente en økse, som det blev sagt, man behøvede. Købmand Martin Abel, der havde butik i Hillerød, men boede i Nyhuse, var blevet vækket ca. kl. 4 af natvægter Nielsen. Som overbrandmester ved slotssognets brandkorps havde han straks begivet sig til sprøjten på Hillerøldholm ladegård. Undervejs hertil mødte han bagersvend Hildebrandt og så som han skiftevis lys og mørke i nogle af slottets

sal, som kort før branden blev ført sammen under oldsagsværelset, for at den nye kamin kunne få sit eget aftræk; det andet angiver den forskellige murtykkelse i 3. og 4. etage samt stedet, hvor Jourstuens rør var tilmuret.

vinduer. Hjulmand Niels Jørgensen, der ligeledes var brandmand i slotssognets brandkorps, meddelte, at hans første arbejde, da han var kommet hen til brandstedet, bestod i at hugge hul i isen, for at der kunne fås vand,

Det spørgsmål, som afhøringerne efterhånden koncentreredes mest om, blev ganske naturligt opmuringen af den nye kamin i oldsagssalen. De fleste af de afhørte kavallerer og betjente var af den opfattelse, at ilden var opstået ved denne kamin og havde forplantet sig gennem gulvlagene under den til billardstuens loft. Frederik VII selv var af samme mening. Derfor blev murermester Svendsen stævnet flere gange og måtte i detaljer redegøre for selve arbejdets udførelse. Til nærmere klargørelse af forholdene udarbejdede han en tegning af lokalet med de to kaminer, af hvilke den nyopførte var placeret over skillerummet mellem den underliggende billardstue og gangen derved. Herpå vistest også de to skorstensrør i muren, som havde relation til den nye kamins aftræk; dette var først blevet etableret gennem det rør, der udgik fra Jourstuen i 2. etage, men kort før kongens ankomst ændret således, at røgen fra Jourstuen blev ledet ind i den store ved siden af liggende forgemakskorsten, hvorved kaminen i oldsagssalen fik selvstændigt aftræk gennem den øverste del af Jourstuens skorstensrør. Endelig viste tegningen også den forskellige murtykkelse i 3. og 4. etage. Murermester Svendsen forklarede, at han ikke selv havde haft med opmuringen at gøre; den var sket ved hans broder, murersvend William Svendsen, som da han afhørtes berettede, at han under arbejdet var blevet assisteret af murersvend Fr. Jensen, tømrersvend Jens Jørgensen, der havde stemmet gulvet under kaminen bort, samt stenhuggersvend Jacob Halvor Olsen, som havde indlagt en fedtsten under hver af kaminens fremspringende vange. Det fremgik af disse afhøringer, at ordren til arbejdet var afgivet mundtligt, og uden at der forelå nogen tegning fra den kgl. bygningsinspektør, professor Friis; murermesterens tilsyn synes ikke at have været særligt effektivt.

Dommeren følte sig foranlediget til at opfordre politiadjutant Thomsen til at foretage et lokalt syn ved et par uvildige håndværksmestre, og efter at deres rapport forelå, overgav Arboe sagen – bilagt med en ekstrakt af forhørene – til Københavns brandkommission⁴³) med begæring om en nærmere undersøgelse, idet han i sin henvendelse anførte: „at arbejdet har været af den natur, at man ikke ubetinget kan antage det at have været så vel over tænkt, ikke heller udført, som et kongeligt eller staten tilhørende slot kunne have krav på“. Et par dage senere tilføjede han dog i skrivelse til brandkommissionen, at de foreløbige undersøgelser syntes at vise, at kaminen ikke kunne have skylden for branden, idet det var godtgjort, at der ingen ild havde været i kaminerne aftenen før; brandens årsag og opkomst måtte da snarere søges i de forældede skorstenene og det tykke lag guly, gennem hvilket skorstenene var ført.

Efter at brandkommissionen havde anstillet grundige undersøgelser på stedet i overværelse af alle de implicerede, meddelte den Arboe, at der efter dens bedste overbevisning ikke kunne være udvist mere forsigtighed ved opførelsen af den nye kamin end sket. Det var derfor usandsynligt, at ilden skulle være opkommet her. Vedrørende dommerens ovenfor nævnte teori om brandårsagen udtalte kommissionen, „at endskønt det er umuligt at afgive nogen afgørende mening derom, er det ingeniunde usandsynligt, at ilden kan have haft sin årsag og opkomst fra de forældede skorstenene.“

Forhørene i København af de derboende kavallerer og hofbetjente bragte intet nyt til belysning af spørgsmålet om brandens oprindelse. De gav kun supplerende oplysninger om de enkeltes færden under selve branden. Den eneste af betjentene, som ikke kom til afhøring, var kammerherre Berlings bud, Bertel Iversen. Det havde sin forklaring i den kendsgerning, at hans herre i de sidste dage af december havde erholdt afsked fra sin post som generalintendant for civillisten og sine øvrige hofcharger. Et

par dage senere var han ledsaget af sit bud rejst udenlands til Spanien og Algier⁴⁴).

Den retslige undersøgelse endte, uden at der var fundet føje til tiltale mod nogen⁴⁵).

Den offentlige mening.

Frederiksborg slots brand vakte sorg og bekymring i vide kredse. Samtlige toneangivende aviser var enige om at betragte slottets ødelæggelse som et smerteligt tab og en stor ulykke for riget, omend der var politisk bestemte nuancer i opfattelserne. Berlingske Tidende fremhævede, at man midt i sorgen kunne glæde sig over, at hele folket stod enigt omkring kongen – ligesom i 1848. Nu burde småhedsånden forsvinde, kongen havde mistet mere end alle andre. Det sande Frederiksborg stod stadig – den stolte frihedsbygning, kongen rejste os i 1849⁴⁶).

Dagbladet – det nationalliberale hovedorgan – var åbenhjertigt i sin kommentar. Her kunne man læse: „Dette stolte gamle slot, inkarnationen af fortidens monarkistiske ideal, senest skuespladsen for begivenheder, som ikke vil høre til Danmarks hæderlige minder, er nu en rygende ruin⁴⁷).“ Navnlige da man begyndte at diskutere slottets fremtidige skæbne, kom meningsforskellene frem. Det var Fædrelandet – Nationalliberalismens idéorgan –, som allerede den 19. december lagde for med nogle betragtninger i anledning af ulykken. Håbet om en genopførelse er aldeles urimeligt, skrev avisen. Der vil blive tale om et nyt slot, uden harmoni mellem det ydre og det indre. Skønhedens og smagens, nyttens og bekvemmelighedens fordringer er nu helt forandrede. Det skønneste minde om Christian IV og hans tidsalder er tabt, uigenkaldeligt tabt. Det vil være dårskab at tænke for alvor på at genskabe det. Bladet kritiserer meget hårdt manglerne ved brandsikringen af slottet: „Der er vist en ligegyldighed uden mage: at man har ladet denne skønne gamle bygning, da et helt hof med dets uundgæelige tros af uefterretteligt og ligegyldigt tyende flyttede ind der, aldeles hjælpeløs i et så sandsynligt tilfælde som

ildsvåde.“ Skylden lægges på indenrigsministeren, civillisten (hof-fet) og slotsforvalteren. Betragtningerne afsluttes med en opfordring til nu meget mere at have omsorg for nationens øvrige uerstattelige skatte, og der peges i den forbindelse på Det kongelige Billedgalleri, som på Christiansborg slot frister en skæbne, der kunne ende med en katastrofe som den på Frederiksborg, og som derfor bør flyttes til en ny bygning.

Ophavsmanden til disse synspunkter var tydeligvis en kunstkundig person, ingen ringere end professor N. L. Høyen, der omkring 1830 havde katalogiseret Den historiske Portrætsamling på Frederiksborg og derfor måtte anses som den bedste kender af slottet. Han fortsatte et par dage senere med at kritisere redningsarbejdet under selve branden⁴⁸). Han anfører her, at adskillige malerier af ringe kunstværd blev reddet, medens man lod andre af stor værdi forgå. Som eksempler nævner han, at Gertners maleri af L. N. Scheele blev reddet, medens det eneste eksisterende samtidige portræt af Tyge Brahe gik til grunde, samt at Bedestolens kostelige malerier gik tabt, medens de næsten værdiløse store billeder i kirken med vældige anstrengelser blev bragt i sikkerhed. Han sluttede med denne salut: „Vore første indenrigsministre havde mere forstand på tørv end på kunstsager.“

Det var helt andre toner, der lød i den eneste daværende lokale avis i Hillerød, Frederiksborg Amtstidende, som skrev: „Hans Majestæt skal rædselsnatten have udtalt det håb, at Frederiksborg slot atter kan rejses. Dette ønske rører sig i enhver mands bryst, derom er vi overbeviste. De materielle midler lader sig tilvejebringe, – ved en nationalindsamling, ved tilskud fra staten. Siden linieskibet Christian den Ottende sprang i luften, har ingen begivenhed i den grad grebet folket som Frederiksborgs brand. Men hvorledes bar vi denne sorg, vi udrustede et nyt linieskib. Lad os da gøre ligeså nu, og Frederiksborg skal som en Fønix opstige genfødt af sin aske⁴⁹).“ Selv i den nationalliberale elite var der folk, som så anderledes på sagen end Høyen. Således talte professor H. N. Clausen for genopførelse⁵⁰), hvilket førte

til, at han blev kaldt til kongen, der bad ham stille sig i spidsen for en nationalindsamling. Clausen svarede imidlertid nej og begrundede det åbent med, at kongen ikke længere havde sin styrke i folkets kærlighed, og at der ikke under Rotwitts regering kunne regnes med tilstrækkelig interesse for en indsamling. Det var rene ord for pengene! Frederik VII, der selvfølgelig forstod, hvad der hentydedes til, påhørte ham med beundringsværdig ro og svarede så: „Jeg har som konge givet enevoldsmagten bort, men i mit hus vil jeg være suveræn⁵¹)“.

Imidlertid fremkom der rundt om i landet tilkendegivelser til støtte for slottets genrejsning, – den første indsamlingskomité stiftedes i Odense allerede den 21. december. Frederiksborg Amtstidende skrev i slutningen af måneden, at det ville være en grænseløs skandale at lade den mægtige ruin stå og hensmuldre ligesom Koldinghus. Ruinerne ville være et hæsligt dødningshoved, et stygt billede på forgængeligheden midt i en yndig natur. Derfor måtte slottet enten genopbygges eller jævnes med jorden, hvis man ikke ville skamskænde egnens venlige skønhed⁵²).

H. N. Clausen bakkede dette synspunkt op ved i Dagbladet at gå imod en indsender, som havde udtalt sig for, at man skulle indskrænke sig til at frede og vedligeholde slottets ruiner på den rette måde, idet han henviste til Heidelberg slot, – „denne prægtige ruin, som er noget af det skønneste, det mest interessante, det mest maleriske, som Tyskland har at opvise.“ Clausen sagde, at ruinen Frederiksborg måske nok ville kunne bringe fremmede i poetisk stemning, men ikke danske. „Det er ikke ruinagtige indtryk, ikke elegisk-romantiske stemninger, hvortil vi trænger.“ Han mente tværtimod, at genrejsningen ville være et værk, hvori den danske folkeånd burde søge, og hvori den ville finde selvtilfredsstillelse, når sagen blev grebet an med frejdigt sind og i sammenhold⁵³).

Et vigtigt vendepunkt betegnede landskabsmaleren Gotfred Rump's indlæg i Fædrelandet for den 17. januar 1860. Han var

født i Hillerød og betaget af Frederiksborg. I sin artikel „Hvad der er tilbage af Frederiksborg“ gav han en nøgtern oversigt, som i høj grad virkede til støtte for genrejsningen. Af det indre var slotskirken nogenlunde frelst, omend midtskibshvælvingen nærmest det ødelagte orgel var nedstyrtet og hvælvingerne iøvrigt på to steder var gennembrudt. Bedestolen og Riddersalen hørte til de uerstattelige tab, men derudover var tabet af Kongefløjens og Prinsessefløjens interiører nærmest af materiel art, idet interiørrerne fra Christian IV's tid var så godt som ødelagte allerede under den restaurering af slottet, som var foregået under Christian VI. Af hovedtrapperne var Kirketårnets og Kongetårnets i behold, de to andre, i Dronningetårnet og Prinsesstetårnet, derimod ødelagt. Audienshuset og Consejlgangens to etager var bevaret, ligesom hovedportalen og Terrassebygningen. Alle mure var bevaret til tinderne, tårnene til spirene. Prinsessefløjens høje endegavl og karnap var styrtet ned, men Kirkefløjens stod endnu. De mindre frontispicer var styrtet på 4–5 nær. Over de udbrændte vinduer havde sandstenen vist sig mindre modstandsdygtig, idet en mængde af gavltrekanterne var faldet. Hele bygningskomplekset uden for hovedslottet stod uberørt af branden. Konklusionen måtte blive, at langt mere var bevaret end det, der var gået tabt.

Fædrelandets redaktionelle synspunkt var dog stadig, at slottet både af kunstneriske og økonomiske grunde ikke burde genopføres, men der sporede en tydelig vigen deri, at man nu mente, at kirken burde restaureres. Iøvrigt pegede man (d. v. s. Høyen) på mange andre nærliggende opgaver for staten at tage sig af: Christiansborg slot var stadig ufuldført, Frederiksberg og Fredensborg stod bogstavelig talt og faldt sammen af mangel på pleje, Det kgl. Billedgalleri behøvede en nybygning, og Viborg domkirke burde restaureres. Dog, hvis kongen af sin private formue ville en sådan opofrelse, måtte det have krav på påskønnelse. Også indsamlingen, som nu var i fuld gang, fandt man i sin orden. Selv om det fra alle sider påpegedes, at Frederiksborg

ikke burde bruges til partipolitiske manøvrer, må det erkendes, at klimaet for en genrejsning i væsentlig grad forbedredes ved to begivenheder af politisk natur. Den ene var afskedigelsen den 30. december 1859 af kammerherre Berling fra alle hans hofembeder og -charger, den anden konsejlspræsident Rotwitts pludselige død den 8. februar 1860. Dermed var vejen banet for et nyt ministerium under Hall og for en bredere enighed og forståelse mellem Frederik VII og folket.

Slotsbranden gav inspiration til adskillige digte; det poetisk smukkeste og det eneste, som har hævdet en varig plads i dansk lyrik, er *Carsten Hauch's*

*Frederiksborg*⁵⁴).

Dejlige Slot med de glimtende Fløie,
Aldrig i Norden Din Lige man saae,
Issen Du strakte mod Himlen den høie
Foden Du vasked i Bølgen den blaa.

Kløgtig med Kunst har en kongelig Mester,
Manet Dig frem over Vandenes Strøm,
Hvælvet Dit Tag over tusinde Gjester,
Fængslet i Stenen sin dejligste Drøm.

Skjøn som en Rose fra Feernes Riger,
Fast som det Ord, der blev talt af en Helt,
Stolt som et Fjeld, der mod Lyset opstiger,
Blinked Dit Taarn under Stjernernes Telt.

Rolig Du stod ved vor Fryd og vor Klage,
Tolk for den mægtigste Villies Bedrift,
Stor som et Sagn fra de hengangne Dage,
Hugget i Stenen med gaadefuld Skrift.

Dristig sig hævende, svævende, ranke,
Strakte Du hundrede Spiir mod det Blaa,
Høi som en hellig, udødelig Tanke,
Vendt imod Himlen, mens Tiderne gaae.

Tusinde Billeder, mægtige Minder,
Vidner om Fortidens Storhed og Glands,
Vældige Runer, mod Danemarks Fjender,
Vogted Du trolig bag Bøgenes Krands.

Hvilken Larm! man raaber Brand,
Trommen hvirvler, hvilken Jammer!
Kongeborgen staaer i Flammer,
Iil til Hjelp, hver Byens Mand!

Vee, o vee, hvor vil det gaae!
Alle Vindver selsomt lyser,
Vinden tuder, Hjertet gyser,
Vore Sprøiter er for smaa.

Stærke Mure, Fortids Pragt,
Hvad vi meente stod betrygget,
og for Evigheden bygget,
Synker nu for Luens Magt.

Gud, see naadig til os ned!
Stenen brast og Bjælker knage,
Ildens frygtelige Drage
Hersker nu i Kongens Sted.

Hører I, hvor Klokken slaer?
Som en Bøn om Hjelp det klinger,
Sidste Gang i Luft den ringer,
Før den smelter og forgaaer.

Ingen Redning meer vi veed,
Ilden sig mod Kirken vender,
Tag og Spiir og Taarne brænder,
Nu de sank i Luen ned.

Falden er det stærke Huus.
Mon det skal et Varsel være,
Danmarks Glands og Danmarks Ære
Skal de synke nu i Gruus?

Nej, langt heller vil vi døe,
Ingen Frygt vort Mod skal binde,
Selv i Sorgen Kraft vi finde
For at frelse Danmarks Ø.

NOTER OG HENVISNINGER

Forkortelser: RA = Rigsarkivet, LA = Landsarkivet,
KB = Det kgl. Bibliotek.

1) Antallet af kakkelovne og kaminer fremgår af et sæt etageplaner af Frederiksborg slot fra før 1848, beroende i den kgl. bygningsinspektørs arkiv.

2) Se: Folketællingerne fra 1855 og 1860. RA. – De fleste oplysninger om de enkelte personers forhold hidrører fra brandforhørene, se: Frederiksborg Birks politiprotokoller 1856–61 og 1846–60, fol., LA; Udskrift af brandforhørene i J. P. Trap: Samlinger til Frederiksborg Slots Historie, Ny kgl. Samling, nr. 2163, fol., KB.

3) Se side 46, note 49.

4) Jvf. Grundrids af Frederiksborg Slot ved Kong Frederik VII.s Regjeringsstiltrædelse. Bilag til: Beretning om Frederiksborg Slots Gjenopførelse efter Branden den 17. December 1859. 1887.

5) Se nærmere herom i H. D. Schepelerns afhandling, side 37 f. – J. J. A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve 1848–1885. Udgivet ved Victor Hermansen, 1938, s. 95. – Brev af 22.-12. 1859 fra premierløjtnant Ferdinand Berregaard til broderen, skovrider F. B. på Falster; tidl. i nu afdøde brandinspektør A. Kriegers eje.

6) Brandforhørene over muremester Joh. Chr. Svendsen m. fl.

7) C. C. v. Krogh: Meddelelser om Den kongelige Livgarde til Hest, 1886, s. 543.

8) Gerhard Brammer: Livgarden 1659–1908, 1908, s. 245 f.

9) Det kan her bemærkes, at kgl. bygningsinspektør, professor Jørgen Hansen Koch i 1849 efter kongens ordre udarbejdede detaljerede planer og opstalter til to, henholdsvis 3 og 4 etager høje, kasernebygninger for hestgarden og fodgarden på den forreste slotsholms østlige side ud mod søen. Se: J. H. Kochs Samlinger i Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger. Disse planer, der ville have betydet et voldsomt indgreb i det gamle bygningsanlæg fra Frederik IIs tid, blev heldigvis ikke realiseret.

10) Kaldet Anders Livknægt; se om ham i H. A. A. Westergaard: Blade af Jægerspris Historie, 1939, s. 29–33.

11) Overhofmarskallatets Arkiv, I. Q. 13., Dagjournal. RA.

12) Slotsforvalter Gyllichs „Fortegnelse over det Personale, der var indlogeret i Frederiksborg Slots Hovedbygning den 16' og Natten mellem den 16' og 17' December 1859“. Bilag til Forhøret angaaende Branden paa Frederiksborg Slot den 17. Decbr. 1859. LA.

13) Jvf. foregående afhandling, s. 30 f.

14) Overhofmarskallatets Arkiv, III. Q. 9., Taffeljournaler. RA.

15) Alex. Thorsøe: Kong Frederik den Syvendes Regering, II, 1889, s. 707-712.

16) Samme kilde som under 14).

17) Robert Neiiendam: Bogen om Grevinde Danner, 1956, s. 133-136.

18) J. P. Traps Memoirer (utrykte) og bilag til samme. KB.

19) Overhofmarskallatets Arkiv, III. Q. 9., Taffeljournaler. RA.

20) Sandsynligvis i 1870'erne.

21) Efter samstemmende udtalelser under brandforhørene.

22) Camphin er en belysningsvædske af rensed terpentiniolie.

23) De følgende oplysninger hidrører fra brandforhørene i Københavns Kriminal- og Politiret, 3. Kriminalkammer, Protokollerne 26, 27 og 28 med dertil hørende bilag, bl. a. skrevne beretninger fra hoffets kavallerer. LA.-Udskrift i J. P. Traps Samlinger til Frederiksborg Slots Historie, Ny kgl. Samling, nr. 2163, fol. KB.

24) Premierløjtnant Berregaards brev, se note 5).

25) Adjudant Møllers beretning, stilet til overceremonimesteren. Bilag til brandforhørene. LA.

26) Til brug ved brandforhørene udarbejdede slotsforvalter Gyllich en fortegnelse over slottets brandrekvisitter, der omfattede følgende: 1 stor sprøjte på hjul med 2 slanger, hver på 50 alens længde, 1 mellemsprøjte med 2 slanger på 30 alen, 1 kabinet-baljesprøjte med 1 slange på 25 alen, 4 mindre kobberkabinetssprøjter med rør, 2 store brandkar, 2 tøndes, 8 brandlygter, 4 svabere, 62 læderspande, 6 taljer med jernkroge og reb, 2 lange brandstiger, hver på 15 alen, 3 brandhager med skaft og en brandstage, 10 alen lang.

27) J. P. Traps memoirer. KB.

28) N. L. Høyens Skrifter, udgivne ved J. L. Ussing, 1871, s. 229-273: Malerierne paa Frederiksborg. Efter artikler i Fædrelandet, januar 1860.

29) Overhofmarskallatets Arkiv, I. Q. 13., Dagjournal under lørdag den 17. december 1859. RA.

30) Robert Neiiendam: Bogen om Grevinde Danner, 1956, s. 144.

31) De tre omkomne blev begravet den 23. december 1859 i en fællesgrav på Hillerød kirkegård. Om begravelsen se Frederiksborg Amtstidende 24.-12. 1859. – Under 19.-12. sendte kammerherre Berling fra Hans Majestæt Kongen 300 rd. til „de Personer og deres Efterladte, der ere døde eller quæstede ved Iidebranden . . . “ Journal for Frederiksborg Birk, marts 1858-december 1865. LA.

32) F. Berregaards brev, se note 5).

³³⁾ Håndskrevet beretning om branden af en ubekendt Helsingør-borger. Nordsjællandsk Folkemuseum.

³⁴⁾ J. J. A. Worsaae: Optegnelser om Rosenborg-Samlingen i 25 Aar, 1858–1883, 1886, s. 23 ff.

³⁵⁾ J. J. A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve 1848–1885, 1938, s. 98 ff.

³⁶⁾ Frederiksborg Amtstidende den 22., 24. og 27. december 1859. – H. D. Schepelern: Hillerøds Kirker gennem Tiderne. Kultur og Folkeminder, XV, 1963, s. 21.

³⁷⁾ Brandforhørene er her gengivet efter udskrifterne af forhørsprotokollerne i J. P. Trap: Samlinger til Frederiksborg Slots Historie. Ny kgl. Samling 2163, fol. KB.

³⁸⁾ Slotsforvalter Gyllichs (Frederiksborg slotsforvaltnings) dagbog under 17.-2. 1859. LA.

³⁹⁾ Håndskrevet beretning i Nordsjællandsk Folkemuseum. Se note ³³⁾.

⁴⁰⁾ (W. J. Karup:) Fuldstændig Beskrivelse af Frederiksborg Slots Brand den 16de og 17de December 1859, 1859, s. 13 f.

⁴¹⁾ Fr. Engelbrecht: Gardehusarregimentets 150 Aars Jubilæum, 1912, s. 151.

⁴²⁾ Biskop H. L. Martensens Breve. I. Breve til L. Gude 1848–1859, 1955, s. 235.

⁴³⁾ Den kgl. Brandkommission i København. Indkomne Sager, nr. 69/1860; Resolutionsprotokol 1860, 18.-2. Københavns Stadsarkiv.

⁴⁴⁾ Notits i Fædrelandet den 30.-12. 1859.

⁴⁵⁾ Skrivelse af 20.-3. 1860 fra amtmanden i Frederiksborg til justitsministeriet. Frederiksborg Amts Copibog C, 1860. LA.

⁴⁶⁾ Berlingske Tidende 17.-12. 1859.

⁴⁷⁾ Dagbladet 18.-12. 1859.

⁴⁸⁾ Fædrelandet 21.-12. 1859.

⁴⁹⁾ Frederiksborg Amtstidende 20.-12. 1859.

⁵⁰⁾ Berlingske Tidende 22.-12. 1859.

⁵¹⁾ Robert Neiiendam: Bogen om Grevinde Danner, 1856, s. 149 f.

⁵²⁾ Frederiksborg Amtstidende 29.-12. 1859.

⁵³⁾ Dagbladet 17.-1. 1860.

⁵⁴⁾ Trykt i Fædrelandet 27.-12. 1859.

FREDERIKSBORGS RESTAURERING

Af POVL ELLER

Mens man i København kivedes om, hvorvidt man skulle bygge eller ej, stod Frederiksborgs hovedbygning herude i den lille by som en rygende ruin. De første par måneder efter branden var slottet endnu en myretue. Et par hundrede mand var beskæftigede med at rydde op, sætte afstivninger og lægge interimistisk tag over kirken med afløb ud gennem riddersalsvinduerne. En halv snes bøndervogne kørte grus væk; meget blev kørt gratis bort af den omboende befolkning, som om den på den måde ville besværgede eventyr-stemningen. Men eventyret var forbi med kongens og hoffets afrejse på selve branddagen. Derved blev de fleste af udbygningernes lejligheder tomme, amtmandsboligen stod tom – civillisten lejede den til brug for kongen som aftrædelsesværelser under hans mulige korte ophold herude – garden til hest afmarcherede og efterlod den forreste slots-ø næsten ubeboet. Fra midt i februar, da den københavnske brandvagt blev inddraget, var slotsforvalter Gyllich eneste myndighed på stedet; han måtte antage to mand til at bevogte den store ruin de følgende måneder, mens den lå stille hen og afventede sin skæbne¹).

Indsamlingskomiteen.

Den kgl. bygningsinspektør F. F. Friis' første tanke ved meddelelsen om branden var, at man måtte sende folk op for at afvende de farer, ruinen kunne frembyde; fritstående gavle og

mure, der truede med nedstyrtning, måtte nedrives; men kongens ordre dagen efter (20. 12.) lød, at arkitekt H. C. Stilling skulle sendes herop for at „træffe fornøden foranstaltning til at bevare ruinerne“. Frederik VII ville hellere tænke på, at bygningen dog stod endnu og kunne istandsættes igen. Selv kabinetssekretæren, J. P. Trap, havde ellers opgivet håbet; i hvert fald hævdede han senere selv, at når han gik med til at arbejde for Worsaaes plan om afleveringen af de reddede billeder og møbler til Rosenborg, var det kun, fordi man ikke for alvor kunne tænke sig, at genopbygningen ville blive til noget. Den 27. december genoptog han imidlertid denne tanke og den 28. kom Stillings foreløbige overslag over kirkens restaurering, 150.000 rdl., som ikke lød uoverkommeligt²).

Det afgørende var jo nemlig ikke, om man kunne overbevise flere eller færre modstandere af tanken om genopførelsen, men om man havde pengene, og herom kunne der ikke længe være tvivl. Indsamlinger var begyndt ganske spontant i en række byer, Odense allerede 20. december, andre, deriblandt Hillerød, dagen efter. 9. januar fik kongen nedsat „Komiteen til indsamling af frivillige bidrag til Frederiksborg slots genopførelse“, med fhv. konseilspræsident, greve A. W. Moltke som formand, og i de følgende måneder strømmede bidragene ret godt ind. Indsamlingen blev ikke blot et udtryk for, at folket ønskede at bidrage til bevarelsen af et historisk og nationalt monument. Den blev også en sympatitilkendegivelse overfor Frederik VII og fik den slagside, som nødvendigvis måtte følge heraf. Bidragene var en slags kontante bilag til de sympatiadresser, som provinspressen i begyndelsen af 1860 strømmede over med „i anledning af, at hans (Frederik VIIIs) huslige og private forhold hjem søges i en ildesindet presse“. Også i København var der kredse, der bevægedes i denne retning. Erik Bøghs apostrofe til Frederiksborg med prolog, læst af Amalie Price, til to dekorationer – før og efter branden – blev mødt med en for Casino usædvanlig alvorlig hyldest. Sådan var de stemninger, der beherskede det brede lag,

og det var de mange mange små bidrag, der kom til at præge indsamlingen, som ialt gav 600.000 kr.³).

Komiteen greb sagen an på følgende måde. Man udsendte en indbydelse til at give bidrag; der blev skrevet til alle amtmænd og – gennem kultusministeriet og biskopperne – til alle præster om at være behjælpelig med at ordne indsamlinger lokalt. Denne ordning var effektiv; men der var dog een amtmand, som formelig svarede komiteen, at han ikke så sig i stand til at hjælpe den, således som den havde ønsket. Det var de nationalliberales bannefører, Orla Lehmann i Vejle. I aviserne blev efterhånden offentliggjort talrige lister over bidragydere. Det varede ikke længe, før komiteen kunne konstatere, at navnene fra landets besiddende stand, godsejerne, på en uheldsvarslenende måde glimrede ved deres fravær. Den 21. april måtte man skride til at udsende en række særlige henvendelser til de største godsbesiddere. Det var temmelig lidt, man fik ud af det, kun en tiendedel af hvad småbidragene indbragte. Det fortælles, at et af komiteens medlemmer blev spurgt, hvad grev Frijs til Frijsenborg, landets største godsejer, havde givet? Ingenting, lød svaret, men han sendte os et særdeles velskrevet brev! Og endelig kan det nævnes, at det var kendt og nok i nogen udstrækning har virket som eksempel, at den store grosserer A. N. Hansen, en af de toneangivende i industri- og handelsverdenen, nægtede at give noget bidrag. Man kan næsten sige, at alle fløjtmændede i de grupper, der skulle få det hele til at blive til noget, demonstrativt holdt sig udenfor.

Til gengæld må det ikke glemmes, at der kom et enkelt meget stort bidrag, nemlig kongens. Komiteens første møde blev indledt med meddelelsen om, at kongen havde givet sit første bidrag, 100.000 rdl. (= 200.000 kr.). Det var Trap, som havde sørget for, at det kom i orden; da generaladjutanten, generalmajor J. H. Fensmark, hørte det, sagde han: „Ja, så vil Frederiksborg også komme op igen, og så kan De godt lade sætte på: Trap fecit“. Rigtigt er det jo, at denne sum, næsten en trediedel

af hvad man i nødsfald mente at kunne klare sig med, garanterede, at arbejdet ville komme igang. Offentligheden havde på forhånd ventet, at kongen ville give et stort bidrag, og det var ikke altid med den største taktfuldhed, dette var blevet udtrykt. Da komiteens dannelse var besluttet, skrev Dagbladet, at nu måtte man vente, at civillisten gav et stort bidrag „på grund af brandens anledning“ – det er da så godt som at give kongen skylden for ulykken⁴).

Man har siden ironiseret over, at de 100.000 rdl. var givet som et første bidrag, skønt der ikke kom flere. Det hænger sammen med, kan der vist ikke være tvivl om, at grevinde Danner på det nærmeste blev afvist som bidragyder. Historien herom er betegnende for nogle afgjorte meninger, der herskede i mange kredse, og fortæller om de vanskeligheder, indsamlingen kunne støde på.

Den 21. april 1860 tilbød grevinde Danner at give et orgel til kirken. I komiteen vedtog man straks, at man ville bede om hellere at få en sum penge slet og ret, da man ikke mente at kunne modtage bidrag til en enkelt ting; imidlertid fik man så hurtigt som muligt arbejdet med et overslag for orgelet i gang, og det tog jo nogen tid, så svaret blev først sendt syv uger senere; hermed havde man indladt sig i reel forhandling, eftersom man opgav den sum, formålet krævede, 17.000 rdl., idet man bad om, at betingelsen ville blive frafaldet. Grevinden blev en smule pikeret, og hun havde ret let spil overfor de anførte grunde. For det første, svarede hun, et orgel skal der jo være. Det må have ærgret Worsaae at høre, for han var selv utilfreds med, at man havde brugt den udflugt, at anskaffelsen af et orgel muligvis kunne udsættes. For det andet ville hun gerne betale straks, så faldt de finansielle betænkeligheder bort. Komiteens henvisning til, at den ikke kunne tage bestemmelser om byggeriet, men måtte overlade den slags spørgsmål til finansministeriet (i parentes kan det siges, at det, som det siden vil fremgå, i grunden ikke passede) kunne grevinden ikke godtage som argument; det faldt

bort med hendes meddelelse om, at kongen havde bifaldet hendes gaves form. Altså fastholdt hun, at hun tilbød at skænke de sytten tusind til et orgel. Trap håbede at redde sagen i land ved spidsfindigt at hævde, at der er forskel på et orgel til 17.000 og 17.000 til et orgel.

Sekretæren satte nu et brev op med komiteens tak for gaven. Det blev rundsendt til medlemmerne, der underneden skrev deres indstilling. Grosserer C. A. Broberg skrev ret kort, at han ikke ønskede at skrive under; det kunne man eventuelt komme ud over. Højesteretsassessor, generalauditør H. Koefoed og departementsdirektør V. F. Johnsen samt Worsaae og Trap (som ikke har skrevet på brevet) var tilfredse med udkastet. Men så kom turen til fabrikant L. P. Holmblad, der åbenbart var yderliggående. Han ønskede sin mening, nemlig at man burde afslå at modtage gaven, vedføjjet som et minoritetsvotum. Formanden, grev Moltke, ønskede vistnok heller ikke at modtage pengene; i hvert fald kunne man ikke bekvemme sig til at sende et svar med både en tak og et minoritetsvotum. Ugerne gik. Så skete der det, at grevinden sendte et første afdrag til kassereren, uheldigvis Broberg. Han sendte pengene retur! Nu kunne sagen ikke vente længere, man var kommet hen i september måned, et møde kom istand, dog uden Moltke og Worsaae, der begge sendte skriftligt votum. Svaret til grevinden kom til at gå ud på det eneste, man kunne blive enige om: man bad endnu engang Hendes Nåde frafalde betingelsen. Komiteen hørte aldrig mere hverken fra grevinden eller fra kongen.

Det har været ret pinligt således at få lukket af for to betydelige kilder. Når man læser Worsaaes senere redegørelse for sagen, bliver man mærkelig til mode. Han spotter over, at tilbuddet kom så sent som i 1861 – en usandfærdighed. Han kaster med urette et tarveligt skær over grevinden ved at sige, at hun til sidst sendte et uhøfligt og affærdigende svar. Han fremfører, at enhver vidste, at sagen var, at hun ville have sit navnetræk på orgelet. Det foreligger der kun en avisand om, tanken er i sig

selv urimelig, og Trap siger alt for uskyldigt, at han aldrig har vidst, om grevinden havde tænkt sig det; hvem skulle så vide det? Endelig hævder Worsaae med en vis stolthed, men urigtigt, at hans stemme for afvisning gjorde udslaget. Der er ikke skyet noget middel for at vælte et ansvar over på grevinde Danner, og hende tilkommer det ikke⁵).

Arkitekten.

Ville man bygge, måtte man have en arkitekt. Da nyheden om branden gik ud over landet, var der een, der straks vidste, hvem det skulle være. Det var den toogtredivearige arkitekt Ferdinand Meldahl. Han fortæller selv, at hans første tanke ved nyheden, som han modtog, mens han var i Aarhus, var: puha, nu skal du have det slid! Også hans venner anså ham for det oplagte emne. Jacob Kornerup, kalkmaleri-konservatoren, skrev 20. december: Du er manden, der kan restaurere os slottet! Få dage efter branden var Meldahl i København og talte med Trap, som han boede i hus med; otte dage senere blev han titulær professor(!). Efter komiteens nedsættelse skrev han et stykke til Berlingske Tidende om, at de fantasisummer, man fablede om var nødvendige til gennemførelsen, var grebet ud af luften; han anslog det hele til 600.000 rdl. Den 16. januar lå han i private forhandlinger med Worsaae om de jernkonstruktioner, han mente burde benyttes. Han var en mand med en forbløffende evne til at kende de rigtige mennesker og til at få alt til at føje sig efter sin vilje. Onde tunger sagde siden, at hans valgssprog altid var: af vejen drenge, her kommer Ferdinand! Også kunsthistorikeren, professor N. L. Høyen kendte ham godt og havde

F. Meldahl, 1827–1908, fotograferet o. 1867. Skønt søn af velhavende forældre tjente Meldahl sig op fra neden. Først blev han formidant i sin fars jernstøberi, derefter murersvend og til sidst arkitekt fra Kunstakademiet. Foruden Frederiksborg nævnes som hans vigtigste værk Marmorkirken i København og hans indsats for Københavns byplan, især udlægningen af så stor en del af voldtærrænet, som tilfældet blev, til boulevarder og parker. Forstørret gengivelse af visitkortfoto med herregården Frijsenborg.

forhandlet kirkerestaureringer med ham; men det kunne vel knap hjælpe ham i øjeblikket i denne sag.

Det gik vel ikke så let, som professortitlen havde ladet formode. Først 15. februar kom den kgl. resolution om, at han skulle lede genopførelsen, og dermed var modstanden ikke forbi. Finansministeren, godsejer Regnar Westenholz, indstillede, at Friis foreløbig måtte beholde oprydningen m. m., mens ministeriet forhandlede løn med komiteen. Det er ganske tankevækkende, at Westenholz var førnævnte grosserer A. N. Hansens svigersøn. Det lader til, at Meldahl har haft allerhøjeste bevågenhed, for Frederik VII nedskrev selv på en seddel, som er bevaret, sin mening om indstillingen:

„Det er jo netop det, jeg ikke vil, jeg vil nemlig, at Pr. Meldahl strax skal overtage conservationen og i sin tid opførelsesarbejdet af slottet. Og for at han strax kan sette sig au fait med hele slottets tilstand, er det, at jeg har sagt, at han skulle overtage Frederiksborg og Friis beholde Fredensborg og Kronborg.“

Dagen efter ministerens indstilling kom kongens resolution, som var i overensstemmelse med seddelen. Det hører sikkert med i denne sammenhæng, at Meldahl (ifølge hans datter) en af disse dage havde søgt audiens hos kongen. Han kom ikke ind; derimod talte han en halv time med grevinden, som han fandt forbavsende forstandig! For at sagen nu skulle være fuldkommen, blev den næstfølgende dag C. E. Fenger finansminister, og han var, *mirabile dictu*, den unge arkitekts faderlige ven⁶). Meldahl har fået al den støtte af sin bygherre, en arkitekt kan ønske sig.

Meldahl ville smede, mens jernet var varmt. Hans udnævnelse er dateret 25. april, og den 1. maj ansatte han en konduktør, Christian Zwingmann, og et par tegnere. Han har sat alt ind på hurtigt at aflevere de første overslag (29.–30. juni) og tegninger (19. juli) vedrørende tagkonstruktionerne og kirkens hvælvinger, og dette arbejde har han selv været optaget af. Efter den

kraftpræstation tog han af helbredsgrunde nogle ugers ferie til en baderejse⁷).

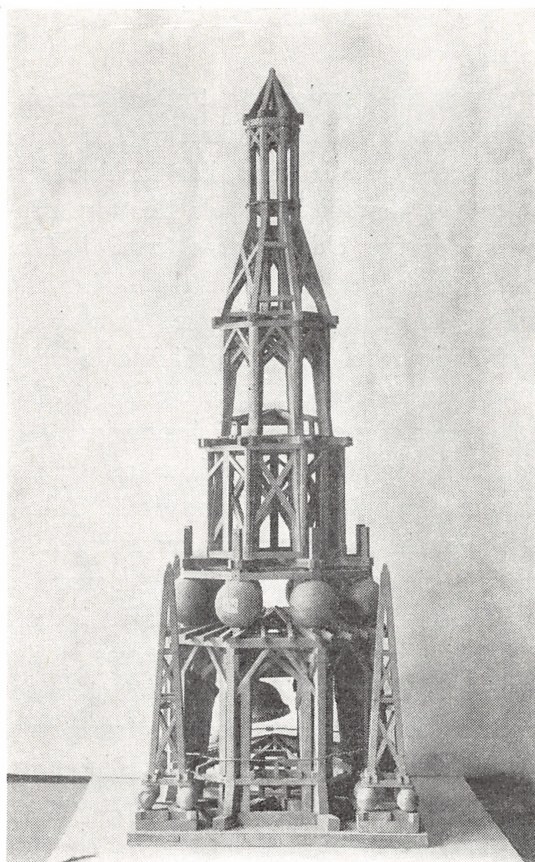
Samtidig var Meldahl begyndt at indstille om køb af stilladser, mursten og sandsten. Hans indstillinger af forretningsmæssig art er karakteristiske ved, at han idelig gør opmærksom på sin vilje og evne til at gøre tingene billigere end andre. Det „er lykkedes ved indhentede billige tilbud og afsluttede heldige accorder“ at spare; „dog skal jeg ikke undlade ved deling af leverancen og ved forøvrigt i alle retninger at tilvejebringe den største konkurrence“ og lignende udtryk er det stadige omkvæd. Krieger, en af de nationalliberale koryfæer og også Meldahls gode ven, skal have sagt, at Meldahl var den dygtigste embedsmand, han havde truffet⁸). Vist er det, at Meldahl selv havde en lignende opfattelse og gerne gav udtryk for den. Hans ideal var, at arkitekten skal være „bygherrens mest ivrige tjener“ i alle retninger.

Ved siden af det administrative og forretningsmæssige synes Meldahl især at have interesseret sig for det tekniske. Mange spørgsmål må en arkitekt overlade særligt teknisk kyndige at afgøre. Man får indtryk af, at her var Meldahls egentlige element, han elskede kommissioner; kunne han få nogle mennesker til at træde sammen, følte han sig som fisken i vandet. Det lykkedes ham i de år, byggeriet varede, at få nedsat en halv snes kommissioner. Fremgangsmåden var hver gang den, at han tilrettelagde et spørgsmål omhyggeligt, gav sit eget forslag og indstillede til ministeriet, at de og de nærmere angivne personer burde danne en kommission til bedømmelse af den af ham selv foreslåede fremgangsmåde. Ministeriet fulgte ham altid. Derefter hagede Meldahl sig fast i kommissionen; trådte den ikke hurtigt nok sammen, anmodede han om selv at måtte sammenkalde den. Kommissionerne var næsten altid af Meldahls mening, hvad der måske ikke er så forunderligt. Der er dog eksempler på, at en kommissions flertal er gået imod Meldahl; men så havde han den udvej nogen tid derefter at indgive en mindretalsudtalelse som forslag direkte til komiteen og til ministeriet og få sin egen

mening igennem alligevel. Ved en sådan senere indstilling redede Meldahl slottet fra mellem fløjene at få brandmure, der skulle have raget $\frac{1}{2}$ alen op over kobberdækket. I alle tilfælde styrker kommissioner vældigt. Overfor angreb udefra havde Meldahl ofte det svar på rede hånd: det var ikke mig, det var en kommission af sagkyndige, der afgjorde sagen. De mænd, der oftest optrådte som gengangere i kommissionerne, var Worsaae, arkitekten J. D. Herholdt, arkitekturmaleren Heinrich Hansen, polyteknikeren professor Chr. G. Hummel og et par gange N. L. Høyen^o).

Byggeriets forberedelse.

Arbejdet på slottet begyndte i maj måned 1860. August Klein og tegneren Vold kom en af de første dage af maj kørende på en arbejdsvogn til Frederiksborg, hvor de blev indkvarteret i Portttårnet. Nogle dage senere kom Zwingmann, og i den følgende tid, og i de følgende år, kom midlertidig en række forskellige tegnere (H. C. Amberg, Søren Henrik Hoffmeyer, Granzow; Giovanni Møller, C. Lendorff, Bentzen, Frederik Vilsbeck, C. A. Berg, Leth). Tegnestuen var i portlængen, den tidligere portnerbolig. Det først forestående arbejde var en opmåling af ruinen, der foregik fra et let stillads. Navnlig havde de stående to kvistgavle og to store gavle, kirkens mod syd og Prinsessefløjens mod nord (ved Jægerbakkettårnet), afgørende betydning for genopførelsen af de nedstyrkede gavle. Til rekonstruktion af de små tagkviste fandt man en af de gamle nedstyrtet uskadt. Opmålingen foregik ved hjælp af 5-alens stokke, der stødtes mod hinanden; gesimser blev målt med krumpasser, og gavlene med snirklerne kvadreredes med kridt. August Klein synes at være den, der særlig havde med opmålingen at gøre og var selv udmærket tilfreds med resultatet. Desværre ved man ikke, hvor den er blevet af. De arbejdstegninger, der blev udarbejdede på grundlag af opmålingerne, indstillede Meldahl til udførelse 22. 12. 1860 med følgende sikre ord: „Det foreslåede er nøjagtige kopier af de eksisterende eller i brudstykkerne bestemt antydede former,

Model af trækonstruktionen i kirketårnet. På Frederiksborg Museet opbevares desuden modeller af spirene på kirketårnet, hjørnetårnene og trappetårnene samt af de tre store vindeltrapper, som blev fornyet. Et par af modellerne er signeret af billedskærer C. E. Wille, som også skar rekonstruktionen af orgelfacaden i slotskirken.

så at der i dette mit forslag ikke fremsættes noget, hvorom der kan være mindste tvivl, og at det således ikke trænger til yderligere bedømmelse af andre sagkyndige¹⁰). Meldahl har vel anskuet denne rekonstruktionsopgave som en ret mekanisk affære og har ikke engageret sig særlig i den.

Det første byggeprogram – slottets ydre og kirken – indebar

dog to store problemer: spirene og kirkerummets nordvæg med det store orgel.

Ganske vist var slottets ydermure stort set bevarede. Men kronen over bygningen, spirene på klokketårn, de to hjørnetårne og de tre trappetårne, var alle borte, kun klokketårnets fløjstang med krone og hest blev fundet uskadt. Her forelå en stor historisk-kunstnerisk opgave. Uden spirene formåede ingen at forestille sig slottet restaureret. Klein fortæller, og her må vi tillægge ham stor værdi som vidne, at tegningerne til de nye spirs former „udførtes af Zwingmann selv“, hvortil han føjer, at „der var næppe nogen, som kunne gøre det bedre end C. Zwingmann“. Som grundlag benyttedes et fotografi, hvor spiret på klokketårnet kun var en tomme højt. Selv om det blev forstørret, var og blev det en dårlig hjælp, også fordi tårnet var set så lavt nede fra. Tegninger i Thurahs Vitruvius blev her ligesom i forbindelse med rekonstruktionen af andre dele af slottet anset for temmelig ubrugelige. Til de mindre spir havde man en bedre hjælp i de malerier af Købke, som var malet til faderens villa. De var ret store og havde det fortrin, at deres synspunkt lå meget højt, over tagryggen. Selve de bærende trækonstruktioner synes Meldahl personlig at have arbejdet på¹¹). Det er muligt, man senere vil kunne konstatere nøjagtigt, hvad vi nu har en vag fornemmelse af, at den øverste lanterne på klokketårnets spir oprindelig var slankere. I så fald ville det være i genopbyggernes ånd at rette fejlen.

Orgelet og kirkerummets nordvæg var ikke en mindre vanskelig opgave; men Meldahl fandt også en dygtig mand til at løse den. Otte dage efter grevindens første gavetilbud overdrog han Vilhelm Klein, den omtalte August Kleins yngre broder, at give forslag til rekonstruktion af orgelvæggen. Heinrich Hansen, Meldahls nære ven, havde ønsket at få opgaven. Måske kan det være hastværket, som var årsag til, at det blev anderledes. Klein gik energisk igang med at skaffe sig kendskab til de malerier, hvor orgelet var at se (af Grodtschilling, Stroe, Zeuthen og Gertner),

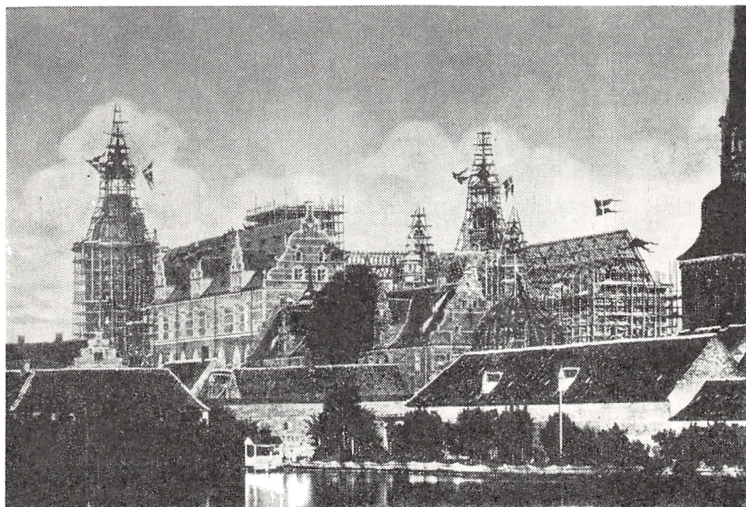
han studerede nøje andre kirkeinventargenstande fra samme tid (Roskilde domkirke, Holmens kirke og Kristiansstad kirke), og han studerede naturligvis de få rester, der var tilbage af det gamle. Derimod forbød Heinrich Hansen, at hans malerier blev brugt! Kleins projekt blev underkastet en kommissions gennemsyn, nemlig Worsaae og Høyen. De to erklærede at have søgt hjælp hos en særligt sagkyndig, åbenbart Heinrich Hansen. Kommissionens konklusion var, at den ikke kunne andet end erklære sig tilfreds, og at den fandt tegningen „værdig til at blive udført“. Underskrevet altså også af Høyen, 1861, et bevis på, at Høyens modstand mod genopførelsen var politisk og ikke kunsthistorisk-saglig bestemt, eller man kan sige: den var ikke alvorlig ment. Ellers kunne han ikke så kort efter sin kampagne skrive under på de ord. Kommissionen gav iøvrigt anvisning på udførelsen af en del detaljer, som Klein ikke havde fået fat på. Man var godt tilfreds med orgelets underdel, skønt den ikke før branden (som nu) var i indlagt træ, men med hvid og blå stuk. Man foreslog nogle ændringer, for at resultatet skulle blive „bedre“: udeladelse af figurerne foroven, sidefronterne af orgellet buede i stedet for med rette sider. Trods kommissionens ubestridelig store autoritet blev disse forslag ikke fulgt. Det er muligt, at det er Meldahl, der ville holde fast på opgavens historiske karakter. Men det kan meget vel være den unge Klein, der har stillet sig på bagbenene; han var jo ikke nogen tilfældig person, men en mand med ben i næsen, som hans senere karriere beviser. Han og Meldahl blev deres generations, europæernes, store arkitekter. Det kan måske have sin interesse at nævne, at Klein som tegnehjælp havde H. C. Amberg, der siden gjorde sig fordelagtig bemærket som en behersket restaurator af kirker.

Det fortælles, at Vilh. Klein udtrykkelig havde betinget sig at skulle arbejde som selvstændig arkitekt, ikke som tegner for Meldahl, og derfor blev rasende, da han genså sin tegning på Charlottenborgudstillingen 1863 forsynet med påtegning: „Bifaldet, F. Meldahl.“ Siden blev forholdet mellem de to aldrig godt,

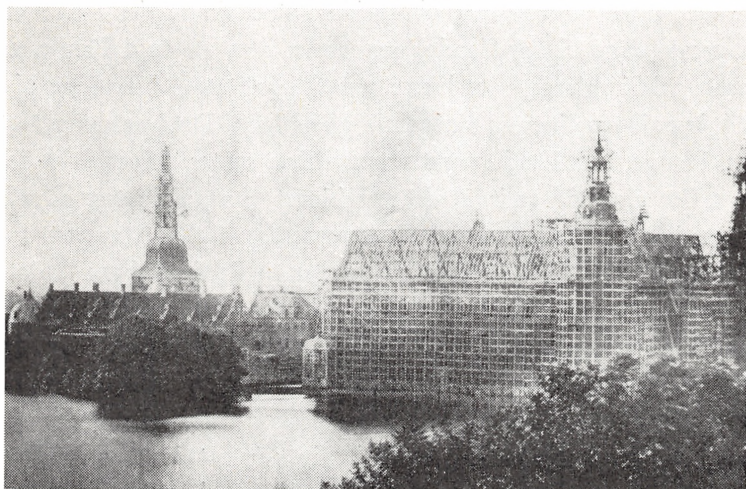
„min gamle hadefulde uven“ kalder Meldahl en halv snes år senere Klein, der modarbejdede Meldahl politisk¹²).

Slottets ydre.

På byggepladsen begyndte de første håndværkere 14. august 1860 med opførelsen af stilladser til kirkefløjen, 13. oktober blev de første bjælker til taget hejset op, og allerede den 24. kunne man holde rejsegilde på kirkefløjen. Frederik VII havde været herude 8. oktober for at se arbejdets gang, men rejsegildet ville han ikke deltage i, han var vred på komiteen; Trap fik dog lov til at være til stede som kongens repræsentant¹³). Der blev udbetalt dusører til 69 svende, 5 lærlinge og 17 håndlangere og serveret hvedebrød eller kage, men kun „billig vin“ til skålerne, for det var først det følgende år, den store fest for arbejderne skulle holdes. Der skete det uheld, at en tømrer fra en tagbjælke faldt ned midt på bordet mellem alle glassene og brækkede benet. Det tog sig ud som et dårligt varsel, men arbejdet gik nu sin slagne gang. I de tidlige forårsmåneder 1861 stod kirkefløjens ydre helt færdigt med 4 nye og 1 gammel kvist og med kobbertag. Da var der rejst stilladser omkring de andre to fløje, og der foregik store reparationsarbejder i kældrene. I juli 1861 begyndte spirene at rejse sig. Først Kongetårnets, så hjørnetårnenes og sidst Dronningetårnets. I august blev der lagt bjælkelag til etageadskillelser i Kongefløjen. Derefter fulgte Prinsessefløjen¹⁴). Den 6. oktober 1861, på Frederik VII's fødselsdag, blev det store rejsegilde for Konge- og Prinsessefløj holdt. Kransen blev hejst kl. 8 om morgenen, mens mange tilskuere fra byen var samlet i slotsgården; ceremonierne varede en timestid. Om eftermiddagen kl. 4 var der middag i Frederiksborg Forenings lokale med taler af Zwingmann, byfoged Arboe og amtmand Schulin, idet Meldahl ved 10–11 tiden om formiddagen var rejst til København for at fortælle kongen om rejsegildets forløb. Samme dag fik han ridderkorset. Sølvvarefabrikant Christesen, som havde reparationsarbejderne på sølvgenstandene i kirken, lod slå en medalje

Frederiksborg slot set fra vest, fotograferet på dagen for det store rejsegilde 6. oktober 1861. Kobbertækningen af de mindre tårne er stort set færdig, derimod mangler kirketårnets spir ganske. På den forreste ø ses Frederik II's vestre tårn, som står uden blytag. Fornyelsen af dette blytag er naturligvis ikke forårsaget af branden.

Slottet set fra øst 6. oktober 1861. Fotografierne skyldes hoffotograf Rudolph Striegler, København. – I den ydre slotsgård ligger store stabler materiel, hvorimod jo Neptunspringvandet mangler; det blev først opsat 1886–88.

til minde om rejsegildet; den blev færdig i løbet af det følgende forår. Kongen havde lovet at betale gildet, men da det kom til stykket, kunne man ikke få ham til at rykke ud med pengene, eller var det grevinden, som ikke ville? Meldahl fortæller, at først da han kom med en antydning om, at så blev det nok Holmblad, der måtte punge ud, kom pengene fra kongen¹⁵).

På rejsegildedagen 1861 var kongetårnets spir allerede kobbertækket, og Prinsessefløjens sydgavl var under opmuring. Sandstensarbejdet på ydermurene blev færdigt i løbet af sommeren 1862; karnappen over Prinsessefløjens kældernedgang nord for fløjens trappetårn blev fjernet om efteråret. Man kunne nu nedtage alle stilladser undtagen til karnapperne på nordfaçaden, der først blev færdige 1863. 29. august 1862 begyndte rejsningen af klokketårnets spir, lørdag den 20. september blev fløjen med hest, krone og kugler opsat smykket med flag og krans, og byen var for tredje og sidste gang flagsmykket i anledning af rejsegilde på Frederiksborg. Festen holdtes øverst i tårnet, hvorfra der var en pragtfuld udsigt i det smukke efterårsvej.

Da spiret var blevet kobbertækket, stod slottet der igen som i gamle dage, forbløffende, genopstået som en fugl Fønix af asken; da kuglerne, som bærer spiret, i juli 1863 blev forgyldt, fik bygningen ligesom sin gamle glans igen. Det var nu rart at se. Mange, som havde været vrangvillige, syntes alligevel, at det var flot gjort og godt, at det var blevet gjort. Folk tog på udflugt hertil for at se på det. En sommerdag 1863, 9. august, fik Holmblad fru Heiberg med på en tur til Frederiksborg. „Slottet står nu virkelig helt og holdent, hvad det ydre angår, som i gamle dage, spejlende sig i vandet, stolt af sine tårne og sin øvrige skønhed. Stenen som det nu er bygget op af, forekommer mig forresten lysere, så det hele slot gør et mindre rødt indtryk . . . jeg bebrejdede i stilhed mig selv, at jeg i sin tid af forbitrelse mod personer afholdt mig fra at yde min lille skærv til det store værk.“ Fru Heiberg følte det næsten som Nemesis, der ramte hende, da hun blev udsat for, at „madammen“ sad i

amtmandsfløjens stueetage og kiggede ud på hende. Inde i huset blev man mødt af „det uhyggelige syn som slottets indre frembød. At se de rå nøgne sten overalt i stedet for kunstværker“ var nedslående. Hun spurgte sig, om hun mon nogensinde fik det indre at se færdigt, men tvivlede: grevinden havde nok andre planer med pengene!

Sommeren 1864 var selveste H. C. Andersen på Frederiksborg; han fortæller i sin dagbog: „Vi gik nu om til Jægerbakken og så på slottet der stod som uforandret i sin helhed, murene skuffende de gamle, men middelalderens, mindernes poesi brændte ud der“.

Disse to udtalelser af fru Heiberg og H. C. Andersen viser os, at den populære, men helt usande opfattelse af Frederiksborg som nybygget allerede var dannet; komiteen har måske selv en del skyld deri, fordi den anvendte ordet „genopførelse“ i sit navn. De mure, som forekommer fru Heiberg bygget af lysere sten end de gamle, og som H. C. Andersen synes skuffende ligner de gamle, det *er* jo de gamle mure, arrede og flikkede, mere levende end mangan bygning, der har undgået brand, men som i stedet er blevet trimmet og afrettet af hårde restauratorer¹⁶).

Kirken.

Imens det ydre rejste sig, var der hele tiden foregået store arbejder inde i kirken. Her var for det første inventaret stort set reddet og skulle blot repareres, dog var den nordligste kirkestol ødelagt og måtte fornyes. Meldahl fortæller, at da tegneren til dekupørarbejdet ikke kunne finde et motiv, der var fantastisk nok, tog han et fastelavnsris, der tilfældigt var for hånden, og stillede det op¹⁷). Det må imidlertid heller ikke have været tilstrækkelig fantastisk, for de ny stole er bestemt mere friserede end de gamle.

Kirkerummet stod i hovedsagen tilbage efter branden, bortset fra den ødelagte nordvæg. Aug. Klein bruger ligefrem det udtryk, at restaureringen af kirken var forholdsvis let. Man har følt sig

på sikker grund, og tanken var, at kirkens indre skulle gøres færdig først – oprindeligt sagde man i 1862 – og først derefter skulle spirene rejses¹⁸). Der viste sig dog adskillige vanskeligheder, nemlig med hvælvingerne.

Det er i virkeligheden ikke så let at sige, hvordan hvælvingerne stod efter branden. De omtales vidt forskelligt, lige fra at de næsten alle var tilbage og til at de alle var styrtet ned. Man må vistnok forstå det sådan, at alle de små hvælvinger over omgangen var ubeskadigede, mens de to sydligste hvælvinger i hovedskibet stod tilbage. Af dem var den sydligste af træ og stuk (nu af sandsten som de øvrige). Hvælvingerne var tildels styrtet ned i små partier de nærmeste dage efter branden. 28. december skrev Worsaae: „I kirken er der uheldigvis styrtet endnu en hvælving ned foran alteret. Men der er dog så meget tilbage, at hvis det bliver stående, ville det være en stor skam ikke at restaurere det igen“. Premierløjtnant Berregaard skrev, at der efter stormen, som væltede to kvistgavle, der ødelagde hvælvingerne, endnu stod een bue, og i første omgang er der ved reparationsarbejdet tale om nedtagelse og opsætning af een hvælving. Det må nok være den sydligste af stenhvælvingerne, den lige over alteret. Senere taler Meldahl om, at han måtte lade alle hvælvingerne sætte om, hvilket antagelig vil sige, at også alle de små hvælvinger over omgangen måtte ordnes. Hertil bemærkede Meldahl, at der var benyttet alt af det gamle, der overhovedet kunne anvendes. Men det tog tid, og sandstensarbejdet, der skulle have været fuldført 1862, blev først færdigt til opsætning i slutningen af dette år¹⁹).

Til udførelsen af sandstensarbejdet i kirken blev der fra Køløn indkaldt en stenhugger, eller billedhugger, „sculpteur de Cologne“ kalder han sig, ved navn Stammel. Han og hans svende optrådte i den lille by som repræsentanter fra den store verden. Han lavede en model af hvælvingerne i $\frac{1}{12}$ størrelse, som Hillerødanerne i august 1863 fik lejlighed til at beundre på Sophienlyst i Nyhusene, hvor han boede, hvorefter han 31. august tog

ind på Christiansborg og overrakte den til Frederik VII. Da han og hans landsmænd fra Rhinland et par uger efter rejste til Amerika, sagde han byen og særlig byfoged Arboe flot farvel helt på amerikansk maner i en helsides-annonce i Frederiksborg Amtstidende med store, fede typer, et chokerende syn i den ensformige avis, en større gestus end byen var vant til²⁰).

Der var kommet glas i kirkevinduerne 1862. Derefter fulgte marmor- og alabastarbejdet, maler- og forgylderarbejdet²¹). Orgelet var færdigt fra orgelbygger Marcussens side og stod på en sidegang i Frue kirke, indtil det november 1863 blev hentet herop. Januar 1864 fjernedes de sidste indre stilladser i kirken. Den følgende måned blev kongestolen efter afsluttet istandsættelse opsat, og kirkestolene blev sat ind, noget senere kom alter og prædikestol. 25. juni 1864 blev det nye orgel prøvet af Hartmann og Gade.

En måned senere, onsdag den 27. juli, var det, at H. C. Andersen som før omtalt besøgte slottet. I dagbogen fortæller han: „Vi gik over på slottet til conducteur Amberg der er her fra professor Meldal, og vilde ved ham see kirken, han var gået at spadsere, en billedhugger Petersen (?) førte os da over, nu kom Amberg der havde fra sin spadseregang [seet os] styre til slottet og derfor vendt om, han åbnede for os alteret, førte os op i gallerierne. Kirken står nu som uforandret men afpudset, i guld og brogede farver. Man må ikke see figurerne nærved, indtrykket af det hele er det man omfatter. Malerierne på eet nær, der var ødelagt af branden, hang her.“ Også byens befolkning, der jo havde en virkelig levende erindring om kirkerummets udseende før branden, blev ifølge Frederiksborg Amtstidende glædelig overrasket over, hvordan kirken nu strålede i guld og glimrende farver; før, hedder det, var meget af decorationen skjult af smuds eller overhvidtning og kirkestolenes farvede indlægninger dækket af fernis.

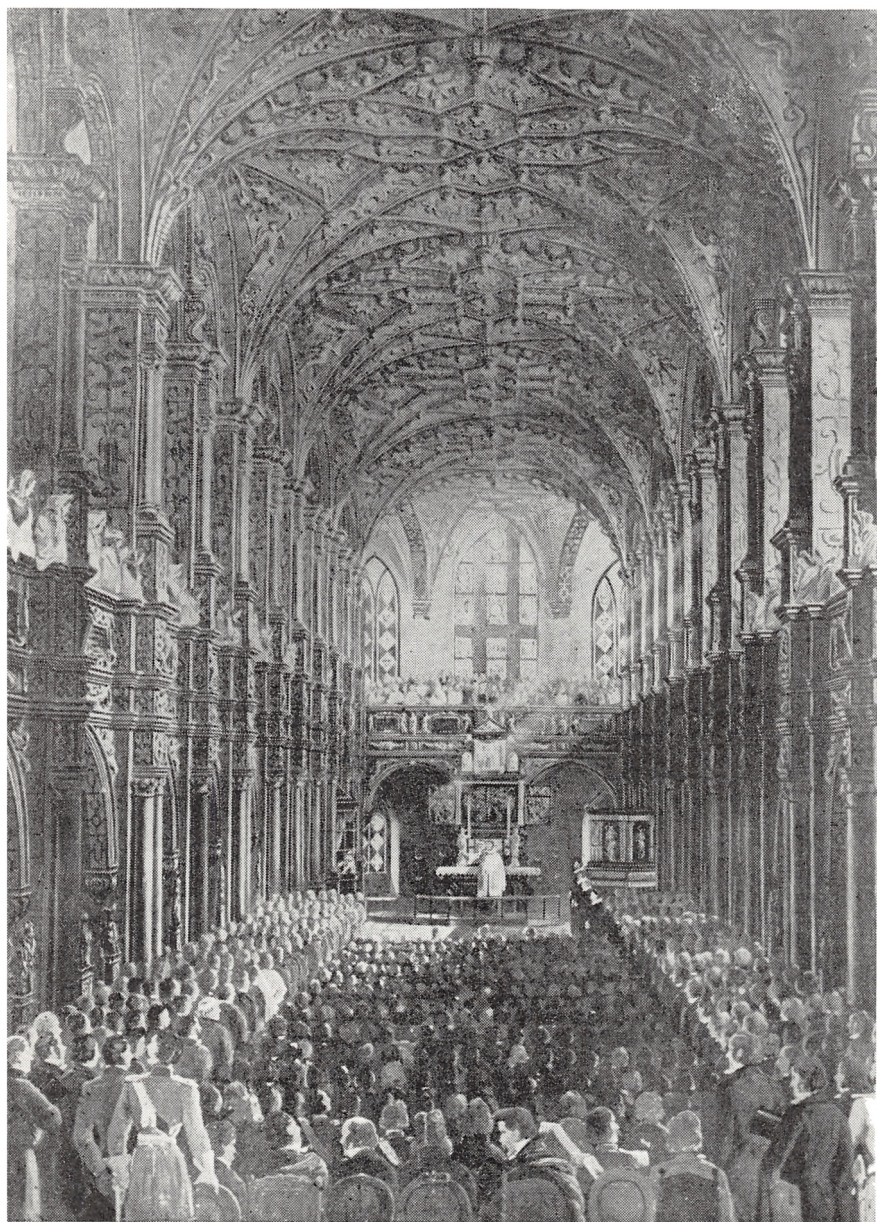
Malerierne var blevet restaurerede. Et af dem havde man, som nævnt af H. C. Andersen, ikke kunnet anvende, af hvilken grund

et nyt var blevet bestilt hos Jørgen Roed. Det kunne imidlertid ikke blive færdigt før ind i det følgende år; der manglede ligeledes nogle fliser, som ikke kunne fremskaffes. Men den 13. juli kom biskop Martensen herop for at se på kirken, nu kunne man ikke vente længere²²).

Det kan nemlig ikke nægtes, at der havde været betydelig surhed i byen over, at kirken blev så sent færdig. I den lokale presse blev der gentagne gange kværuleret over langsommeligheden. Ikke mindst blev det galt, da pastor Hostrup november 1862 kom hertil, og tilstrømningen til gudstjenesterne steg mærkbart. Konseilsalen var alt for lille, halvdelen af kirkegængerne måtte gå igen, hedder det, og adgangen ad den snævre vindeltrappe (i stuen vest for porten) var meget ubekvem og skabte utålelig trængsel²³).

Et par genstande, som en kirke må have, før den kan kaldes færdig, må nævnes. Den 1. april 1863 var den store klokke kommet fra Anker Heegaard i Frederiksværk (hvorfra også kobberet var leveret), og i september kom de fire mindre. Ophejsningen udenpå tårnet blev højlig beundret af lokale tilskuere. På kongens fødselsdag 6. oktober kunne Meldahl lade Klokkerne lyde et øjeblik; han sendte et lykønskningstelegram til kongen om det og modtog et takketelegram „velvilligst“ fra Frederik VII. Denne forhastede indvielse af klokkerne – klokkestolen var endnu ikke brugbar til almindelig ringning – indbragte ham voldsom kritik, da Frederik VII døde en månedstid senere, og klokkerne som de eneste i landet ikke kunne ringe. Den lokale avis lod læserbrevsprotester trykke med spærrede typer; amtmanden indberettede opbragt til den rette kirkeværge, finansministeriet, at slotsforvalter og konduktør pure havde nægtet at lade ringe

Slotskirkens indvielse 28. august 1864. Foran alteret står biskop Martensen, i den lukkede kirkestol til venstre for alteret kan man med lidt god vilje skimte kongen, Christian IX. Maleriet kendes kun fra et fotografi af Budtz Müller. Det var udført af to unge kunstnere Niels Bredal og Søren Simonsen, og måske var det dette maleri, der tjente som forlæg for det træsnit, der allerede 17. september blev bragt i *The Illustrated London News*.

uden Meldahls udtrykkelige tilladelse, skønt alle jo havde hørt, at klokkerne kunne ringe. Men det nyttede ikke, der var forskel på at lade et par tømmervende ringe et par minutter og at lade 8 bønderkarle ringe flere timer hver dag. Meldahls svar herom er frygtelig hvast: amtmanden er ganske usagkyndig og mere end det, han fordrejer åbenlyst de oplysninger, han har indhentet, nemlig telegramudskrifter fra telegrafstationen. Ringningen kunne begynde 17. december²⁴).

Kirkeuret blev færdigt om ved samme tid. Dets slag skete ved de nævnte klokker. En kommission på tre mand, bl. a. Hummel og komponisten Hartmann, var herude 12. marts 1864. Endnu da var det en hel rejse, med frokost i Holte på udturen, middagsmad i Hillerød, og aftensmad i Holte på hjemturen. Uret blev godkendt. Meldahl var den eneste, der havde noget at indvende; han syntes, en af klokkerne ikke lød, som den skulle. Hartmann kunne ikke høre noget galt²⁵).

Den 28. august 1864, mens alle levede under indtryk af krigen og nederlaget, blev endelig kirken indviet af biskop Martensen, med prædiken af pastor Hostrup, under overværelse af den kongelige familie, hvoriblandt man lagde mærke til den purunge prinsesse Dagmar, der en sidste gang, 16 år gammel, en måned før sin forlovelse optrådte „endnu påklædt som en lille uvoksen pige med rund hat“. Meldahl var ikke inviteret, fortæller han. Han blev Dannebrogsmænd, det samme blev Holmblad og Broberg; Heinrich Hansen blev professor²⁶).

Kirkeindvielsen var så stor en dag, fordi slottet jo nu var rigtigt i brug igen og ikke mere blot en ruïn og en byggeplads.

Det allersidste blev bragt i orden i kirken, da Hostrup højtideligt gennem provst, biskop og kultusministerium indsendte ansøgning om at måtte rykke døbefonten frem foran alteret. Da Meldahl blev spurgt, svarede han tørt, at det begreb han ikke vanskeligheden ved, da han og Hostrup i fællesskab havde stillet den, hvor den stod. Endelig blev 1868 Compenius-orgelet flyttet hertil fra Frederiksberg slotskirke²⁷).

Hvælvinger. Trapper.

Et par ikke helt ubetydelige arbejder var endnu igang og blev først færdige i årene 1865–67. Der blev opsat hvælvinger i Prinsessefløjens stueetage; herved forsvandt en række 20 tommers søjler, en af de få virkelig beklagelige ting, der skete. Samtidig indsattes vinduerne, med små blyindfattede ruder af hvidt brantsk glas, hvis særlige indad-åbnende konstruktion Meldahl var stolt af. Trapperne stod endnu til dels efter branden; mens der en dag kort efter var folk oppe i Riddersalen, styrtede Prinsesse-trappen ned med et brag. Konge- og Dronningetrapperne stod nogenlunde, men var ubrugelige. Disse tre havde manglet i denne årrække, hvor al trafik gik ad løbebroer fra etage til etage. Nu blev de fornyede²⁸). Trapperne i kirketårnet og de små vindeltrapper i hjørnetårnene er de gamle.

Til disse arbejder måtte staten træde til med penge. Den havde i marts 1860 bevilget 50.000 rdl. til den indre restaurering af kirken. Nu fulgte nogle bevillinger, som bragte statens samlede bidrag op på ca. 150.000 rdl. (300.000 kr.) eller omtrent halvt så meget som indsamlingen gav. Efter 1. 4. 1865 var Meldahl ikke mere særlig bygningsinspektør for Frederiksborgs genopførelse, men havde overtaget Friis' embede som bygningsinspektør for Kronborg, Fredensborg og Frederiksborg med en betydelig ringere løn men til gengæld med 3% honorar for udførte arbejder. Ministeriet konstaterede senere, at for de her sidst omtalte arbejder i 1866–67 hævdede han aldrig det ham tilkommende honorar, et træk der hører med til mandens karakteristik²⁹).

Endnu et par ting stod tilbage af den oprindelige plan, men de kom til at vente et par år; der foregik i årene 1868 og 1869 ingen byggearbejder.

Slot og by. Slottets udbygninger.

Frederiksborg omfatter et helt kompleks af bygninger i tilknytning til hovedslottet, og omkring det igen ligger den lille

by, der skylder slottet sin eksistens. Nu var bebyggelsen så stor (Hillerød + slotssognet havde da 4000 indbyggere), at slottet næsten kan siges at skyldte den sin genopførelse. Hensynet til kirken, som staten vel ingenlunde havde pligt til at forsyne byen med, spillede alligevel så stor en rolle, at staten vanskeligt kunne undslå sig for at bygge. På den anden side var byen ikke større, end at byggeriet, hvis gennemførelse næsten var en livsbetingelse for den, måtte få mange slags indflydelse i dens liv. Det var i første række Meldahl, der kom til at bestemme, hvad der skulle ske.

Meldahl var utvivlsomt en hård, ja man sagde hensynsløs og brutal mand. Det skal vel ikke gøres værre end det var; sagen er jo den, at han gerne selv ville opfattes som en stærk mand, der fik noget til at ske, som herskeren, der bøjede andres vilje under sin³⁰). Når man blader i akterne, hvor det mest er økonomiske spørgsmål, der ligger for, får man et stærkt indtryk af hans energi, initiativrigdom, beslutsomhed og hans aldrig hvilende interesse for slottets tarv.

Et par karakteristiske eksempler kan nævnes. Kort efter byggeriets begyndelse havde portneren et sammenstød med Zwingmann. Da Meldahl hørte om det, fyrede han på stående fod portneren, hvilken „noget inhumane“ behandling vakte en vis uro i ministeriet. Meget mod slotsforvalter Gyllichs vilje fik Meldahl nedlagt og afskaffet materialstalden, som havde haft hest og kusk, og slotsforvalterens administration af pengene til renholdelse af slotsområdet greb han ind i for at spare. Allerede 10. 10. 1860 fik Meldahl bragt orden i omvisningen af publikum i ruinen. Iøvrigt synes samarbejdet med Gyllich efterhånden at være gået fortræffeligt. Meldahl overvågede nøje de mange auktioner over gammelt materiel, som i årenes løb afholdtes på Hillerød rådstue, i slotsgården eller på Slotsholmen i København, og bød selv op, hvis han ikke syntes, der blev givet tilstrækkelig gode priser. Da Zwingmann 1. 1. 1863 rejste, fik Meldahl hans betydelige gage overført til kontorholdskontoen; Aug. Klein,

Slottet set omtrent fra syd. Fotografiet er optaget af J. Henschel før branden, og det at man havde et fotografi som dette var i virkeligheden temmelig afgørende for rekonstruktionen af kirketårnet.

der rykkede op og virkede som konduktør, fik ikke titlen og måtte nøjes med et ubetydeligt gagepålæg.

Da kirken var færdig, indstillede Meldahl, at bådehold i søen af sikkerhedsgrunde blev forbudt. Da det ikke kunne gennemføres, foreslog han prompte, at man i det mindste burde tage en afgift af bådene. Der kom enkelte sager med folk, der hævdede at have krav på leveringer eller arbejde på slottet. Meldahl så skævt til disse småfordringer, der forekom ham at tyde på,

at man havde udnyttet slottet. „Det er en værre møgbunke at rode op i“, slottet har været „en stor malkeko for hele Hillerød“, skrev han til sine venner, til ministeriet mere poetisk: man har i Hillerød vænnet sig „at suge honning af den nærværende plante“³¹).

Der skete også ting, som berørte større dele af byen. Slotssøen skulle tømmes, da fundamenterne skulle udfuges med cement. Meldahl ville straks igang efteråret 1860, og kommunalbestyrelsen indvilgede. Men så kom beboerne: ejere af 3 brændevinsbrænderier, 1 hørberedningsanstalt, 1 uldspinderi, 1 klædefabrik, 1 badeetablissement og 5 maltgørerier klagede deres nød; deres virksomheder var helt afhængige af vand fra søen. Kunne det ikke vente til foråret. For mig gerne, svarede Meddahl, og søen blev tømt i løbet af april og maj 1861, så man kunne gå tørt omkring hele slottet og bl. a. opsamle materialer til en værdi af 7–800 rdl. Men allerede i slutningen af juni indløb der en ansøgning fra byen, om ikke nok der måtte komme vand i søen igen, da „uddunstningerne fra mudderet i denne varme årstid ikke kan andet end være skadelig for sundheden“. Forstråd Teisner, der stod for tømningen, måtte svare, at man godt kunne begynde fyldningen, men vand kom der ikke før i løbet af en vinter; og han undlod ikke at bemærke, at man kunne bare have lyttet til, hvad Meldahl havde sagt³²).

Den 20. januar 1861 besøgte Frederik VII Frederiksborg; Meldahl forklarede ham da, at det ikke var til at have landevejstrafikken på amtsvejen fra Helsingør–Fredensborg ind over slotspladsen, hvor de store lagre af materialer lå. Kongen gik sporenstregs hjem og skrev til sin finansminister, at denne passage skulle spærres, hvilket skete 25. februar. Stor opstandelse i byen, og ikke mindre i ministeriet, der blev overrumplet af den ukorrekte forretningsgang. Meldahl undskyldte sig med, at det var blot af tjenstiver, han havde benyttet denne lejlighed. Trafikken blev midlertidigt ved Kongekilden ledet hen forbi Badstuen til Nyhuse. I byen blev man for alvor bange, da der 2. oktober kom

et kgl. reskript, som viste, at spærringen skulle være varig, fordi „det er ikke passende, at en landevej passerer igennem gården til vort residensslot“. Der blev derefter forhandlet om forskellige muligheder: at udbygge den midlertidige vej, at anlægge en ny fra Tyskerhus (ved Helsingevejen) til Nyhuse, altså en omfartsvej, eller at føre vejen gennem Møntporten, men til højre mellem Fadeburslængen og amtmandsboligen over Rødebro, sådan som den nu er. Sagen trak i langdrag, navnlig vist fordi indenrigsministeren gjorde vanskeligheder med pengene; denne minister var Orla Lehmann. I byen arbejdede stærke kræfter for at få den gamle vej igen eller dog den nuværende vejføring, og der blev kæmpeskandale i den anledning, fordi byfogeden i en indstilling kom med en ubesindig bemærkning, som af borgerrepræsentationens formand købmand Carl Møller blev følt som en insinuation, fordi han havde forretning lige ved den gamle vejs udløb i Slotsgade – og det var jo netop sagen³³).

Vejen blev da bestemt til at få sit nuværende forløb. Det førte mere med sig, som fik betydning for slottet i det hele, idet man måtte rive et halvtagshus ned for at få passage, hvilket skete i maj 1863; men pladsen var meget snæver, og Meldahl foreslog da at nedrive et udhus ved „den forrige amtmandsbolig“. Worsaae blev spurgt, og han svarede energisk, at det måtte hellere end gerne ske. Det var ganske vist her, det statelige Juciceerhus havde ligget, men det var forlængst omdannet og forsvundet. Ja, det ville være gavnligt, om noget mere kunne rives ned, f. eks. de skæmmende udhuse bag Kancellifløjen. Meldahl fik omgående et par småskure bag den nuværende maskinstue bort. Men først da amtmand Schulin sommeren 1864 søgte om den nødvendige udvidelse af vejen, blev nedrivningen til noget. Worsaae ønskede dog, at der blev udfærdiget tegninger af det der skulle nedrives. Disse tegninger blev indleveret 5. 12. 1864 sammen med en beskrivelse; således skulle også eftertiden være sat i stand til at kontrollere datidens sagkyndige. Men nu er tegningerne væk, man kan ikke finde dem i rigsarkivet; de er taget

ud af sagen, antagelig for at få dem særlig omhyggeligt opbevaret. Sammen med dette hus blev tre andre bygninger, der dannede en lukket gård bag amtmandsfløjen, nedrevet³⁴).

Allerede 1862 var en bygning, der lå foran Frederik IIs vestre tårn, fjernet. 1864 blev to skansekarleboliger brudt ned. Ved slotsforvalterskiftet 1872 forsvandt bag Kancellifløjen et stort kompleks af udbygninger med kontor, stalde, lade og svinesti. 1873 blev Islænderstalden ved Frederik IIs østre tårn og „galehuset“ på samme slots-ø solgt til nedrivning. 1875 tog man kvistene på staldbygningen, ud mod staldgaden, ned, og endelig skete der i 1880 en oprydning i virvaret af bygninger omkring byporten. Dette skete som resultat af et kommissionsarbejde, hvor Worsaae var hovedmanden. Der blev fjernet fire bygninger, bl. a. det gamle sprøjtehus ved sydgavlen af Kongestalden, som Meldahl havde foreslået bevaret. Det var unødvendigt nu, da man indrettede det gamle køkken i Kancellifløjen til maskinstue til pumpeværkerne³⁵). Gennem disse år blev der i alt revet en snes større og mindre bygninger ned; efter nogle slette kort at dømme er ca. 12–1400 kvadratmeter bebygget areal blevet lagt frit derved. Worsaaes tanke var, at det gamle, det historisk berettigede, d. v. s. fortrinsvis kun det, der stammede fra 17. årh., skulle fremtræde som et hele, uskæmmet af senere tilbygninger. For Meldahl var hensigten først og fremmest, at hele slotskomplekset skulle restaureres; lidt efter lidt gennemførte han i de samme år hovedreparationer af alle de tre øers vigtigere bygninger³⁶). Men disse arbejder vedrørte egentlig ikke genopførelsen, de betaltes af staten på den sædvanlige hovedreparationskonto. Og inden vi vender tilbage til byggearbejdet og gør de administrative forhold og finansieringsforholdene endnu mere indviklede, må denne side af byggesagen betragtes lidt nøjere, så man kan se, hvordan det hele var foregået.

Overopsynet med byggeriet.

Indsamlingskomiteen var i sin tid nedsat af kongen for at samle penge ind. Den måtte træffe aftale med finansministeriet, hvorunder de kgl. slotte hørte, om den videre ordning, som blev, at pengene indbetaltes til finansministeriet, der alene kunne anvise til udbetaling. Til gengæld fik komiteen alle tegninger og overslag til godkendelse, før ministeriet approberede, d. v. s. godkendte til udførelse. Den aftale blev nøje overholdt; et af de første år glemte ministeriet en gang at høre komiteen og modtog straks indsigelse³⁷). Det gentog sig vist aldrig. En avis, der jævnlig var ude efter genopførelsen, gik til angreb på finansministeriets forhold til byggeriet ved at erklære, at det var underligt, at det kunne tillade sig at udnævne arkitekt, når dog komiteen alene rådede for pengene. Da man forklarede sammenhængen, gik den straks over på den modsatte front og angreb komiteen for at tiltage sig en myndighed, kongen ikke havde tiltænkt den³⁸). Af indbydelsen til at give bidrag ser man ganske rigtigt, at den havde stillet sig en mere omfattende opgave, som også forklarer dens nidkærhed. Der står: „Sålænge kirken, kirkefløjen og i det hele slottets ydre er under bygning, vil komiteen ved afgivelse af de summer, som måtte blive den tilstillede, anse det for sin ufravigelige pligt, efter indhentet allerhøjeste sanktion og efter forhandling med finansministeriet som den autoritet, under hvis ansvar slottets genopførelse nærmest vil blive ledet, at drage omsorg for, at istandsættelsen allevegne sker i den nøjeste overensstemmelse med det oprindelige, og at der følgende ikke i nogen henseende gøres brud på den gamle stil“.

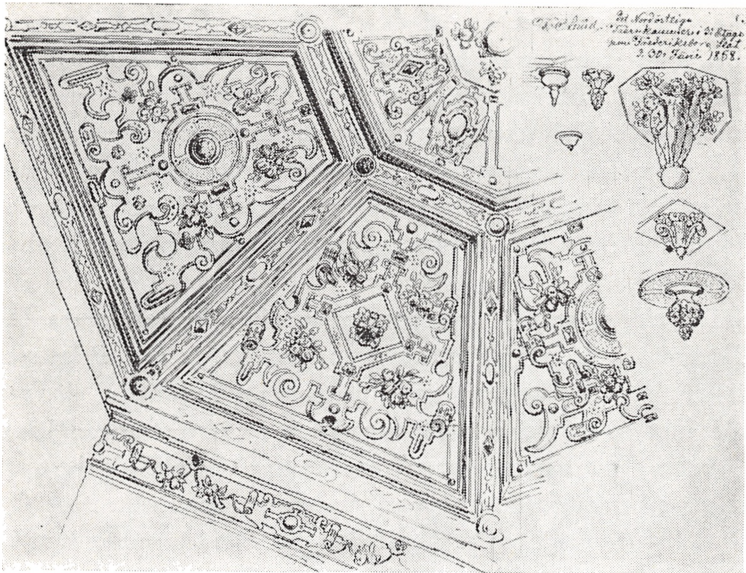
Det er Worsaaes røst, der lyder i de ord, og det i begge hovedpunkterne. Straks ved åbningen af komiteens første møde havde Worsaae ønsket ført til protokols, at det var finansministeriet, der byggede. Meningen er: det er ikke kongen (og grevinden) vi samler ind til. Og for det andet: det er Christian IVs slot, der skal genskabes. Den „gamle stil“ må ikke brydes. Og for den opgave gik Worsaae ind med hele sin energi og myndighed. Det

kan ikke have været andre end ham, der gennemgik tegninger og forslag; til tider hører vi, at han rejste herop, og som han selv siger overbeviste sig om tegningernes fuldkomne nøjagtighed og pålidelighed³⁹).

1860'erne hører til de mest begivenhedsrige år i danske restaureringers historie; de to største restaureringer man har foretaget herhjemme blev da udført, Viborg domkirke og Frederiksborg. Mens eftertidens fordømmelse af Viborg domkirkes restaurering er komplet og enstemmig, er der noget forbløffende ved at se, at Frederiksborg altid er blevet overordentlig gunstig bedømt, til trods for de hadske angreb, Meldahls øvrige virksomhed (også på Frederiksborg) blev udsat for.

Vi tør næppe give Worsaae æren derfor, i hvert fald ikke alene. Han var måske mere forsigtig – at han blev det senere er givet – end Høyen, der stod for Viborg. Men det er endnu de samme betragtninger: den gamle stil, der skal fremtræde så rent og smukt som muligt, det meget farlige princip, der i sin idealisme kan sætte så meget overstyr.

Meldahl har dog måske lidt af æren. Man kan nævne sådan en lille ting, som Meldahl selv udtrykkelig gør opmærksom på, at han lavede dobbelte stilladser for ikke at hugge huller i muren, hvilket kunne være en vanskelighed; man oplevede da også en gang, at et stykke af Kongefløjens stillads styrtede i søen⁴⁰). Man roser altid Meldahl for hans praktiske sans, hans evne til at skære igennem. Er det ikke det, der sker her; det er jo netop sagen, at man først og fremmest må respektere det, der står, selve den bygning eller ruin, som foreligger. Ikke at Meldahl elskede ruiner, tværtimod, selv Akropolis virkede nedstemmende på ham, fordi det var en ruin. Han vil ikke konservere som ruin, han vil bevare et brugeligt hus og gøre det solidt. Frederiksborg skulle ikke bevares som en kunstgenstand, det mente man i almindelighed ikke, slottet var ædelt nok til, det var jo ikke efter reglerne. Det var som historisk monument, det var enestående værdifuldt.

Et parti af loftet i et værelse på 2. sal i Jægerbakkedårnet, tegnet af F. C. Lund 30. juni 1858. Af stuklofterne fra Christian IVs tid var der kun bevaret få, og af dem er iøvrigt et par bevaret i Jægerbakke- og Mønttårnets stueetage; de er udført i denne stil.

Naturligvis blev murene genstand for reparation, forvitrede sten hugget ud og nye indsat. Den eneste systematiske fornyelse, der skete, var dog, at øverste gesims og to murstensskifter blev lagt om; i det hele brugtes 50.000 ny 3 tommers sten. Værre gik det naturligvis med sandstenen, heraf brugtes 10.000 kubikfod; der blev hugget snesevis af nye hoveder, bl. a. Meldahls eget, og nogen blev lavet af cement.

Man var ivrig for at udføre fornyelserne, så de stemmede overens med det gamle. For at bevare modeller skred Meldahl endog en tid til at standse salget af småstumper af smeltet metal og brændt træ til billedhugger Jahn og kunstdrejer Voigt, som lavede souvenirs af dem. Udleveringen af disse stumper var også faldet kongen for brystet, da han havde læst derom i „Flyveposten“, men han var blevet beroliget, da han fik at vide, hvilke

ubetydelige småstumper det drejede sig om. Det kan her nævnes, at Meldahl var opmærksom på de farver, sandstenen havde haft. Klein fortæller om en trekant på Prinsessefløjen, der var blå, hovedet kødfarvet og rundstavene forgyldte. Meldahl foreslog at undlade en forgyldning af økonomiske grunde; den kunne jo altid foretages senere⁴¹). Hvis det i dag vil være muligt at konstatere, hvor der har været guld, kunne man jo give sig til at forgyldte op.

Det, der skete, var i hovedsagen, at ruinen konserveredes. Da det f. eks. blev overvejet, om man ikke skulle rive Prinsessefløjens østfacade helt ned, ja måske hele Prinsessefløjen, der var gået ud af forbindelse med Kongefløjen, facaden mod søen hang (hænger) 12 tommer ud foroven, satte Meldahl sig bestemt imod: arbejdet var uforment; skaden var gammel, måske fra 17. årh., og bygningen stod godt nok. Om det har oprørt ham af historiske grunde, ved vi ikke. Men han ville ikke bruge pengene til det, og pengemangelen har nok afgjort mange ting ved arbejdets udførelse. Noget tilsvarende gælder spørgsmålet om jernkonstruktioner. I de tekniske kommissioner, Meldahl fik sat i sving, havde Hummel en vis forkærlighed for jernkonstruktioner. Han bøjede sig imidlertid for økonomien, som Meldahl førte kraftigt i marken: trækonstruktionerne var kun halvt så dyre. Der var tale om jern i spirene, jern mellem kirke og riddersal (der kom nogle jernribber til støtte for hvælvingerne) og om en jernsøjle midt i Rosen i stedet for den oprindelige, sorte søjle, som Meldahl var så glad over at have fundet i amtmandens port. Den var lagt derover, da Rosen var blevet gjort kortere. I det sidste tilfælde fastholdt Hummel jernet og Meldahl måtte senere gennemføre sin marmorsøjle ved med støtte af Herholdt og Heinrich Hansen at indstille imod kommissionens flertal⁴²). Mon ikke man i dag ville have betakket sig for at have huset fyldt med en umådelig tung, gammeldags jernkonstruktion.

Frederiksborglotteriet. Bedestolen.

Byggeriet kom i gang igen efter denne pause 1868–69, og dermed hænger det sådan sammen.

I 1860 havde nogle kunstnere og forretningsmænd dannet en forening, der fik bevilling til at bortlodde kunstindustrielle genstande. Forretningsmændene tog den økonomiske risiko, kunstnerne gjorde det til en kulturel bestræbelse, hvis formål var at bringe kunst og håndværk i nært samarbejde. Overskuddet skulle tilfalde Frederiksborg. Allerede fra begyndelsen var det tanken i naturlig forlængelse af lotteriets formål og virksomhed, at man skulle interessere sig for slottets indre. Det blev et ganske stort foretagende. Heinrich Hansen var den store mand, og gennem lotteriet spredtes en mængde dygtigt forarbejdede møbler i „historiske“ stilarter, som Heinrich Hansen ønskede. Det virkede over 25 år og indbragte ca. 300.000 kr. til Frederiksborg, altså en sum svarende til statens tilskud. Derefter blev det delvis fortsat i et andet industrilotteri, hvorfra Frederiksborg et åremål fik en mindre part af overskuddet⁴³).

Meldahl sad i lotteriets bestyrelse, der så at sige blev en af hans kommissioner. Den første opgave var Bedestolen, som byggekomiteen havde skudt ud af sit oprindelige program. Endnu før lotteriets tid havde brygger Jacobsen givet indsamlingskomiteen penge til et par præmier for det bedste materiale til en rekonstruktion af dette rum; der var en del kunstnere, som kunne tænkes at have tegninger derfra. Kun Heinrich Hansen indsendte, men til gengæld var bedømmelseskomiteen, nemlig Worsaae, Hetsch, Høyen(!) og Meldahl, særdeles tilfredse med hans tegninger og indstillede ham til at få begge præmierne. Man havde iøvrigt nogle rester af elfenbensarbejdet i behold, nemlig nogle stykker, som kunstdrejer Voigt havde opbevaret, da han havde haft til opgave at erstatte dem med nye. Også disse ting er forsvundet nu. Da lotteriet efterhånden mente at kunne magte opgaven økonomisk, søgte den 25. 2. 1864 ministeriet om at måtte lade Bedestolen restaurere (d. v. s. rekonstruere) på egen

bekostning og under ledelse af et af lotteriet nedsat udvalg: Heinrich Hansen og Meldahl. Ministeriet gav tilladelsen og bad om at få tegningerne at se; men de blev aldrig indsendt. Bedestolen blev helt igennem lavet uden om ministeriet. Slottet var på denne tid blevet overført til indenrigsministeriet; det kan måske være forklaring på, at ministeriet ikke insisterede på et omend blot formelt tilsyn. Komiteen var heller ikke indblandet; den holdt sig vel til, at det drejede sig om den del af det indre, der ikke vedkom den. Bedestolen blev udført 1864–70, og brygger Jacobsens fortsatte interesse for den viste sig ved, at han skænkede den store gave, de 23 billeder af Carl Bloch, som blev afleveret i tiden 1866–1885⁴⁴).

Marmorgalleriet. Brolægningen.

I efteråret 1869, da man kunne overse fuldførelsen af Bedestolen, havde Meldahl taget en henlagt sag frem, Marmorgalleriet foran Kongefløjen. Det var blevet nedtaget efteråret 1860, fordi Meldahl ikke troede, det ville kunne holde vinteren igennem, og havde siden ligget opmagasineret; i over 10 år var det borte fra Kongefløjens façade. Den underste halvdel kunne sættes op igen, men den øverste del ønskede man fornyet. Det blev overvejet at lave den af kunststen, men Meldahl bestemte sig for at lade den hugge af granit i Belgien. Galleriet blev opsat 1873–74. De sandstensfigurer, der havde smykket det, var i behold, men havde lidt megen skade. Her bøjede Meldahl sig for første gang og lod en moderne teknik tage i anvendelse. Der blev gennemført en fornyelse, hvor billedhugger C. C. Peters med de bevarede rester som forlæg udførte alt af nyt og lod det støbe i zink, der blev malet i sandstensfarve. Nu er zink vel ikke det dårligste; men det må dog siges at være smukt, at man i senere år har fået mange af zinkfigurerne erstattet med nyhugne sandstensfigurer, et arbejde som stadig er i gang.

I polemikker har Meldahl ofte anført, at han i kældrene har gemt mængder af prøver på Christian IV-tidens håndværk. En

Slottet fotograferet fra syd i tiden mellem den fuldførte rekonstruktion af spirene (1863) og inden fjernelsen af udbygningerne bag Kancellifløjen og ved Frederik II's østre tårn (1872–73). På Kongefløjens sydfacade er Marmorgalleriet endnu ikke genopstillet.

Byhistorisk Arkiv for Hillerød og Frederiksborg Slotsogn.

meget væsentlig del af det, der findes, stammer netop fra galleriet, sandstensfigurerne og især reliefferne, hvoraf flere er ret velbevarede⁴⁵).

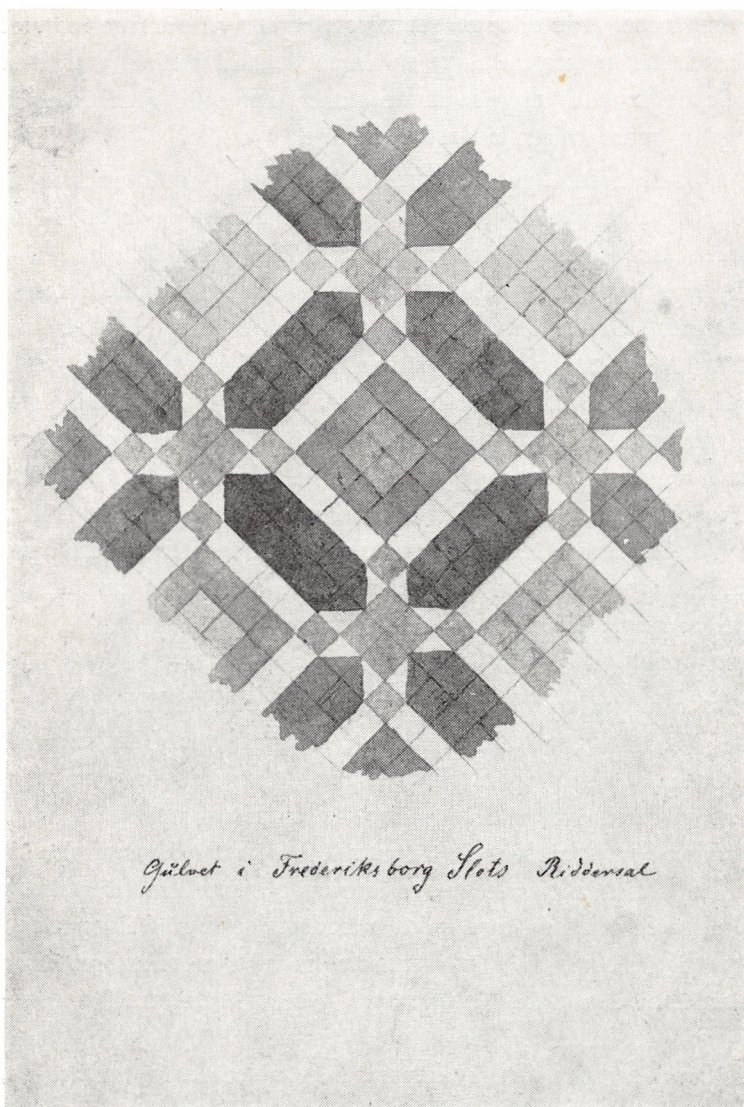
Nu kunne man så skride til afslutningen af det ydre, brolægningen i gården. Den ydre slotsgård var blevet brolagt 1870–71 efter en meget hurtigt taget beslutning, i sammenhæng med brolægningen i Slotsgade i byen, og den fik derfor ikke det mønster,

Heinrich Hansen mente var det rette, som ses på hans rekonstruerende maleri af slottet⁴⁶). Den indre gård blev brolagt 1873–75. Meldahl udkastede flere mønstre; det benyttede ligner et stort beslagværksornament, som har været karakteristisk for stuk-udsmykningen i det gamle Frederiksborg; det tager sig bedst ud oppe fra slottets etager. I forbindelse med brolægningen lod Meldahl forbindelses- eller portlængens arkader åbne igen; de havde været lukket siden 18. årh. Man ville have det oprindelige frem. Des mærkeligere er det, at man lagde denne brolægning; den har ikke nogen som helst berettigelse; før lå der store ølandsfliser, gården var som et stuegulv; det er den eneste gang, man i det ydre lavede noget helt på fri hånd. Til allersidst udførte billedhugger Peters og billedskærer Blichfeldt den store hoveddør, der blev opsat 1875. Disse arbejder betaltes af lotteriet⁴⁷).

Riddersal og Rose. Konge- og Prinsessefløj.

Foruden kirken var der to andre store rum, man havde gjort sig forhåbninger om at trylle frem igen, Riddersalen og Rosen. Begge havde været genstand for Heinrich Hansens og F. C. Lunds ivrige studier i 1858–59. I Rosen havde man særlig gode kort på hånden; der var f. eks. ikke helt få rester tilbage af stukdekorationen. Rummet fik nu sin gamle størrelse igen med 5 søjler. Riddersalens loft fandtes der en tegning af, som Heinrich Hansen havde lavet før branden, og man havde Vilh. Kleins profilopmålinger på ruinen fra 1860. Der var bevaret nogle stumper af udskæringerne, i hvert fald var der i 1860; de er nu væk, hvilket er kedeligt bl. a. for farveprøvernes skyld.

1874 søgte lotteriet om at måtte bruge penge til en genskabelse af Riddersalen under ledelse af Hansen og Meldahl, og det følgende år ligeså med Rosen. Det blev for Riddersalens vedkommende et meget langvarigt arbejde. Gulv, loft og kamin var færdige 1880 – Hack Kampmann var konduktør – men derefter kom musikanterstolen, der først blev opsat i 1890erne, for ikke at tale om gobelinerne, der først blev færdige langt ind i dette

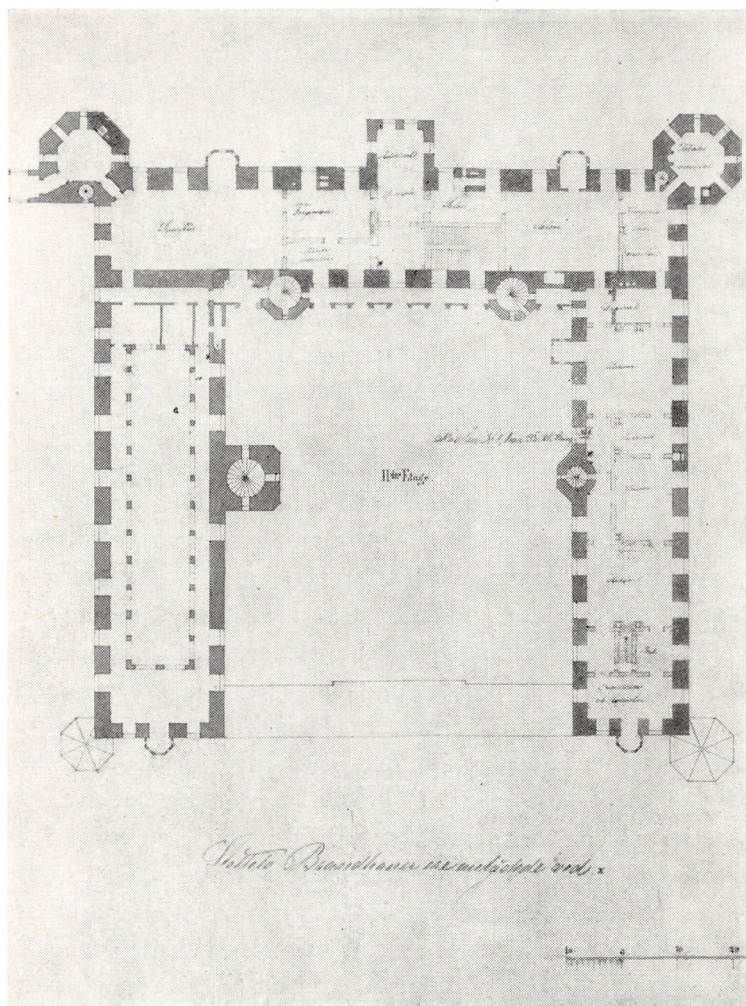
Gulvet i Frederiksborg slots riddersal. Fra arkitekt Vilh. Dahlerups skitsebog i Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger. – På en ganske lignende tegning har Heinrich Hansen 1858 opnoteret marmorflisernes farver: Hvidt med grå årer, rødt med gule do., gråt med gule do., mørkebrunt m. grønne og hvide årer.

århundrede. Alle disse meget store arbejder vil det føre for vidt at komme nærmere ind på nu, men de skal nævnes, fordi de helt ligger i forlængelse af de tanker, der satte genopførelsen i gang, genskabelsen af det forsvundne.

Når det kom så godt igang med Riddersalen og Rosen skyldtes det, at brygger Jacobsen trådte til med yderligere gaver 1875–76; hans tilskud var efterhånden vokset til over 100.000 kr. 1877 foreslog han, at slottet kom til at rumme et nationalhistorisk museum. Under forudsætning af, at dette skete, tilbød han 200.000 kr. til en indre restaurering af Kongefløjen og hertil føjedes senere 200.000 kr. til Prinsessefløjen. Hermed kom bryggerens bidrag op på omkring 600.000 kr. eller omtrent det samme, som indsamlingen gav. Ialt blev der anvendt 1.800.000 kr. Som bekendt blev dette tilbud modtaget og museet stiftet 1878. Om museet skal der ikke tales mere her, men indretningen af lokalerne er en del af genopførelsen, og slottets anvendelighed afhæng af planinddelingen.

Lige siden 1862 havde Konge- og Prinsessefløj stået med tomme, ufærdige rum, uden døre og gulve etc. Så længe Frederik VII levede, var det meningen, at slottet skulle indrettes til beboelse for ham og grevinde Danner. Der er bevaret en plan, hvorpå der er skrevet betegnelser for rummenes anvendelse, med audiens- og tobaksværelse, grevindens soveværelse, værelse til prins Christian og til ceremonimester og ministre. Det skulle altså være som før, med enkelte ændringer, hvoraf de vigtigste var: den store spisesal – den som havde det mærkelige navn Valdemarsalen, som blev bevaret – blev flyttet fra Prinsessefløjens nordende til Kongefløjens vestende (1. sal). Adgangen til Dronningeøen, der før havde været fra kælderen, tænkte nu, for at komme i nærmere forbindelse med kongens lejlighed,

Plan over slottets 2. etage (= 1. sal) efter restaureringen. Planen har påskrifter, som viser, hvordan man har overvejet brugen af slottet som residens for Frederik VII igen. I Kongefløjen læser man fra venstre: Spisestue, Forgemak (øverst), Tjenerværelse, Audiensgemak (i Krydshuset), Salon, Salon,

Kongens Soveværelse, Tobaksværelse (i tårnet). Bemærk den gennemgående trappe, som var planlagt i midterrummet ind mod gården. I Prinsessefløjen fra oven: Cabinet, Salon, Cabinet, Salon, Salon, Bud, Grevindens Soveværelse. En tilhørende plan over etagen ovenover, som ikke ses her, har foruden foregemak til riddersalen og en spisestue værelser for prins Christian og prins Ferdinand, for ceremonimesteren (i tårnet over tobaksværelset), 9 minister-værelser, og endelig sydligst i prinsessefløjen værelser for frøknerne Dreyer og Ahrendt og for kammerjomfruer. Frederiksborg Slotsforvaltning.

flyttet til en havestue i stueetagen; men det var ikke blevet udført. Rosen havde fået sin fulde længde. Men den største ændring var, at der midt op gennem Kongefløjen var efterladt et stort hul til en repræsentativ kongetrappe til afløsning af de ubekvemme og snævre vindeltrapper. Det var efter Frederik VII's eget ønske, den var ført ind i planen⁴⁸).

Efter Frederik VII's død blev disse planer forladt. Da brygger Jacobsen fremsatte sit forslag, havde han drøftet det nøje med Meldahl, der sikkert har haft stor indflydelse på det, og han fremkom først med det efter at have modtaget en redegørelse fra Meldahl om, hvordan slottet kunne bruges. Denne skrev, at museet ville kunne skabes „på en fyldig og smuk måde, når det, der nu skabes, grupperes om de fire monumentale hovedrum som alt haves i kirken, Rosen, Riddersalen og Konseilsalen“, og når de øvrige rum blev udstyret „i de renæssanceformer, som hører til slottets stil“. Det måtte blive nødvendigt at opgive den store trappe. I stueetagens rum i forbindelse med Rosen, fortsatte han, „vil da blive det sted som ved eventuelle kroningshøjtideligheder atter kan benyttes til den da fornødne ordning af kroningstoget, når dette skal drage ind i kirken“. Meldahl har set det for sig: hans værk som ramme om de mest strålende begivenheder. Derpå gav han en redegørelse for brugen og indretningen af de tre nederste etager til museum, idet lokalerne samtidig tænktes indrettede, „således at kongehuset ved ophold, besøg på slottet eller ved eventuelle fester i riddersalen kan benytte disse rum til aftrædelses- og frokostlokaler“⁴⁹). Således blev virkelig den endelige ordning, at kongen forbeholdt sig ret til at benytte slottet, som det også skete et par gange før første verdenskrig.

J. C. Jacobsen indsendte sit forslag, og inden længe var arbejderne i værk. Den 6. april 1878 gik Heinrich Hansen og Meldahl gennem samtlige lokaler og bestemte, hvordan alt skulle være⁵⁰). Der var til at begynde med nogen vaklen overfor det spørgsmål, om værelserne kunne indrettes i skiftende tiders „stil“, svarende til museumsgenstandenes opstilling. Et større

værelse blev gennemført på denne måde, Valdemarsalen, der, da slottet var færdigt, stod som et af „pragtstykkerne“ med gotiske paneler med påstiftede udskæringer, falske knægte, renæssanceloft med tovsnoninger og en mægtig kamin i en højst moderne vikinge-romantisk stil med et skib for fulde sejl, tegnet april-maj 1880 af den unge Martin Nyrop efter Meldahls skitse. Det fik ikke lov at sidde så længe; fra 1930-53 kom det ned af flere gange. Men de øvrige rum blev udstyrede i overensstemmelse med den nævnte udtalelse af Meldahl om renæssanceformer „svarende til slottets stil“. Her måtte, som Meldahl siger, hele Europa holde for; der er lofter fra Spanien og Kalmar, fra Venedig og Gripsholm, fra Kronborg og Sydtyskland.

Worsaae var mildest talt forfærdet over Meldahl, hvis „løse udtalelser og dristighed med nye planer, som slet ikke er prøvede i forvejen“, efterhånden fjernede sig slemt fra komiteens af Worsaae i 1860 formede program, at der ikke måtte ske brud på „den gamle stil“. 1885 skrev Worsaae udtrykkelig: „Heller ikke for stilen i de senest restaurerede værelser i Konge- og Prinsessefløjen tør eller vil jeg have nogetsomhelst ansvar“⁵¹). Worsaaes indvending, og den der førtes frem som led i en af flere overordentlig hårde polemikker mod Meldahl efter 1880erne, gik ud på, at disse pragtrum ikke havde noget som helst at gøre med Christian IVs tid og stil. Meldahl gør flere bemærkninger til dette, bl. a. den: at det dog ville være en skandale, om man havde benyttet de store midler til at holde sig til det lavmål, der oftest er i arbejder fra Christian IVs tid. Meldahls arbejde med disse lofter er sikkert noget af det, der er blevet mest angrebet, og man mærker eftervirkninger af kritikken den dag i dag. Derfor er der grund til at fremhæve, at overfor sine angribere står Meldahl jo som den, der skar igennem og så problemet, som fremtiden senere kom til det. Når man har et gammelt hus og man skal bruge noget nyt deri, så nytter det ikke at flikke noget kunstigt gammelt sammen, man må være sin tid bekendt og gøre det så godt som overhovedet muligt.

Meldahl gjorde det i renæssanceformer, ganske som den moderne arkitekt, der vælger de farver og former, som han synes er bedst, det der giver den for hans egen tid og smag bedste helhed. For datiden var de historiske stilarter nu engang det, der var moderne. At Meldahl selv var klar over det ubestandige og relative heri, viser hans bemærkning overfor den indvending, at denne sydlandske, udanske pragt var alt for farvestrålende og tung. Så kan man jo bare hvidte det over engang, svarede han⁵²). Det var jo brugsrum, han havde lavet, men af kongelig pragt; var de for „prægtige“ til et museum, måtte man for ham gerne lave om på dem. De hører ikke uløseligt til slottet som historisk monument.

Afslutningen af byggeriet.

Den 17. december 1884, 25-års-dagen for branden, blev de nu omtrent færdige lokaler i Konge- og Prinsessefløj overdraget til Det nationalhistoriske Museum. Worsaae, Meldahl og brygger Jacobsen kom herigennem til at virke længe endnu på Frederiksborg, og hvad slottets ydre angår, stod der et par storartede opgaver tilbage, som brygger Jacobsen påtog sig, sangværket og Neptun-fontænen. Men komiteen til Frederiksborgs genopførelse måtte dog nu mene, at dens mål var nået. Den blev opløst i begyndelsen af 1885, ligesom kunstflidslotteriet blev afviklet 1887–88. Frederiksborg slot var restaureret og nyindrettet, og dets fremtid var sikret.

NOTER OG HENVISNINGER.

I almindelighed henvises til [J. G. F. Bornemann]: Beretning om Frederiksborg Slots Gjenopførelse og Restaurering efter Branden d. 17. December 1859. Udgiven ved Indenrigsministeriets Foranstaltning 1887, (forkortet: *Beretning*), som bl. a. meddeler regnskaber og aktstykker vedrørende byggeriet og indsamlingen; kun i enkelte tilfælde er der givet specielle henvisninger hertil.

Følgende forkortelser er anvendt i henvisningerne:

KB: Det kgl. Bibliotek.

RA: Rigsarkivet.

Stemann: Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner, I–VI, 1926–32.

Frbg. Amts Tid.: Frederiksborg Amts Tidende.

Aug. Klein: August Klein: „Om Frederiksborg Slot 1860–65“, manuskript tilhørende Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger.

Frbg. Slot: Slotsforvalterens arkiv, Frederiksborg Slot, Hillerød.

Komiteens arkiv: Komiteen til Modtagelse af frivillige Bidrag til Frederiksborg Slots Gjenopførelse, nedsat ved kgl. Reskr. 8. 1. 1860, opløst ved reskr. 19. 3. 1885. Privat-institutioner. Rigsarkivet.

Bygningssag: Indenrigsministeriet. Offentlige Arbejder, Bygnings- og Havesager. Frederiksborg Slot. Rigsarkivet. Helt detaljerede henvisninger hertil er ikke givet overalt, da der findes udmærkede registre. Men bemærk, at dette register til og med 1865 findes i Domænekontorets Bygning- og Havejournal, RA. Først fra og med 1866 findes registret samme sted som sagerne.

¹⁾ Både arkitekt Stilling og politiadjutant Thomsen sendte hyppige rapporter om oprydningsarbejdet til ministerierne. Bygningssager 1859 nr. 30 og 1860 nr. 1 – Civillisten forlod amtmandsboligen oktober 1866, skr. fra overhofmarskallatet 11. 9. 1866, Frbg. Slot, og bygningssag 1865, 204 og 464. – Vagten ophørte 17. 2. 1860. – De to arbejdsmænd fik 64 sk. daglig. Finansmin. til slotsforvalteren 23. 2. 1860, Frbg. Slot.

²⁾ Bygningssag 1859 nr. 30. jf. skr. fra finansmin. 29/12 59, Frbg. Slot. Traps erindringer fol. 280–81, KB. Stillings overslag i komiteens arkiv, RA.

³⁾ Komiteens nedsættelse og virksomhed, se dens arkiv, RA; Stemann III, 92, 103; Traps erindringer, fol. 280–81, KB; Personalthist. Tidsskr. 10. R. II,

1935, 177; Sympatiadresser: Frbg. Amts Tid. 4. 2. 1860, Morgenposten 13. 1. 1860 etc. Apostrofen i Casino: Fædrelandet 3. 1. 1860, Frbg. Amts Tid. 5. 1. 1860. — [F. V. J. Rosenstand:] Indsamlingen til Frederiksborg, nogle Betragtninger af A–n, Dansk Maanedsskrift 1863 I, 297.

4) Komiteens forhandlingsprotokol i komiteens arkiv, RA. Traps erindringer fol. 280–81, KB. Dagbladet 13. 1. 1860.

5) Grevindens gave: de to egenhændige breve fra grevinden 21. 4. 1860 og 5. 7. 1860, breve fra H. N. Hansen (komiteens sekretær), Broberg, Moltke, Worsaae og Trap samt komiteens kopibog i komiteens arkiv, RA. Traps erindringer, fol. 289, KB. Stemann III, 124 f. Robert Neiiendam: Bogen om Grevinde Danner, 1956, 150 f. J. J. A. Worsaae: Optegnelser om Rosenborg-Samlingen, 1886, 38 f.

Det argument, man fremsatte imod grevinden, at man ikke kunne modtage en bestemt ting, var også et påskud; man modtog samme år et tilbud om bro-lægning som en gave indtil en vis værdi.

6) Stemann III, 82–92. Meldahl til Worsaae 16. 1. 1860 i komiteens arkiv, RA. Fr. VII's seddel: Traps papirer, Utilg. 207 III, 1, KB. Stemann III, 104.

Kgl. resol. 15. 2. 1860, Westenholtz indstilling 22. 2. 1860, kgl. resol. 23. 2. 1860 (imellem de to sidste må Fr. VII's seddel være skrevet). Bygnings-sag 1860. — Halls ministerium med Fenger som finansminister udnævntes 24. 2. 1860.

Arkitekten Martin Nyrop 1849 – 11. Novbr. – 1919, 1919, side 18.

7) Meldahls overslag vedrørende kirkefløjen 30. 6. 1860, vedr. taget 19. 7., vedr. hele byggeforetagendet 19. 7. 1860. Bygningssag 1860. Et par af tegningerne, begge signeret CZ (C: Zwingmann) og påtegnet af Meldahl 19. 7. 1860 tilhører Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger (deponeret på Frbg. Museet). Meldahl ansøgte 9. 7. 1860 om 6–7 ugers orlov, bygningssag 1860.

8) Stemann III, 112. Om sandsten, 10. 10. 1860, bygningssag 1860. Jf. rapport for 1861/62, bygningssag 1861, D.

Krieger om Meldahls samvittighedsfuldhed Stemann VI, 93, jf. 102.

9) Der var forskellige kommissioner til behandling af spørgsmål om kirkens malerier 1860, om bærende konstruktioner 1860, om rekonstruktionsforslaget til orgelfaçaden 1861, til bedømmelse af Bedestolskonkurrencen 1861, om planinddeling, tårnspirene m. m. 1861, om nedrivninger 1863 og en ny 1881, om kirkeuret 1864, om vinduerne 1864. Indsamlingskomiteen virkede på visse områder som sagkyndig kommission, og af kunstflidlotteriet blev i flere tilfælde nedsat sagkyndige kommissioner (Bedestols- og Riddersalsarbejdet). — Stemann III, 114 f.

Meldahls senere indstilling om brandmuren, beretning 26. Tilsvarende om jernsøjle i Rosen og om jernkonstruktioner i kirkespiret, beretning 20.

10) Aug. Klein. — Der foregik ivrige eftersøgninger efter ældre tegninger til hjælp ved restaureringen. F. C. Lunds tegninger blev erhvervet. Trap havde fra konferensråd Kochs enke nogle tegninger af Fredensborg og Frederiksborg slotte, som Meldahl skønnede var uanvendelige (de har ikke kunnet genfindes

i RA). Slotsforvalter Zeltner havde nogle opmålinger, som ligeledes ikke fandtes anvendelige. Bygningsinspektøren, Friis, havde intet. Se bygningssager 1860. – Meldahls indstilling, bygningssag 1861 (F) og i komiteens arkiv.

¹¹⁾ Aug. Klein. – Mario Krohn: *Købke*, 1915, 31, nr. 87–88; de to malerier tilhører nu Kunstindustrimuseet. – Stemann III, 118 m. fl. st.

¹²⁾ Breve fra Vilh. Klein til Meldahl 12. 6. 1860, fra Meldahl til komiteen 20. 6. 1860, fra Vilh. Klein til Trap 27. 7. 1860, Traps papirer, Ny kgl. Saml. 2163 fol, Frederiksborg, KB. – Bedømmelsen af projektet i afskrift i komiteens arkiv, RA. Om en iagttagelse af Høyen med interesse for orglets rekonstruktion se J. J. A. Worsaae: *Optegnelse om Rosenborg-Samlingen*, 1886, 33, (kronjuvelernes farve). – Meldahl i brev til Carl Ploug 24. 12. 1878, KB (se brevregistranten).

¹³⁾ 14. 8. 1860 og 8. 10. 1860, slotsforvalterens dagbog, Frbg. Slot. – Rejsegildet, bygningssag 1860; Stemann III, 112–117; Aug. Klein.

¹⁴⁾ Arbejdets gang følges af Meldahls stadige rapporter og overslag vedlagt bygningssagerne; i Frbg. Amts Tid., se f. eks. 23. 4., 21. 5., 1. 6., 16. 7., 24. 8., 3. 10. og 3. 12. 1861, 6. 3., 5. 7., 2. 9., 16. 9., 23. 9. og 8. 11. 1862, samt i slotsforvalteren dagbog, Frbg. slot.

¹⁵⁾ Rejsegildet, Frbg. Amts Tid. 8. 10. 1861; Traps erindringer, fol. 290, KB; bygningssag 1861 (rejsegilde 6. 10., Meldahl ridder s. d.); Meldahl rejste, iflg. slotsforvalterens dagbog, til Kbh. kl. 10–11 for at indfinde sig hos H. M. kongen med referat om rejsegildet. Frbg. Slot. – Medaljen: Frbg. Amts Tid. 26. 4. og 3. 6. 1862. – Betalingen: Stemann III, 123; J. J. A. Worsaae: *Optegnelser om Rosenborg-Samlingen*, 1886, 39 f; Robert Neiiendam: *Bogen om Grevinde Danner*, 1956, 151.

¹⁶⁾ 29. 8. 1862 og 20. 9. 1862 m. m., slotsforvalterens dagbog, Frbg. Slot; bygningssag 1862 nr. 39; Frbg. Amts Tid. 11. 8. 1862, 23. 9. 1862 og 14. 7. 1863; Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. *En Samling Breve 1860–1889* udgivet af Aage Friis og P. Munch I, 1914, 214 f.

H. C. Andersens dagbog 11. 7.–29. 12. 1864, side 11, Collinske samling 7, 4°, Det kgl. Bibliotek. Jeg takker bibliotekar Kirsten Weber for meddelelsen af dette kildested.

¹⁷⁾ Stemann III, 127.

¹⁸⁾ Aug. Klein – 1862: Meldahl i rapport til komiteen 20. 2. 1861, bygningssag 1861.

¹⁹⁾ Slotsforvalteren til finansmin. 18. 12. 1859: Af kirken henstår endnu arkitekturen ved siderne, hvorimod hvælvingerne ere betydelig beskadigede, flere stykker deraf nedfaldte jævnlig. Bygningssag 1859, 30 c, fol. 181; Berregaards brev 22. 12. 1859, i afskrift på Frbg. Museet; G. Rump i *Fædrelandet* 17. 1. 1860; Stemann III, 106, 115 f; J. J. A. Worsaae: *Af en Oldgranskers Breve 1848–1885*, ved Victor Hermansen 1938, 98 f.

²⁰⁾ Frbg. Amts Tid. 25. 8., 3. 9. og 12. 9. 1863.

²¹⁾ Arbejdets gang, sml. note 14, navnlig beretning 6. 2. 1864, bygningssag 1864, 208; Frbg. Amts Tid. 6. 2., 14. 6. og 17. 9. 1864.

22) Frbg. Amts Tid. 15. 9. 1863. Bygningssag 1864, 190, nr. 1 og 199, nr. 2. Malerierne: Bygningssag 1860; 1861, E; 1863, 223 nr. 18, 1864, 205, nr. 11, og 218.

Slotsforvalterens dagbog 24. 11. 1863: „I dag ankom hertil en Deel af det ny Orgel. Opstillingen blev paabegyndt“. 25. 6. 1864: „I dag blev det nye Orgel prøvet af Hartmann og Gade“. 13. 7. 1864: „I dag besaa Biskop Martensen Kirken.“ Se om orgelet i Frbg. Amts Tid. 25. 6. 1864.

H. C. Andersens dagbog, se note 16.

23) Frbg. Amts Tid. 7. 4. og 9. 5. 1863.

24) Frbg. Amts Tid. 31. 3., 4. 4., 5. 9. og 15. 9. 1863. – Kobber: Bygningssag 1863, 207, nr. 9. – Ringningen: Frbg. Amts Tid. 21. 11. og 3. 12. 1863. Bygningssag 1863, 233, nr. 33.

Slotsforvalterens dagbog 15. 11. 1863: „I Aft. Kl. 9½ indløb Efterrrt. om at H. M. Kongen var afgaaet ved Døden efter en kort Sygdom paa Glücksborg Slot Kl. 2½ Eftm. Han var en god Mand . . . Han har altid været meget naadig mod mig og alle mine. Naar blot hans Bortgang ikke maa faae nogen Hinder i Fremgangen med Slottets Genopførelse. Han residerede her paa Slottet fra Mai 1848 til 17. Dec. 1859, henved 12 Aar“, og den 17. 12.: „Idag Fmd. Kl. 10 paabegyndtes Ringning med Slotsklokkerne i Anledning af Kong Frederik d. 7's Død. Paa Grund af Klokkernes Tilstand er Ringningen først foretaget idag“. Frbg. Slot.

25) Bygningssag 1863, 234 nr. 34 b.; 1864, 192, nr. 1.

26) Meldahl 10. 6. til finansmin. Bygningssag 1863, 218; finansmin. til Meldahl 3. 8. Bygningssag 1864, RA. Traps erindringer, fol. 218, KB. – Stemmann III, 155. – Meldahl har fået melding om, at indvielsen ville blive foretaget. Han står ikke på slotsforvalterens liste over indbudte; Frbg. Slot. – Frbg. Amts Tid. 25. og 27. 8. 1864. Den 30. august meddeler Frbg. Amts Tid. sine læsere, at avisen ikke er istand til at berette om højtideligheden, fordi man ikke har vist redaktionen det hensyn at tilstille den adgangskort!

27) Bygningssag 1864, 218. – Meldahl ansøgte 1866 om at orgelet måtte blive flyttet, men det blev afslået, og først da Frederiksberg slot 1868 skulle overgå til hærens brug, opfyldtes hans ønske. Bygningssag 1866, 482 nr. 22; 1868, 430, nr. 10.

28) Aug. Klein; Berregaards brev, se note 19; bygningssag 1863 nr. 27; 1865, 482, nr. 12.

29) Om statens første tilskud, Beretning 9 og bilag 3, side V. Indenr.: Off. Arb. 1877, VIII nr. 727, sag. vedr. Frbg. Slots Genopførelse, RA.

30) F. eks. Stemmann III, 108.

31) Portneren, apoteker Schmidt, bygningssag 1860. – Materialstalden sst. og skr. fra minist. til slotsforvalteren 24. 2. 1860 i slotsforvalterens arkiv, Frbg. Slot. – Renholdelsen, bygningssag 1862, nr. 5. – Omvisning, bygningssag 1860. – Meldahl på auktion se bygningssag 1863, 197. – Zwingmann, bygningssag 1863, 198 nr. 8. Se Stemmann III, 113. – Bådehold, bygningssag 1871,

444, nr. 24. – Endvidere Stemann III, 108 og Meldahls skr. 20. 9. 1864 til finansmin., bygningsag 1864, 220.

³²⁾ Bygningssager 1860 og 1861 (Hillerød-beboernes ansøgning 26. 6. 1861; Teisner 11. 7. 1861).

³³⁾ Fr. VII var på Frbg. 20. 1., 17. 9., 14. og 19. 12. 1861 iflg. slotsforvalterens dagbog, Frbg. slot. – Spærringen 25. 2. 1861, sst. – Omfartsvej, Frbg. Amts Tid. 18. 1. 1861, 7. 1., 10. 7., 30. 8. og 18. 12. 1862. Skandalen sst. 16. 11.–5. 12. 1861. – Se iøvrigt bygningsager 1861, 1862 nr. 29, 1863, 223 nr. 17, 1864, 221. – Stemann III, 119. – Se flg. note.

³⁴⁾ Nedbrydningen 18. 5. 1863, slotsforv. dagbog, Frbg. slot. – Frbg. Amts Tid. 8. 8. og 18. 12. 1863. – Bygningssager 1863, 222, nr. 17; 1864, 221; (1864, 201, Meldahl ansøger om at slottets andel af udgiften til tranlamperne på amtsvejen gennem slottet må formindskes efter ændringen!); 1865, 220, nr. 19 (4 bygninger bag amtmandsboligen sælges til nedrivning) og 474, nr. 14; Fr. Weilbach om Judiceerhuset i Fra Frederiksborg Amt 1929, side 74.

³⁵⁾ Bygningssager 1862, nr. 7; 1864, 210 (jvf. note 34); 1872, 442, nr. 22; 1873, 596; 1875, 812; 1880, 706, 715 og 1881, 731 (jvf. 1876, 717).

³⁶⁾ Audienshuset, bygningsag 1861 (A 2); 1863, 230 nr. 29. – Frederik IIs tårne, 1861 (A 2); 1862, nr. 7, nr. 26. – Amtmandsfløj og Kancellibygning, 1861 (D). – Porttårn, 1862, nr. 26; 1863, 220, nr. 13; 1866, 461, nr. 1; 1867, 473, 3. – Balustraderne 1863, 230, nr. 29. – S-broen, 1868, 473, nr. 3. – Ringrendingsporten og Christian VI's port 1875, 775; Byporten 1875, 805.

³⁷⁾ Skr. fra komiteen til finansmin. 20. 2. 1861, bygningsag 1861.

³⁸⁾ Dagbladet 28. 8. og 6. 9. 1860. Jfr. kopibogen i komiteens arkiv. RA.

³⁹⁾ Indbydelsen, som er dateret 18. 1. 1860, er bl. a. aftrykt i beretningen side I–IV. – Forhandlingsprotokollen i komiteens arkiv. RA.

⁴⁰⁾ Se under 15. 8. 1861 i slotsforvalterens dagbog i hans arkiv, Frbg. Slot, samt Frbg. Amts Tid. 17. 8. 1861.

⁴¹⁾ Aug. Klein. – Meldahls skr. 22. 12. 1860, bygningsag 1861 (F). – Om Jahn og Voigt, begge i Hillerød, se deres ansøgning 3. 1. 1860 og slotsforvalterens skr. 19. 3. 1860; Meldahls indstilling og arkitekt Friis' modindstilling 29. 2. 1860, m. fl. skr., bygningsag 1860. Trap til slotsforvalter Gyllich om kongen, 14. 3. og 2. 4. 1860, Frbg. Slot.

⁴²⁾ Om Prinsessefløjen i Meldahls overslag 18. 2. 1861, bygningsag 1861; beretningen 17; Stemann III, 106.

⁴³⁾ Traps Erindringer, fol. 290, KB. – Kunstflidslotteriets arkiv, Frbg. Museet. Hovedbogen slutter (1887) med følgende opgørelse:

Fondet for Frbg. Slot har modtaget	108498,44
Foreningen for blindes Selvvirksomhed	1600,00
Krigerne og deres efterladte [1864]	7116,40
Bedestolen paa Frbg. Slot	31521,81
Kavalerstolen paa Frbg. Slot	15486,90
Riddersalen paa Frbg. Slot	150481,35
Alm. dansk Vare- og Industrilotteri	4000,00
Komiteen for Frbg. Slots Genopførelse	10818,42

329523,32 kr.

⁴⁴⁾ Bedømmelsen 1861 af Heinr. Hansens opgavebesvarelse og Heinr. Hansens overslag 20. 12. 1865, begge i komiteens arkiv, RA. – Bygningssag 1871, 442, nr. 22.

Et brev fra Heinr. Hansen til slotsforvalteren om at udlevere de dele af det ældre decoupeurarbejde, der opbevaredes af denne, er påtegnet 14. 2. 1875 „udleveret“; Frbg. Slot.

⁴⁵⁾ Meldahl til finansmin. 7. 8. 1860, bygningssag 1860. Bygningssager 1870, 432, nr. 2; 1871, 431, nr. 11, 455, nr. 35; 1872, 575 og 619; 1874, 778; 1875, 778. Stemann III, 223 ff.; V, 43.

⁴⁶⁾ Frederiksborg Museet inv. nr. A 79.

⁴⁷⁾ Brolægningen, bygningssag 1870, 437, nr. 7; 1872, 612; 1873, 612; 1874, 775, 790; 1875, 803. – Hoveddøren, bygningssag 1875, 778.

⁴⁸⁾ Mehdahls overslag af 18. 2. 1861 indeholder bl. a. en omtale af kongens ønsker vedrørende planinddelingen; komiteen afviste 18. 3. 1861 at udtale sig om planinddelingen, da dette spørgsmål lå udenfor dens ressort, bygningssager 1861 (F) og 1862 nr. 37. – Den omtalte plan tilhører Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger, deponeret på Frbg. Museet.

⁴⁹⁾ Meldahls brev til Jacobsen 14. 4. 1877, Min. for off. Arb. Jn. 1877 nr. 727 VIII, sag vedr. Frbg. Slots genopførelse, RA.

⁵⁰⁾ Stemann V, 28.

⁵¹⁾ J. J. A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve 1848–85. Ved Victor Hermansen, 1938, 209–11. – Worsaae til Broberg 28. 1. 1885, komiteens arkiv, RA.

⁵²⁾ Stemann V, 139.

Beretning om Samfundets virksomhed 1961-62 og 1962-63.

Torsdag den 24. maj 1962 foretog samfundet en parkvandring i Frederiksborg slotspark under ledelse af museumsdirektør Jørgen Paulsen. Vi begyndte i Indelukket, hvor vi standsede på forskellige steder, bl. a. ved Christian IV's sten, anbragt af kongen i 1628 som et dystert minde om bruddet mellem kongen og Kirstine Munk. Paulsen fortalte lunerigt om disse begivenheder og om Christian IV's huslige liv på slottet. Vi hørte om Ødammen, om Frederik VII's fiskepavillon og det norske tehus, passerede Badstuen og vandrede dernæst ind i selve slotsparken, hvis ny-anlæggelse ved J. C. Krieger foredragsholderen nærmere gjorde rede for. Vejret var tilfredsstillende, om end ikke strålende, og deltagerantallet var ca. 100.

Efter parkvandringen afholdt samfundet generalforsamling i Slotspavillonen. Dirigent var viceinspektør H. C. Rosted, Hørsholm. Formandens beretning godkendtes uden videre bemærkninger, og kassereren fik decharge for regnskab 1960-61. En oversigt over regnskabet findes i årbog 1962 s. 163. I forbindelse med beretning og regnskab fremsattes fra forskellige medlemmers side forslag om kontingentforhøjelse. En forhøjelse til 10 kr. vedtoges med beslutning om forhøjelsens øjeblikkelige ikrafttræden uden hensyn til lovens krav om, at lovændringer skal vedtages på to hinanden følgende ordinære generalforsamlinger. Til bestyrelsen genvalgtes amtsskolekonsulent L. C. Jensen, gårdejer Morten Olsen, museumsdirektør Jørgen Paulsen og lektor H. Ring. Ligeledes genvalgtes revisorerne hovedbogholder H. P. Olsen, Hillerød, og kontorchef With-Jensen, Hillerød, samt revisorsuppleanten arkitekt Schmelling, Humlebæk.

Lørdag d. 8. sept. 1962 afholdt samfundet udflugt til Fredensborg og Asminderød. Dr. Jan Steenberg holdt foredrag om Asminderød kirke, der blev beset, ligesom Dr. Steenberg redegjorde for Fredensborg Slots bygningshistorie. Et betydeligt antal medlemmer deltog i denne vellykkede udflugt.

Sommerudflugten 1963 gik lørdag d. 14. september til den sydlige del af Horns herred. Man besøgte Selsø kirke og Selsø hovedgård under ledelse af dr. Jan Steenberg. Desværre var det ikke muligt med den store forsamling at komme indenfor i Selsø hovedgård. Selskabet kørte derefter til Svanholm, hvor museumsinspektør Povl Eller holdt foredrag. I det strålende efterårsvejr nød selskabet turen i den smukke park. Man drog derefter til Skuldelev kirke, der med sædvanlig kyndighed demonstreredes af dr. Steenberg. Vi besøgte dernæst Skuldelev præstegård, i hvis velplejede store have pastor Lomholt Andersen fortalte om den imponerende nyklassiske præstegård. Vi var lidt nærgående overfor præstens gråpæretræ, der i hvert fald før besøget var fyldt med modne pærer. Udflugten afsluttedes med spisning af medbragt mad i Jægerspris Slotskro. Under måltidet redegjorde museumsinspektør, dr. phil. Henning Henningsen for Sankt Olavslegenden i forbindelse med Olavskilden, som selskabet havde passeret under turen. Selskabet befordredes i 3 busser og et antal privatbiler. Der deltog ca. 150 personer.

I perioden bestod bestyrelsen af følgende medlemmer:

Fhv. sognepræst Villads Christensen, København, tidl. Græsted, museumsinspektør Povl Eller, Frederiksborg slot, forfatteren, redaktør Erland Gribso, Frederiksværk, sognefoged Hans Jensen Hansen, Ølstykke, amtsskolekonsulent L. C. Jensen, Gilleleje (skriftudvalget), museumsdirektør Knud Klem, Helsingør, (formand, skriftudvalget, sparekassefuldmægtig L. Larsen, Hillerød (kasserer), gårdejer Morten Olsen, Tømmerup, Dyssekilde, museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot (sekretær, skriftudvalget), læge A. H. Riise, Hillerød, lektor H. Ring, Helsingør (skriftudvalget),

kommunelærer J. Rosenkilde, Humlebæk,
borgmester Sigurd Schytz, Helsingør,
dr. phil. Jan Steenberg, Hillerød.

Samtlige bestyrelsesmedlemmer tager gerne imod nye indmeldelser.

I regnskabsåret 1961–62 har samfundet modtaget følgende tilskud: staten kr. 1415, Frederiksborg amtsfond kr. 200. Fra købstadskommuner: Frederikssund kr. 100, Farum kr. 50, Helsingør kr. 200, Frederiksværk kr. 100, Hillerød kr. 100, Hørsholm kr. 50 og Frederiksborg slotssogn kr. 100. Fra landkommuner: Alsønderup kr. 25, Stenløse-Veksø kr. 25, Slangerup landsogn kr. 20, Lyngge-Uggeløse kr. 25, Gerlev-Dråby kr. 50, Kregme-Vinderød kr. 50, Bloustrød kr. 50, Skuldelev-Selsø kr. 25, Ramløse-Annisse kr. 20, Helsing-Valby kr. 50, Melby kr. 20, Allerød kr. 50, Skibby kr. 10, Græsted-Mårum kr. 25, Fredensborg kr. 100, Strø kr. 10, Slagslunde-Ganløse kr. 25, Nørre Herlev kr. 25, Torup kr. 50, Uvelse kr. 10, Ølstykke kr. 25, Tikøb kr. 25, Ølsted kr. 25, Søborg-Gilleleje kr. 25, Kyndby-Krogstrup kr. 25 og Vejby-Tibirke kr. 25.

Fra banker og sparekasser er modtaget:

Spare- og Laanekassen for Kronborg vestre birk kr. 50, Spare- og Laanekassen for Frederikssund og Omegn kr. 50, Frederiksborg Amts Sparekasse kr. 250 og Sparekassen for Helsingør og Omegn kr. 200. Desuden er fra antikvar Carl Julius Petersens Hjælpfond modtaget kr. 2000.

Ligeledes er i regnskabsåret 1962–63 modtaget følgende tilskud: staten kr. 1370, Frederiksborg amtsfond kr. 200. Fra købstadskommuner: Frederikssund kr. 100, Farum kr. 50, Helsingør kr. 200, Frederiksværk kr. 100, Hørsholm kr. 50, Hillerød kr. 100 og Frederiksborg slotssogn kr. 100. Fra landkommuner: Snostrup kr. 15, Stenløse-Veksø kr. 25, Slangerup landsogn kr. 20, Lyngge-Uggeløse kr. 25, Kregme-Vinderød kr. 50, Bloustrød kr. 50, Ramløse-Annisse kr. 20, Melby kr. 20, Allerød kr. 50, Skibby kr. 10, Græsted-Mårum kr. 25, Fredensborg kr. 100, Slagslunde-Ganløse kr. 50, Nørre-Herlev kr. 25, Ølstykke kr. 25, Tikøb kr. 25, Ølsted kr. 25, Søborg-Gilleleje kr. 25, Vejby-Tibirke kr. 25 og Harløse kr. 25.

Fra banker og sparekasser: Sparekassen for Helsingør og Omegn kr. 200 og Frederiksborg Amts Sparekasse kr. 400. Endelig er fra antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond modtaget kr. 1000. Alle disse forannævnte bidrag er af stor betydning for samfundets økonomi og samfundet udtaler sin erkendtlige tak overfor samtlige bidragydere.

Opmærksomheden henledes på, at samfundets medlemmer for nedsat pris (kr. 20 + porto og omkostninger, bogladepris kr. 25,00) kan abonnere på det af „Dansk historisk Fællesforening“ udgivne tidsskrift „Fortid og Nutid“, der udkommer med ca. 8 ark årligt. Samfundets medlemmer kan ligeledes til favørpris (ved indsendelse af beløbet til postkonto 86264, Fortid og Nutid, Landsarkivet, Viborg), købe følgende af foreningen udgivne skrifter:

E. Kromann: Skriftens Historie i Danmark (kr. 10,-, bogladepris kr. 18,-).

Holger Hjelholt: Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen (kr. 6,80, bogladepris kr. 8,50).

Helge Søgaard: Litteraturvejledning for kulturhistoriske provinsmuseer (kr. 5,00, bogladepris kr. 8,50).

Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning (kr. 2,00).

Register til Fortid og Nutid, Bind I-XVII (kr. 2,00).

Knud Prange: Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelslexicon (kr. 16,00, bogladepris kr. 27,00).

Dansk Navneskik (kr. 5,00).

H. Hansen: Om opbevaring og ordning af Købstadarkiver (kr. 2,00).

S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier (kr. 2,00).

Bauer: Calender for Aarene indtil 2200 e. Kr., fototeknisk optryk (kr. 12,00, indb. 14,00, bogladepris kr. 20,00, indb. kr. 23,00).

Herluf Nielsen: Kronologi (kr. 7,00, indb. kr. 9,00, bogladepris kr. 11,50, indb. kr. 15,00).

Knud Prange: Heraldik og Historie (kr. 7,00, indb. kr. 9,00, bogladepris kr. 11,50, indb. kr. 15,00).

Hans Worsåe: Grundbog i slægtshistorie (kr. 5,00, bogladepris kr. 9,00).

Derimod er den tidligere opnåede favørpris på Nationalmuseets årsskrift „Nationalmuseets Arbejdsmark“ bortfaldet som følge af en nyordning af salget af Nationalmuseets publikationer.

For at billiggøre udsendelsen af årbogen har samfundets ekspedition de sidste år forsøgt at vedlægge et girokort og ikke benytte opkrævning. Erfaringerne har været så gode, at udsendelsen indtil videre vil ske på denne måde. Vi håber, at medlemmerne vil indbetale kontingentet hurtigt efter modtagelsen til postkonto nr. 63278.

Udmeldelse må – for at være gyldig – være sket skriftligt til sekretæren, museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot, Hillerød, inden årbogens udgivelse.

SAMFUNDETS PUBLIKATIONER

Frederiksborg Amts historiske Samfund har udgivet (enkelte gange: været medudgiver af) følgende skrifter, som samfundets medlemmer kan købe, så længe oplag haves, til de anførte favørpriser ved henvendelse til Frederiksborg Amts historiske Samfund, Frederiksborg Museet, Hillerød.

Reglen har været, at der for hvert år udsendes een publikation, årbog eller særbog. Dog blev der for 1918 og 1923 intet skrift udsendt. Til gengæld udsendtes to i årene 1925, 1929 og 1939. Efter 1951 er særbøgerne trykt i samme format og udstyr som årbøgerne.*)

Årbøger:

1906, 1907, 1908, 1909, 1910	udsolgt
1911, 1912, 1913, 1914	4,00 kr.
1916, 1917, 1919, 1920	udsolgt

*) Årbøgerne er påtænkt indbundet fire og fire. Registrerne omfatter således følgende grupper af årbøger: 1) 1906–09; 2) 1910–13; 3) 1914–16–17–19–20–21–22–24 (2 bind); 4) 1927–29–30–32; 5) 1934–35–36–39II; 6) 1941–44–45–46; 7) 1947–48–49–51. Herefter hører fire på hinanden følgende årgange altid sammen.

OVERSIGT OVER REGNSKAB
FOR TIDEN $\frac{1}{10}$ 1961-³⁰/₉ 1962

INDTÆGTER	Kr.	Øre	UDGIFTER	Kr.	Øre
Kassebeholdning			Forsikring	12	96
pr. $\frac{1}{10}$ 1961.	9.118	96	Tryksager.	591	16
Kontingent og salg			Kontorhold	423	19
af publikationer. . . .	2.495	85	Møder og foredrag . . .	363	50
Bidrag:			Dansk historisk		
Staten	1.415	00	Fællesforening.	219	82
Amtet	200	00			
Kommuner	1.515	00			
Pengeinstitutioner . .	550	00			
Carl Julius Petersens					
Hjælpefond	2.000	00	Kassebeholdning		
Renter	526	13	pr. 30/9 1962	16.210	31
	17.820	94		17.820	94

OVERSIGT OVER REGNSKAB
FOR TIDEN $\frac{1}{10}$ 1962-³⁰/₉ 1963

INDTÆGTER	Kr.	Øre	UDGIFTER	Kr.	Øre
Kassebeholdning			Forsikring	12	96
pr. $\frac{1}{10}$ 1962.	16.210	31	Trykning af årbøger,		
Kontingent og salg			honorar m. v.	13.528	29
af publikationer. . . .	8.035	85	Kontorhold	119	05
Bidrag:			Møder og foredrag . . .	223	55
Staten	1.370	00	Dansk historisk		
Amtet	200	00	Fællesforening.	127	80
Kommuner	1.335	00	Udflygt 1962	300	00
Pengeinstitutiter . . .	600	00	Udflygt 1963	527	97
Carl Julius Petersens					
Hjælpefond	1.000	00	Kassebeholdning		
Refunderet papirafgift	84	75	pr. 30/9 1963.	14.718	20
Renter	721	91			
	29.557	82		29.557	82

Hans Worsåe: Grundbog i slægtshistorie (kr. 5,00, bogladepris kr. 9,00).

Derimod er den tidligere opnåede favørpris på Nationalmuseets årsskrift „Nationalmuseets Arbejdsmark“ bortfaldet som følge af en nyordning af salget af Nationalmuseets publikationer.

For at billiggøre udsendelsen af årbogen har samfundets ekspedition de sidste år forsøgt at vedlægge et girokort og ikke benytte opkrævning. Erfaringerne har været så gode, at udsendelsen indtil videre vil ske på denne måde. Vi håber, at medlemmerne vil indbetale kontingentet hurtigt efter modtagelsen til postkonto nr. 63278.

Udmeldelse må – for at være gyldig – være sket skriftligt til sekretæren, museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot, Hillerød, inden årbogens udgivelse.

SAMFUNDETS PUBLIKATIONER

Frederiksborg Amts historiske Samfund har udgivet (enkelte gange: været medudgiver af) følgende skrifter, som samfundets medlemmer kan købe, så længe oplag haves, til de anførte favørpriser ved henvendelse til Frederiksborg Amts historiske Samfund, Frederiksborg Museet, Hillerød.

Reglen har været, at der for hvert år udsendes een publikation, årbog eller særbog. Dog blev der for 1918 og 1923 intet skrift udsendt. Til gengæld udsendtes to i årene 1925, 1929 og 1939. Efter 1951 er særbøgerne trykt i samme format og udstyr som årbøgerne.*)

Årbøger:

1906, 1907, 1908, 1909, 1910	udsolgt
1911, 1912, 1913, 1914	4,00 kr.
1916, 1917, 1919, 1920	udsolgt

*) Årbøgerne er påtænkt indbundet fire og fire. Registrerne omfatter således følgende grupper af årbøger: 1) 1906–09; 2) 1910–13; 3) 1914–16–17–19–20–21–22–24 (2 bind); 4) 1927–29–30–32; 5) 1934–35–36–39II; 6) 1941–44–45–46; 7) 1947–48–49–51. Herefter hører fire på hinanden følgende årgange altid sammen.

1921, 1922	4,00 kr.
1924	udsolgt
1927, 1929, 1930, 1932, 1934, 1935, 1936, 1939 ^{II} , 1941, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1951	4,00 kr.
1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961	8,00 kr.
1962	10,00 kr.

Særbøger:

Joachim Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, ved Hans Ellekilde, 1915. 279 s.	10,00 kr.
Fra det gamle Helsingør, 1925, 126 + XXVII s., 10 ill.	10,00 kr.
Hillerød By. Af Victor Hermansen, Hugo Matthies- sen, Anders Uhrskov og P. Petersen. Tegninger af Kr. Kongstad, 1925. 363 s.	udsolgt
Carl Christensen: Frederiksværk, 1926. 192 s., 54 ill.	udsolgt
Fr. Weilbach: Fredensborg Slot, 1928. 136 s., 77 ill.	10,00 kr.
Arnold Olsen: Nordsjællands Helligkilder, 1929. 52 s. med 36 tegninger af Arnold Olsen	4,00 kr.
Frederiksborg Amts Stednavne, 1929. 168 s. Udgivet af Stednavneudvalget med tilskud fra Frederiksborg Amts historiske Samfund og tilsendt samfundets medlemmer	forhandles ikke
Arne Sundbo: Frederikssund og Købstaden Slange- rups Historie I. Tiden til 1809, 1931. 416 s., 112 ill.	10,00 kr.
Samme: II. Frederikssunds Historie 1810–70, 1937. 261 s. ill.	8,00 kr.
Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie, 1933. 288 s., 44 ill.	8,00 kr.
Anders Uhrskov: Fra Stavnsbaand til vore Dage. Skildringer af Nordsjællands Kulturhistorie. I, Fra Landbrugets Verden, 1938. 324 ill.	udsolgt
Samme: II, Handel, Haandværk, Fiskeri, 1939. 176 s., ill.	5,00 kr.
Samme: III, Fra Land og By, 1940. 237 s., ill. (heri register til hele værket)	5,00 kr.

- Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt, 1943–44; årbog for 1942–43. 392 s., 118 ill. 10,00 kr.
- Anders Uhrskov: Frederiksborg Amt i Litteraturen. En Bibliografi, 1946. 123 s. 5,00 kr.
- Jan Steenberg: Christian IV's Frederiksborg, 1950. 190 s., 33 ill. 12,00 kr.
- Bodil Høyer: Dagligt Liv paa en nordsjællandsk Bondegaard i Midten af forrige Aarhundrede, 1955; årbog for 1954. 175 s., 17 ill. 8,00 kr.
- A. P. Larsen: Naturfredning i Frederiksborg Amt, 1958; årbog for 1957. 155 s., ill. 8,00 kr.
- Henning Henningsen: St. Olai Kirke, Helsingør, Historie og Beskrivelse, 1959. 212 s., rigt ill. udsolgt
- Lauritz Engelstoft: Mine Vandringer i Sjælland i Juni 1797, ved Povl Eller, 1961, 153 s., 28 ill. + et kort 8,00 kr.

Følgende særtryk af årbogsartikler kan fås for 2 kr. pr. stk.:

- Erland Gribsøe: Frederiksborg Amts Kirkeklokker, 1934. 63 s.
- C. M. Smidt: Nordsjællands middelalderlige Mindesmærker, 1939. 55 s. 22 ill.
- Jan Steenberg: Ølsted Kirke, 1952. 30 s.
- H. L. Sørensen: Dråby Kirke, 1955. 26 s.

Endvidere forhandles:

- Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under Ledelse af Franz Blatt. Frederiksborg-Holbæk. 2. Del 1.–5. Hæfte, 3. Del 1. Hæfte, 1939–1957 (det udkomne) samt C. A. Christensen: Historiske Oversigter til Danmarks Riges Breve, 1. Hæfte, 1250–1305, 1943, i alt 3,00 kr.

OVERSIGT OVER REGNSKAB
FOR TIDEN 1/10 1961-³⁰/9 1962

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
INDTÆGTER			UDGIFTER		
Kassebeholdning			Forsikring	12	96
pr. 1/10 1961	9.118	96	Tryksager	591	16
Kontingent og salg			Kontorhold	423	19
af publikationer	2.495	85	Møder og foredrag	363	50
Bidrag:			Dansk historisk		
Staten	1.415	00	Fællesforening	219	82
Amtet	200	00			
Kommuner	1.515	00			
Pengeinstitutioner	550	00			
Carl Julius Petersens					
Hjælpefond	2.000	00	Kassebeholdning		
Renter	526	13	pr. 30/9 1962	16.210	31
	17.820	94		17.820	94

OVERSIGT OVER REGNSKAB
FOR TIDEN 1/10 1962-³⁰/9 1963

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
INDTÆGTER			UDGIFTER		
Kassebeholdning			Forsikring	12	96
pr. 1/10 1962	16.210	31	Trykning af årbøger,		
Kontingent og salg			honorar m. v.	13.528	29
af publikationer	8.035	85	Kontorhold	119	05
Bidrag:			Møder og foredrag	223	55
Staten	1.370	00	Dansk historisk		
Amtet	200	00	Fællesforening	127	80
Kommuner	1.335	00	Udfugt 1962	300	00
Pengeinstitutiter	600	00	Udfugt 1963	527	97
Carl Julius Petersens					
Hjælpefond	1.000	00	Kassebeholdning		
Refunderet papirafgift	84	75	pr. 30/9 1963	14.718	20
Renter	721	91			
	29.557	82		29.557	82

BILLEDFORTEGNELSE

Karruselgården. Fotografi fra 1850erne	7
Frederik VII. Tegning af J. V. Gertner 5.12.1841	9
Frederik VII og hans hofstat. Daguerreotypi	11
Gården bag amtmandsfløjen. Tegning af H. G. F. Holm ca. 1852	13
C. J. Thomsen. Tegning af J. V. Gertner 1860	19
Frederik VII og grevinde Danner. Akvareller af E. Young 1855	24—25
Frederiksborg slotskirke. Akvarel af F. C. Lund 1858	33
Badstuedammen. Gouache af I. F. Møller 1855	37
Nedgangen til vinkælderen. Maleri af J. V. Gertner 1841	39
Grundrids af Frederiksborg slot o. 1848	53
Frederiksborg slot set fra ridebanen. Maleri	55
Plan over hovedslottets anden etage før branden	57
Carl Berling. Maleri af Aug. Schiøtt 1850	63
J. J. G. Lund. Tegning af J. V. Gertner 1851	67
J. P. Trap. Fotografi o. 1860 af J. Petersen, Odense	73
Henrik Berregaard. Tegning af J. V. Gertner 1851	75
Frederiksborgs brand. Træsnit fra Illustr. Tid. 1859	77
Prinsessefløjen som ruin. Fotografi	80
Parti omkring Kongetrappetårnet som ruin. Fotografi	81
Hvælvingsparti i slotskirken som ruin. Fotografier	84—85
Papirark med påskrift af Frederik VII	87
Mindeskjold for de ved branden omkomne	91
Skitse over kaminer og aftræksforhold i oldsagsværelset	92
F. Meldahl. Fotografi o. 1867 af G. Rosenkilde	113
Model af trækonstruktion i kirketårnet, af billedskærer Wille	117
Frederiksborg ved rejsegildet 6.10.1861. Fotografier af Rudolph Striegler	121
Slotskirkens indvielse 28.8.1864. Efter maleri af N. Bredahl og S. Simonsen	127
Slottet set fra syd. Fotografi af J. Henschel før branden	131
Loft i tårnværelset, tegnet af F. C. Lund 30.6.1858	137
Slottet set fra syd. Fotografi mellem 1863 og 1872	141
Riddersalens gulv. Tegning af Vilh. Dahlerup	143
Plan over slottets 2. etage efter restaureringen, før 1864	145

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	3
H. D. Schepele: Frederik den Syvende på Frederiksborg	5
Jørgen Paulsen: Brandkatastrofen på Frederiksborg den 17. december 1859	51
Povl Eller: Frederiksborgs restaurering	107
Beretning om Samfundets virksomhed	155

DENNE ÅRBOG FOR 1963
ER UDGIVET PÅ
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE
AF L. C. JENSEN, KNUD KLEM, H. RING
OG JØRGEN PAULSEN